

bus receptis, aliisque quæ vel scriptis vel sine scriptis a majoribus accepissent, in literas relatis, libros plurimos posteritati reliquerunt. Quibus Caius et Tertullianus merito sunt adnumerandi, qui plurima

Hactenus illi. Et vero utinam exstaret *Index Septimii Tertulliani*, cujus supra fit mentio in fragmento libri *de Vestibus Aaron*! non dubium quin multorum præterea scriptorum ejus fieret mentio. An vero plura scripserit adversus hæreticos, dubitare me fecit aliquando, quod de eo scribit Vincentius Lirinensis: «Sciunt Marciones, Apelles, Praxeas, Hermogenes, Judæi, Gentiles, Gnostici, cæterique quorum ille blasphemias multis ac magnis voluminum suorum molibus, velut quibusdam fulminibus evertit.» Verum, cum animadverti omissos ibi *Valentinianos et Quintillam*, aliosque numero 25, quorum catalogum recenset lib. *de Præscript. adv. hæret.*, a cap. 45, usque ad finem; eosque adversus quos scripsit libri *de Anima* partem posteriorem, *Simonem Samaritam, Carpocratem, Menandrum* et alios, persuasum habeo nihil tale hodie desiderari. Quare et B. Optatum Milevit., lib. I *advers. Parmenionum*, corruptum esse existimo, dum legitur: «*Marcio, Praxeas, Sabellius* et cæteri temporibus suis a Victorino Pictaviensi, et Zepherino Urbico, et Tertulliano Carthaginiensi usque ad *Cataphrygas*, et ab

A certe et pulcherrima ediderunt scripta, quæ sigillatim recensere præsentis instituti non est. Scripsit autem *de Pudicitia*, etc., et plures alios.

aliis adsertoribus Ecclesiæ catholicæ superati sunt. Sabellius enim multo post tempore hæresin suam cepit, intermedio nempe inter Novatianos et Donatistas, quod vel ex ætate Dionysii Alexandrini manifestum sit, qui primus adversus Sabellium scripsit, B. Cypriano cœtaneus, sed junior. Atque adeo aut aliquis alius hæreticus in locum ejus suppleri debet, ut certe castigandus sit Optatus, *Praxeas, Sabellianus*, eo quod Sabellius eam hæresin ex parte resuscitavit, cum contendit Patrem, Filium et Spiritum Sanctum unicum divinitatis *substantiam* et hypostasim fuisse. Cæterum, ut de iis libris etiam aliquid dicamus qui perperam Tertulliano adscribuntur ab Erasmo, (X^{to} tom. operum B. Hieron., in primis, cur illi adscribi non possit liber *de vera Circumcisione*, supra diximus in fragmentis, *Quæst. de Circumcisione*. Multo vero minus adridet stylus libri *ad amicum ægrotum*, et etiam ibi Scripturæ citantur juxta editionem B. Hieronymi; denique nullum dialogum scripsisse legitur Tertullianus.

FRAGMENTUM.

In quo discreparet a Psychicis Tertullianus montanista.

Auctor libri cui titulus *Prædestinatus*, lib. I, qui est *de hæresibus*, n. 26, hæc ad verbum refert: «Scripsit contra eos (Montanistas seu Cataphrygas) librum sanctus Soter, papa Urbis, et Apollonius Ephesiorum antistes. Contra quos scripsit Tertullianus, presbyter carthaginiensis. Qui cum omnia bene et prime et incomparabiliter scripserit, in hoc solum se reprehensibilem fecit, quod Montanum defendit, agens contra Soterem, supra dictum Urbis papam, asserens falsa esse de sanguine infantis, Trinitatem in unitate deitatis, pœnitentiam lapsis, mysteriis eisdem unum pascha nobiscum. Hoc solum discrepamus, inquit, quod secundas nuptias non recipimus, et prophetiam Montani de futuro judicio non recusamus. Objiciunt quidam Tertulliano, quod

animam ex traduce, id est animam dixerit ita gigni ex anima, sicut ex corporibus corpus: quod catholica fides vehementer execratur.»

Verba Tertulliani, quæ modo exscripsimus, in operibus ejus quæ exstant non reperiuntur. Hinc concludere licet cum Dællingero (*Origin. du Christian. T. I, c. 27, trad. L. Boré*), ea excerpta fuisse ex opere quodam nostri auctoris montanistæ jam pridem amisso. At quilibet, nemine nente, facile videt Tertullianum non fuisse Soteris Papæ impugnatores cœvum, nec, ut quidam asseruerunt, Tertullianistas fuisse a S. Papæ damnatos, siquidem liquido constat, Tertullianum post triginta prope annos ab obitu Soteris hæresin Montani amplexatum fuisse. — EDD.

Appendix quinta.

IN LIBROS TERTULLIANI

DE BAPTISMO ET DE PŒNITENTIA,

ADNOTATIONES R. P. D. CORBINIANI THOMÆ, MONACHI BENEDICTINI, E CONGREGATIONE S. SPIRITUS IN BAVARIA.

MONITUM.

Domnus Corbinianus Thomas, Augustæ Vindelicorum, anno 1694. natus, monachum induit in imperiali monasterio Elchingensi, anno 1715.

Multos annos in universitate Salisburgensi, magna doctrinæ fama, mathematicas tradidit disciplinas.

D Postea sacræ theologiæ professor cooptatus, unum, sicut prius, sibi conciliavit admirationem. Dum his rite obeundis muneribus insudaret, plurimum nihilominus elegantissima doctissimaque opera diversi generis in lucem edidit, quorum catalogum representat D. Ziegelbauer, in sua *Hist. m. lit.*

Ord. S. Bened., t. II, p. 220; t. IV, p. 263, 304, A 511. Vid. etiam *Biblioth. génér. des écrivains de l'Ord. de S. Benoît*, t. III, p. 154.

Nec his contentus fuit Thomas noster; namque attendens, ut ipse ait, « quod ea (SS. Patrum lectio) clericis præsertim in omnem ætatem summe proficua ac delectabilis... esset, » Tertullianum aggressus est, et librum *de Præscriptionibus*, atque *de Baptismo et Pœnitentia* publici juris fecit (Salisburgi, 1752, 1755). Sed, « ut (1) afer ejusdem (Tertulliani) stylus velut exustæ illius Carthaginis favillis nonnunquam obsitus et obscuratus est, quamquam ii quoque qui eundem carpunt, mire se ab eodem capi nonnunquam ipsi fatentur; ita pleræque ejus sententiæ lucem sibi infundi jure postulant: idque eo magis, quod hic auctor vetustissimus, ac ex latinis unus sit quem B sibi ex reconditissima illa ætate prope integrum vindicavit posteritas, ex quo disciplina illorum temporum, maximeque in ecclesiis africanis, quæ primam originem suam debent Romanæ, atque adeo ab hac primitus illam acceperant, ad nostram usque notitiam profecta fuit: quæ res sane in theologia dogmatica hand parvi momenti æstimanda est. » Inde adnotationes quam plurimæ, quibus Tertulliani tres hos libros adornavit D. Thomas, quasque ad calcem hujus tomii secundi rejicere debuimus, siquidem

(1) *Præfat. ad lib. de Bapt. et Pœnit.*

tardius in nostras manus pervenerunt, ut suo quæque loco insererentur. Si quis forte queratur quod notæ illæ « velut spiculo minuta quæque conquirant, » respondet D. Thomas se « non doctis hæc scripsisse, sed docendis; » quibus addit « etiam multo leviora quandoque sat negotii facessere posse. » Aliquot tamen notulas passim omisimus, brevitatis causa; at, lectoris utilitati simul et voluptati consulentes, intercalarem retinimus dissertationem ad Baptismum et Pœnitentiam spectantem, duasque alias *de usu et auctoritate Tertulliani*, breviores tantum ac jejuniore, interdum etiam extra scopum vagantes, utcumque licuit, præmio refundendas curavimus.

Cur autem speciatim libros *de Baptismo et de Pœnitentia* vulgaverit et adnotaverit D. Thomas noster, ab ipso discimus, in supra dicta præfatione: « Hunc igitur auctorem, inquit, studiosorum manibus inserere volui, tum ut quis Baptismi et Pœnitentiæ sacramentorum, ad salutem maxime necessariorum, in primitiva Ecclesia ejusque altero mox sæculo, cum traditiones adhuc recentes erant minimeque suspectæ esse poterant, usus fuerit, nonnihil accuratius perspiciant; tum ut antiquorum Patrum scripta non cursim nimisque prophanter transmitti, sed iisdem paulo magis immorari, non tamen uni eidemque penitus immori, discant; sic enim illis debita æstimatio, hisque ipsis ingens utilitas voluptasque accedet. » EDD.

ELENCHUS

CAPITUM

LIBRI DE BAPTISMO.

- Caput I. *Utilitatem et occasionem hujus scriptionis aperit.* C X. *Quomodo Christi Baptismus differat a Baptismo Joannis?*
- II. *Increduli simplicitate Baptismi et magnitudine effectus offenduntur, quæ magis admirationi ipsis esse deberent.* XI. *Christum non quidem per semet, attamen per Apostolos baptizasse.*
- III. *Elemento aquæ jam in mundi primordiis singularem vim et efficaciam animandi insertam fuisse demonstrat.* XII. *An Apostoli etiam ipsi, et quo Baptismo abluti fuerint?*
- IV. *Elementum aquæ præ cæteris, ut ad sanctificandam animam assumeretur, idoneum fuisse ostendit.* XIII. *De necessitate Baptismi omnibus hominibus inducta.*
- V. *Majori utique jure a Christianis, quam gentilibus, vim expiandi peccata, in aqua constitui docet.* XIV. *Quomodo intelligendum sit illud S. Pauli I Cor. c. I, 17, Non misit me Christus baptizare, etc.?*
- VI. *In aqua per Baptismum emundatos ad majora Spiritus Sancti dona nos præparari docet.* XV. *Unum aquæ Baptismum esse, ac proinde iterari non posse.*
- VII. *De unctione post Baptismum adhiberi consueta.* XVI. *De Baptismo sanguinis.*
- VIII. *De impositione manuum post Baptismum, illiusque significatione.* XVII. *De ministro Baptismi, ordinario et extraordinario.*
- IX. *Variis Baptismus figuris in Veteri Testamento præmonstratur, et in Novo confirmatur.* XVIII. *De subjecto Baptismi.*
- XIX. *De tempore Baptismi conferendi.*
- XX. *De præparatione ad Baptismum necessaria.*

Notæ ad caput primum.

Aquæ nostræ. Vulgaris nimirum ac elementaris, ceu quotidianis nostris usibus ubivis obvix, et pro Baptismo, ad salutem nostram tam necessario, paratu facillimæ.

Quia. Prope est ut malim quæ, videlicet aquæ.

Delictis. Non peccati tantum originalis—(unum enim

D idemque id in omnibus est), sed personalium quoque, ut infra cap. V.

Cæcitalis. Sicut enim cæcitas est quædam mors oculi carnalis, eundem omni suo vigore ac velut vita orbans, sic e contrario per Baptismum animæ oculo, per pec-

catum excaecato, *visus* restituitur, isque nova gratiae luce perfunditur, ut adeo de baptizatis illud Apostoli ad Eph. 5, v. 8, vere dici possit: *Eratis aliquando tenebrae, nunc autem LUX in Domino*. Unde facile intelligitur illud Clementis Alex. *Lib. I Pædagog. cap. 6*, dictum: βαπτίζόμενοι φωτιζόμεθα, φωτιζόμενοι υιοποιούμεθα, υιοποιούμενοι τελειούμεθα, τελειούμενοι άπαντα υιοποιούμεθα, i. e. *Baptizati illuminamur, illuminati in filios adoptamur, adoptati perficimur, perfecti immortales reddimur*. Et mox Baptismum φωτισμα, illuminationem, appellat, per quam, sanctam illam et salutarem lucem intuemur, hoc est, per quam id quod est divinum, perspicimus; sed de hoc fortasse alibi.

Liberamur. Atque ideo hoc Sacramentum felix esse dixit, quod nos nimirum sic felices reddat.

Digestum. Substantive hic accipitur, ut apud Ictos *Digestum Vetus et Novum*; sic etiam Noster, *L. IV adv. Marc. c. 3*, *Literas Digesta* vocat, eo quod in illis fidei nostrae Doctrina suo ordine distributa atque digesta habeatur.

Cum maxime. Seu *quam maxime*, ut apud Cic. *pro Cluentio* et alibi.

Formantur. Pro *informantur*, seu pleniori quadam mysteriorum fidei notitia imbuuntur.

Portant. Loquitur de iis qui in fide adhuc rudes sunt, neque rationes, cur credant, dare possunt, ac fontes, ex quibus fides ipsa profluit et vias traditionum, per quas ad nos veritates credendae defluerent, ignorant: itaque fidei *intentatae* (nondum satis examinatae), attamen *probabili* (ab aliis, nimirum magistris suis, approbatae, et reipsa etiam a cunctis approbandae), a prima pueritia eidem innutriti, per imperitiam, seu ex defectu plenioris notitiae, simpliciter inhaerent.

Istic. *Carthagine* nimirum in Africa, ubi Tertullianus haec scribens agebat.

Caiana haeresi. De propudiosissima hac haeresi vide Tertullianum nostrum *de Praescript. cap. XXXIII* et *XLVII*. Hos autem *Caianos*, seu *Caianitas*, inter alios suos errores omnem baptismi vim sustulisse, S. Aug. in *L. de Haeresi ad Quodvult. haer. 15*, perhibet.

Venenatissima. Virulentissimum reptile, Latinis *vipera*, quasi *vivipara*, appellatum, quod non, aliorum serpentum iustar, ova, sed *vivos fetus* excludat: vel, ut Martinius in *Lexic.* ait, quod *vepreta* (namque *Vetere vipre*, pro *vepre*, dixisse ferunt) amet: vel quod *vi pariat*, sobole tam laboriosi partus velut pertæsa, ac ipsam proin matris uterum, quasi per summam impietatem, erodente: ut adeo Pierius *L. XIII. Tit. de Vipera*, ab Ægyptiorum sacerdotibus filios, adversus matrem conspirantes, per *viperæ hieroglyphicum* denotatos fuisse testetur. Sed et apud Græcos quidam *viperam* idcirco γχιόνα dictam esse volunt, παρά τὸ ἔχειν ἐν ἑαυτῇ τὴν γαστήρ ἑχέει θανάτου: quod in utero suo factum usque ad interitum suum contineat. At nimis huic veterum credulitati experientia, ut jam olim Theophrastus advertit, reclamavit. Cæterum textum illum sic quidam, nec male, interpungunt: *viperu, venenatissima doctrina sua*, etc. Denique autem, quam *viperæ* nomine denotat, mox inferius aperte, nomine quoque suo prodit.

Rapuit. *Corripuit*, vel *ad se*, suamque pestilentissimam hæresin, rapuit.

Naturam. *Viperarum* scilicet.

Fere. Alii *fera*, quod Junio jure displicet. Itaque *ferè* hic pro *plerumque* omnino retinendum.

Aspides. ἄσπις, ἰδὸς, Græcis *clypeum* proprie significat. Atque inde Aristophanis Scholiastes *aspides* quoddam serpentum genus dictum putat, διὰ τὸ εἰς κύκλους πολλοὺς ἐλισσόμενον, propterea quod in multis circulis convolvi solet, hacque sua convolutione orbicularem figuram, qualis tunc communiter *clypeis* erat, induere. Quanta autem veneni vis aspides sit, vel solum id documento esse potest, quod Kircherus *Mun. subterr. L. IX, sect. I, c. 3*, de sodalium suorum quodam refert: « qui cum *aspidem* in arbore sedentem percuteret, illa vel solo halitu ita percudentem « intoxicavit, ut sideratione quadam hominem toto

« triennio immobilem redderet, ex qua et, nullo re- « medio tali veneno pari, postmodum occubuit. » Ille ille. Sane etiam Cleopatram morsu *aspidis*, suam manu pectori admotæ, nec jam amplius proficientibus *Psyllorum* remediis, interiisse, Suetonius in *Augusto c. 17*, author est. Non igitur mirum, quod *Deut. XXXII, v. 53*, *venenum aspidum inmanabile*, et *Ps. XIII, v. 3*, universim de impiis, *Linguis suis dolare agebant, venenum aspidum sub labiis eorum*, dicitur. De insuperabili hujus veneni potentia vide quæ reverendiss. noster Calmetus in *Psalm. XC, v. 15*, et Bochartus in *Hierozoïto P. II, L. III, c. 5 et 14*, habent.

Reguli. *Regulus* serpens, Græcis Βασίλλεος, ideo dictus esse fertur, quod candida in fronte macula, velut regio quodam diademate, præfulgeat, vel quod, cum admodum parvus sit, immanitate tamen veneni, reliquos etiam maximos serpentes vincat, et hominem, ni fugerit, solo *halitu*, quin et si prior ille hunc viderit, vel *aspectu* enecare soleat. Et hæc veterum communis persuasio erat, ut apud Ælian. *de Hist. anim. L. II, c. 5 et 7*, nec minus Plin. *H. N. L. VIII, c. 21*, videre est. Certe autem Deus per Jeremiam c. VIII, v. 17, velut maximam plagam Judæis comminatur: *Ecce ego mittam vobis ὄφεις ὑψιπύκνους* (quod *Valgus per regulos serpentes, LXX* vero per ὄφεις θανάτους, *serpentes lethiferos*, reddunt) quibus non est incantatio, seu contra quos nullum magicæ artis carmen proficit.

Ex galli gallinacei, jam annosi, ovo excludi videntur. Exhibentur enimvero in quibusdam Museis, ut ipse non semel vidi, *basilisci*, bipedes, alati, serpentina cauda insignes, et a forma galli gallinacei non velle, nisi quod implumes sint, alieni: quos tamen alii *rajas* pisces ex minorum genere esse, ac in illam figuram artificioso dolo accommodari solere, affirmant. Certe autem a veteribus, *Plinio, Æliano, Solino, etc.*, non inter *aves*, sed *veros serpentes* referri constat. Denique vero insigniores nostrorum temporum Medici et Philosophi *Basiliscos*, eorumque præcipue natales, ad fabulas amandare non verentur.

Sectantur. In arenosis enim desertis, saxosis montibus, ac maxime in veterum ædificiorum ruinis, præcipue stabulari dicuntur.

Nascimur. Inter Sibyllina oracula circumfertur *Sibyllæ Erythrææ*, vel, ut alii malunt, *Cumanæ*, carmen quoddam *acrostichum*, viginti septem versibus comprehensum, cujus initium hoc est:

ΙΧΘΥΣ.

Cum ergo ἰχθύς Græcis *pisces* significet, quidam antiqui PP. Christum ἰχθύς appellarunt: In quo nomine (ait S. Aug. *L. XVIII, de C. D. c. 25*) mystice intelligitur Christus, eo quod in hujus mortalitatis abyso, velut in aquarum profunditate, vivus, hoc est, sine peccato, esse potuerit.

Licet autem hæc oracula ab antiquis PP. *Justin M., Theophilo Antioch., Athenagora, Clem. Alexandr., Eusebio, Lactantio, etc.*, magni habita, atque contra Gentiles, fortium telorum iustar, contorta fuerint, attamen ipsis quoque gentilibus, non tantum Celso apud *Orig. L. V contr. eumid.*, sed et Dionysio *Halicarnass. L. IV Ant. Rom. c. 70*, et huic quidem Terentii Varronis autoritate nixo, illis *Sibyllarum acrostichides* mere supposititias esse persuasum erat: quin et longe communior jam criticorum sententia habet, diu post Sibyllas, et quidem circa A. C. 130 sub Hadriani imperio a quodam Christiano, ut nostram Religionem gentilibus commendaret (cujusmodi piis fraudibus nec Apostolicam ætatem carnis ex Euseb. *L. III H, E. c. 7*, aliisque constat), afflicto *Sibyllæ* nomine prociusas fuisse. S. Aug. *ead. L. XVIII, c. 45*, de illis subdubitare visus est, inquit: *Nisi forte quis dixerit, illas prophetias Christianos finxisse de Christo, quæ Sibyllæ nomine, vel aliorum, proferuntur, etc.* Similia *cap. 47* habet.

Nun vero, oppones, *acrostichis* hæc, jam ante Christum natum a Cic. *l. II de Divin.* laudata Chris-

Ord. S. Bened., t. II, p. 220; t. IV, p. 263, 304, 511. Vid. etiam *Biblioth. génér. des écrivains de l'Ord. de S. Benoît*, t. III, p. 154.

Nec his contentus fuit Thomas noster; namque attendens, ut ipse ait, « quod ea (SS. Patrum lectio) clericis præsertim in omnem ætatem summe proficua ac delectabilis... esset, » Tertullianum aggressus est, et librum *de Præscriptionibus*, atque *de Baptismo et Pœnitentia* publici juris fecit (Salisburgi, 1752, 1755). Sed, « ut (1) afer ejusdem (Tertulliani) stylus velut exustæ illius Carthaginis favillis nonnunquam obsitus et obscuratus est, quamquam ii quoque qui eundem carpunt, mire se ab eodem capi nonnunquam ipsi fatentur; ita pleræque ejus sententiæ lucem sibi infundi jure postulant: idque eo magis, quod hic auctor vetustissimus, ac ex latinis unus sit quem sibi ex reconditissima illa ætate prope integrum vindicavit posteritas, ex quo disciplina illorum temporum, maximeque in ecclesiis africanis, quæ primam originem suam debent Romanæ, atque adeo ab hac primitus illam acceperant, ad nostram usque notitiam profecta fuit: quæ res sane in theologia dogmatica haud parvi momenti æstimanda est. » Inde adnotationes quam plurimæ, quibus Tertulliani tres hos libros adornavit D. Thomas, quasque ad calcem hujus tomi secundi rejicere debuimus, siquidem

(1) *Præfat. ad lib. de Bapt. et Pœnit.*

tardius in nostras manus pervenerunt, ut suo quæque loco insererentur. Si quis forte queratur quod notæ illæ « velut spiculo minuta quæque conquirant, » respondet D. Thomas se « non doctis hæc scripsisse, sed docendis; » quibus addit « etiam multo leviora quandoque sat negotii facessere posse. » Aliquot tamèn notulas passim omisimus, brevitatis causa; at, lectoris utilitati simul et voluptati consulentes, intercalarem retinimus dissertationem ad Baptismum et Pœnitentiam spectantem, duasque alias *de usu et auctoritate Tertulliani*, breviores tantum ac jejuniore, interdum etiam extra scopum vagantes, utcumque licuit, præmio refundendas curavimus.

Cur autem speciatim libros *de Baptismo et de Pœnitentia* vulgaverit et adnotaverit D. Thomas noster, ab ipso discimus, in supra dicta præfatione: « Hunc igitur auctorem, inquit, studiosorum manibus inserere volui, tum ut quis Baptismi et Pœnitentiæ sacramentorum, ad salutem maxime necessariorum, in primitiva Ecclesia ejusque altero mox sæculo, cum traditiones adhuc recentes erant minimeque suspectæ esse poterant, usus fuerit, nonnihil accuratius perspiciant; tum ut antiquorum Patrum scripta non cursim nimisque propteranter transmittere, sed iisdem paulo magis immorari, non tamen mi eisdemque penitus immori, discant; sic enim illis debita æstimatio, hisque ipsis ingens utilitas voluptasque accedet. » EDD.

ELENCHUS CAPITUM

LIBRI DE BAPTISMO.

- Caput I. Utilitatem et occasionem hujus scriptionis aperit.
- II. Increduli simplicitate Baptismi et magnitudine effectus offenduntur, quæ magis admirationi ipsis esse deberent.
- III. Elemento aquæ jam in mundi primordiis singularem vim et efficaciam animandi insertam fuisse demonstrat.
- IV. Elementum aquæ præ cæteris, ut ad sanctificandam animam assumeretur, idoneum fuisse ostendit.
- V. Majori utique jure a Christianis, quam gentilibus, vim expiandi peccata, in aqua constitui docet.
- VI. In aqua per Baptismum emundatos ad majora Spiritus Sancti dona nos præparari docet.
- VII. De unctione post Baptismum adhiberi consueta.
- VIII. De impositione manuum post Baptismum, illiusque significatione.
- IX. Variis Baptismus figuris in Veteri Testamento præmonstratur, et in Novo confirmatur.
- X. Quomodo Christi Baptismus differat a Baptismo Joannis?
- XI. Christum non quidem per semet, attamen per Apostolos baptizasse.
- XII. An Apostoli etiam ipsi, et quo Baptismo abluti fuerint?
- XIII. De necessitate Baptismi omnibus hominibus inducta.
- XIV. Quomodo intelligendum sit illud S. Pauli I Cor. c. I, 17, Non misit me Christus baptizare, etc.?
- XV. Unum aquæ Baptismum esse, ac proinde iterari non posse.
- XVI. De Baptismo sanguinis.
- XVII. De ministro Baptismi, ordinario et extraordinario.
- XVIII. De subjecto Baptismi.
- XIX. De tempore Baptismi conferendi.
- XX. De præparatione ad Baptismum necessaria.

Notæ ad caput primum.

Aquæ nostræ. Vulgaris nimirum ac elementaris, ceu quotidianis nostris usibus ubivis obvix, et pro Baptismo, ad salutem nostram tam necessario, paratu facillimæ. *Quia.* Prope est ut malim quæ, videlicet aquæ. *Defectis.* Non peccati tantum originalis (unum enim

idemque id in omnibus est), sed personalium quoque, ut infra cap. V.

Cæcitas. Sicut enim cæcitas est quædam mors oculi carnalis, eundem omni suo vigore ac velut vita orbans, sic e contrario per Baptismum animæ oculo, per pec-

..... uno habitu negantes, quod toto suggestu profitentur. Et in L. de Cult. Fœm. c. 2: *Jam non tentum confictæ et elaboratæ libidinis suggestum recusandum a vobis sciatis*, etc. Singulariter vero pro ornatu capitis, et capillorum convolutis cirrhis ponitur, ut est illud *Statii*, l. I, *Sylv.*:

..... Celsæ procal aspice frontis honorem,
Suggestumque comæ.

Nonnunquam etiam pro *subministratione* accipitur, ut rursus apud Tertull. L. adv. Hermog. c. 16: *Si mali auctor est ipse, qui fecit, plane socia materia per substantiæ suggestum*.

Exstruunt. Indigat autem hic præcipue immanem illum *ludorum, vestium, conviviorum*, etc. luxum, qui in quibusdam sœcis gentilium adhiberi consueverat.

Potestatem. Enimvero hæc Dei attributa sunt, quæ se invicem maxime commendant, cum in infinita Potentia tanta reluctet operum Divinorum simplicitas, in tanta simplicitate infinita Potestas. Sane vero Author naturæ brevissima via, nec multo instrumentorum apparatu utitur, nihil facit frustra, non multiplicat entia sine necessitate, etc., sed suam Potentiam quam paucissimis mediis adstringit; quin et ea ipsa, quæ ad merum *ornatum* universi condita fuisse videntur, suam tamen *simplicitatem* habent; neque ipsius etiam ornatus Deus operibus suis plus adhibet, quam necessarium sit ad finem, a Summa Sapientia præfixum, obtinendum. At ferme contraria omnia in humanis eveniunt; nam infirmitatem *potentiæ* vel ipse *simplicitatis* defectus, magnusque instrumentorum apparatus arguit. *Domus* quo amplior ædificanda est, eo majorem congestionem *materiæ*, majoremque *opificum* numerum requirit: at universa hæc mundi machina ab Architecto suo sine alieno adjutorio, sine tumultuoso molimine, per unicum *Fiat* condita *ex nihilo* est. *Aurum natura* tacitis simplicissimisque viis perficit: *Ars*, inter tot suscepta tentamina, *genuinum aurum* (nil dicam de *adamantibus*, etc.) fortassis ægre raroque, aut verius nunquam, producere potuit. *Viribus motricibus*, ut vocant, *Ars* mechanica mirandum in modum, sed nonnisi per multiplicatas *trochleas* aliasque operosas machinas, et eo majori successus *tarditate*, succurrit. Quot pharmacis ad pellendam gravioris morbi pertinaciam opus est? quot morbi sunt, nulla medicorum arte expugnabiles? Atqui Christus (ut vel hæc pauca commemorem) leprosum duabus voculis: *Volo, mundare* (Matth. 8. v. 5), filiam mulieris Chananææ per unicum *Fiat* (Matth. 9. v. 25), cæcum a nativitate per solam *luti* inunctionem, et *lotionem* in natatoria Siloe (Joan. 9); socrum Petri febricitantem (Matth. 8. v. 15), duos cæcos (Matth. 20. v. 34), solo *attactu*, et Centurionis paralyticum etiam *absens* (Matth. 8. v. 13), sanitati, imo Archisynagogi filiam omnino mortuam, *tenens manum puellæ* (Marc. 5. v. 41 et seq.) ipsi vitæ restituit, per media nimirum penitus improportionata.

Mortem. Quis enim humanis viribus et superinfuso lavacro mortuos unquam suscitasse legitur? At vero animam per Baptismum in aqua ubilibet obvia, simplici, etc. a *morte peccati* ad *vitam gratiæ* resuscitare, id multo *simplicius* est, ac humana omni infirmitate majoris *potentiæ*.

Non creditur. Ea enim homines *admirari* solemus, quæ captum nostrum exsuperant; igitur hæc eo magis *credere* debemus, quo plus Divinitatis in illis reluctet, quæ et quanto ab humana virtute ægendique modo remotiora sunt.

Non credit. Duplex ergo admiratio est. Una orta *ex fide*, quando de rei existentia, proprietatibus, etc. minime quidem dubitamus, attamen *quomodo* illa res se habeat, aut *causas* ejus, seu captum nostrum superantes, interius nosse ac perspicere volumus, et non valeamus, ut adeo nonnisi eam *admirari* debeamus. Atque hoc sensu *admiratio* (quod Aristot. alicubi dixit) *est filia ignorantiæ*. Altera *sine fide* est, quando miramur, ab altero id credi, aut prædicari, quod nostram fidem

A superat, eo quod hanc alterius, imo ipsius Dei auctoritati accommodare renuamus.

Vana, i. e. *inania*; incredulitas enim omnia ex sensibus metiri solet: quæ ergo *exterius simplicia* apparent, talia quoque interius esse existimat.

Impossibilia. Quæ intus *magnifica* esse, seu *magna effectus* edere dicuntur, quoniam sensibus attingi non possunt, infidelis neque fieri posse credit; etenim ut Ap. I Cor. II, 14, ait, *animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei, stultitia enim est illi, et non potest intelligere*. Sunt igitur rursus tales, qui ex solis sensibus, sed parum *sensate* judicant.

Penes Deum. Illud utique Christi apud *Matth.*, XIX, 26, innuit: *παρά ἀθρώποις τοῦτο ἄδύνατον ἐστίν, παρά τῷ θεῷ πάντα δύνατά ἐστι*. Quæ *Vulgatus* noster ad verbum reddit: *Apud homines* (id est, in hominum opinione) *hæc* (salvum esse, seu æternam salutem consequi) *impossibile est: apud Deum autem omnia possible sunt*. Fere autem Tertullianus in suo codice *prædificilia* legerit, et nimirum ratione, qua Cicero illum Platonis in *Timæo* locum: *ἀδύνατον θεῷ παρὶν ἀπίστεῖν*, ita transtulit: *Difficile factu est, a diis ortis* (deorum filiis) *fidem non habere*. Et sane quæ *prædificilia*, seu *valde difficilia* sunt, *moraliter*, seu in æstimatione hominum, *impossible* dicere solemus. Hanc autem Tertulliani mentem ea, quæ mox subjiciuntur, manifestant.

Prætereuntes eum, i. e. *obiter*, ac velut *transcuntes considerantes*.

Adversariis, seu *contrariis*.

Causam, i. e. *esse causam*, seu, si Scholasticorum more loquamur, *virtutem causativam*. Potest quoque accipi pro *causa*, seu *ratione*, quod sit, seu existat, id est, pro *principio*, seu *origine*. Idem modus loquendi etiam apud Nostrum in *L. de Spect.* c. 12, occurrit: *Necessum est, quidquid dignitatis nomine administratur, committet etiam maculas ejus, a quo habet causam*. Quamquam quid vetat, *causam* hic pro *statu* ac *conditione* rei accipere; hoc enim sensu etiam Cic. *de Fin.* usus est: *Morte qui affecti sunt, in eadem causa sunt, quæ ante quam nati; nec minus lib. de Offic.* inquit, cum *rigilando* *necebatur*, erat in *meliore causa*, quam si *domi senex captivus*, etc.

Provocatur, seu *efficitur*, ac velut ex *statu possibilitatis* ad ipsam *existentiam* evocatur. *Sensus* igitur est, omne opus, statum ac *conditionem* suam accipere ab eo, a quo progignitur, proindeque *efficaciam* Baptismi, non ex exteriori apparatu, sed a *Sapientia* ac *Potentia* DEI, intus ac *spiritualiter* operante, dimittendam esse.

Notæ ad caput III.

Reformari. Per *aquam reformari* dicimur, cum *formam* gratiæ Divinæ, per peccatum amissæ, *postea* in *Baptismo recuperamus*.

Quid. Pro *cur*, ut Ovid. in *Ep. Oenon. ad Parid.*
..... *Quid arenæ semina mandas?*

Auctoritas. Præstantia quædam, ac velut *insita dignitas*.

Exigenda est. Aliquibus tota hæc sententia implexa videtur, ac propterea cum *Junio* ita legendum censent: *aqua reformari tractamus, quid utique, etc. meruerit officium, Ut opinor, auctoritas, etc.* At quis hic interpungendi necessitas? aut cur non potius has *voculas* ut *opinor* ironice, pro *scilicet*, accipiamus, ut *sensus* sit: quasi vero *Deus* nihil *posset*, quod supra vires, et *exigentiam aquæ*, aut alterius creaturæ, esset?

A primordio, ipsius mundi videlicet.

Suggestum, i. e. *ornatum*, seu in suas species evolutionem. *Suggestus*. Vid. *Cap. præc.* col. 1142. D.

Impolita. Seu *rudia* adhuc et *informia*.

Penes Deum. Pro *apud Deum* seu in *dei potestate* ac *voluntate*, sita erant, quidnam ex quolibet efficere vellet; quo ferme sensu idem noster in *L. de Patient.* c. 1, ait: *Quod maxime bonum, id maxime penes Deum, ut alius id quam qui possidet, dispensat, ut cuique dignetur*.

Quiescebant. Velut *inertia* adhuc, nullaque *agensi facultate prædita*.

Inquit. Moyses nimirum. *Genes.* I, v. 4.

Invisibilis. Hebr. נִסְתָּר, in *Vulgata inanis*, Aquilæ est

κενομα, inanitas: Symmacho ἀργον, otiosum ac iners: Theodotoni κενον, vacuum; LXX vero per ἀερατος, *invisa*, seu *invisibilis* (meris utpote tenebris adhuc involuta) transferunt: prout idem noster Vulgatus locum quem dam Sap. II, 18, ita reddidit: *Creavit orbem terrarum ex materia invisā*, ubi Græcus: ἐξ ἀμόρφου ὕλης, ex informi materia, habet.

Incomposita. Hebraicam vocem כד Vulgata nostra per vacua: Aquila et Theodot. per εἶδον, nihil: Symmachus per ἀδιάκριτον, indiscretum seu confusum; LXX per ἀκατακρίστος, imparata, inelaborata, incomposita, seu confusa, reddunt.

Abyssum. Hebraicum אַבְּסוּס, Græcis omnibus ἀβυσσος, nimirum, ut Eustachius hoc nomen interpretatur, *aqua nimia infinitum habens profundum*, seu fundo carens, vel, ut Corn. a Lap. exponit, *moles aquarum tunc terram omnem operientium*, et demum Reverendiss. Calmeto nostro *aquarum materia, terræ adhuc immixta*, seu limus, est.

Spiritus Dei. Quis vero hic אֱלֹהִים רִיחַ, SPIRITUS DEI? Non parva hæc difficultas triplicem præcipue opinionem peperit.

Prima tenet, intelligendum hic esse ventum, seu aereni super aquas vehementius commotum. Ita sentit Severianus, Gabalensis Ep. Sæc. IV Scriptor, quem Theodoretus Interrog. VIII, in Gen. disertius exponit: *Verius putaverim, quod hic aerem vocet spiritum; nam cum dixisset, DEUM creasse COELUM (scilicet Em-pyreum, ab igne, qui Græcis est πῦρ, appellatum) et TERRAM, et Aquarum meminisset sub nomine ABYSSI, necessario AERIS mentionem fecit, etc.* Neque hæc sententia a SS. Basilio, Ambrosio, Augustino, etc. improbat. Sane autem constat, quod Hebræi, quorum lingua superlativis destituitur, inter alia ad eosdem exprimendos adinacula non raro nomen quoddam DEI proprium adhibere soleant, ut Gen. XXXV, 5. אֱלֹהִים TERROR DEI (id est maximus, ac velut a deo ipso immissus) *invasit omnes*. Sic Psal. XXXV, 7, habetur: *Justitia tua כְּרִדְרֵי מוֹנֵי דֵי, sicut montes DEI, i. e. montes altissimi. Et Psal. LXXIX, 41: Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus אֲרָבֵי אֱלֹהִים CEDROS DEI, inaxime nimirum sublimes ac proceras. Accedit quod iisdem, quibus Moyses Gen. I, 2, etiam Isaias XL, 7, vocibus utatur: *Eziccatum est fœnum, quia רִיחַ אֱלֹהִים SPIRITUS DOMINI sufflavit in eo*: quod palam est de vento intelligendum esse.*

Secunda sententia multorum est, qui per spiritum illum, teste S. Aug. de Gen. ad lit. imp. c. 4, intelligunt *VITALEM CREATURAM, qua universus visibilis mundus, atque omnia corporea continentur. et moventur, etc.*, aut, ut S. Joan. Chrysost. Hom. III in Gen. affirmat, *quod adfuerit efficax quædam et vitalis operatio aquis (scilicet occulta ipsis impressa fecunditas ad progenerandas viventes creaturas, pisces nempe ac volucres Gen. 1, 21), et non fuerit simpliciter aqua stans, et immobilis, sed mobilis, et VITALEM quamdam vim habens.*

Tertia opinio de SPIRITU SANCTO exponit: in quam me adigit louge major SS. Patrum numerus. Verius est (ait S. Basil. Hom. II in Hexæm.), *et a majoribus nostris probatum, quod spiritus ille SPIRITUS DEI SANCTUS dictus est, etc.* Et S. Ambr. L. I in Hex. c. 8, inquit: *Nos cum sanctorum et fidelium sententia congruentes, Spiritum S. accipimus, etc.* Nec minus S. Hier. de Trad. Hebr. in Gen. affirmat. *non de spiritu mundi dici, sed de Spiritu S. qui et Vivificator omnium a principio dicitur.* Atque idipsum in Ep. ad Ocean. confirmat, inquit: *Incompositam et invisibilem materiam abyssorum magnitudine et deformibus tenebris opprimebat: solus Spiritus DEI in aurigæ modum super aquas ferebatur, et nascentem mundum in figura Baptismi parturiebat.* Quid vero S. Augustinus? Præclare et hic in I. XIII Conf. c. 5, mentem suam aperit: *Tenebam, inquit, jam PATREM in Dei nomine, qui fecit hæc (cælum et terram) et FILIUM in Principii nomine, in quo fecit hæc: et TRINITATEM quærens, quærebam in*

A eloquiis Scripturarum ejus: et ecce SPIRITUS tuus superferebatur super aquas, etc. Unde non mirum, quod ex tanto consensu Patrum hanc quoque sententiam adoptaverit Ecclesia in Benedictione Fontis Baptismalis ita canens: *DEUS, cujus Spiritus super aquas inter ipsa mundi primordia ferebatur, ut jam tunc virtutem sanctificationis aquarum natura conciperet, etc.*

Sed quid vetat, tres has opiniones quasi in unam compingere? Dicamus igitur, per SPIRITUM DEI inprimis intelligi ventum, seu aerem elementarem, et hunc singulari virtute DEI commotum, perfluendo aquas, his velut incorporatum fuisse, sicque eas ad progneranda viventia fœcundasse, et Spiritum Sanctum sub hoc aere invisibiliter latentem, easdem aquas virtute, per Baptismum olim animam sanctificandi quodammodo initiassse.

Ferebatur. Hebraicum פָּרַח quod LXX per ἐπέφρατο, *superferebatur*, exponunt, arcæniors nonnihil significationis apud Hebræos esse dicitur. Enimvero S. Basilius in Hexæm. c. 4, Syri cujusdam interpretis (quem communiter putant fuisse S. Ephrem, Basilii insignem amicum) testimonium adducens, sic profatur: *Illud itaque ἐπέφρατο, SUPERFEREBATUR, ait (Syrus ille), interpretatur pro συνέθεται, CONFVERBAT secundum similitudinem ἐσθλασθῆσαι ANIMABAT secundum similitudinem ἐτωαζούσας ὄρνιθες, OVIS INCUBANTIS GALLINÆ, et vitalem quamdam virtutem immittentis τοῖς ὑποθλαπομένοις, CONCALEFACTIS, nimirum ovis illis. Consonat Diodorus Tars. in præfatum Genes. loc. ita disserens: *Vult enim Hebræica dictio (פָּרַח) verbo ἐπέφρατο respondens, significare, quod, sicut gallina ovis incubat, alis suis ea tanquam animanda molliiter contingens, sic etiam Spiritus aquis superferebatur, eas vitali calore imbuens.* Atque hoc ipsum S. Hieron. in Ep. ad Ocean. et L. de Trad. Hebr. nec minus S. Ambr. L. I. in Hexæm. c. 8. confirmant, ut apud Natal. Alex. T. I. Et. M. I. Diss. I. Art. 2. Prop. 2. diffusius videre est. Et denique adhuc subtilius id S. Aug. de Gen. ad Lit. c. 4. explicat: *Sicut superfertur voluntas artificis ligno, etc. vel etiam ipsis membris corporis sui, quæ ad operandum movet.* Atque ita etiam individuus Augustini sectator S. Thomas. I. p. q. 66. a. 1. exponit.*

Substantia. Subaudi sit.

Dignationem, pro dignitatem.

Sedes. Igitur Tertullianus jam Patribus illis, de quibus supra: *Spiritus Dei*, faciem prætulit, non minus L. IV adv. Marc. XXVI, eandem sententiam insinuans: *quanquam, si verum dicere velimus, parum constanter; nam. L. adv. Hermog. c. 32, in illud Amos IV, 13 (ut quidem LXX legunt) σπέρων βροτων, qui solidat tonitruum, και κτιζων πνευμα, et condit spiritum, etc., ita disserit: Eum spiritum conditum ostendit, qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, librator, et adflator, et animator Universitatis, non, ut quidam putant, ipsum DEI significari SPIRITUM (neque enim aquæ Dominum sustinere sufficerent); sed eum spiritum dicit, de quo etiam venti consistunt, etc.* Aut igitur prioris suæ sententiæ immemor hæc scripsit, aut in gratiam Montani sui (tunc enim huic jam se, eheu! plene addixerat) qui ipsemet se Spiritum S. sacrilege jactasse quorundam relatione perhibetur, imo et ab ipsomet Tertull. in L. de Monog. c. 4, compellatione Paracleti salutatur, veterem suam sententiam fortasse expunxit.

Liquor. Liquidum aeris elementum.

Semper. Inde jam a primordio creationis suæ.

Læta. Opponitur tristi abyssu.

Simplex. Uniformis per omnia substantiæ.

Subjiciebat. In quo Spiritus S. aurigæ in modum super aquas veheretur, ut S. Hier. in Ep. 83 ad Ocean. explicat. Vide supra.

Modulatricibus. Modulati est rem concinne, ad certum modum, seu elegantioremodum ac mensuram disponere. Unde modulatrice aquæ hic vocantur, quo-

niam ex ipsis, velut modulantibus, ac præscriptos modulos cuilibet rerum speciei præbentibus, Universum hoc digestum aque coordinatum fuit.

Deo constitit. Alii a deo constitit. Quanquam non est, quod ordinariam lectionem omnino damnem. Nam et deo Græca phrasi, pro per deum: constitit vero pro firmiter stetit, aut potius pro constitutum est, intelligi potest.

In medietate distinctis, seu in medio per hoc ipsum firmamentum separatis. Ita enim Gen. 1, 6 et 7, sacer textus inquit: *Fiat firmamentum* בתוך המים in medio aquarum ויהי מברל ET FIAT DIVISIO, vel, ut Vulg. noster habet, *dividat aquas ab aquis. Et fecit deus firmamentum, divisitque aquas,* etc. Gen. 1, 6 et 7.

Suspenderet, in centro Universi nimirum; namque inibi deus *appendit tribus digitis molem terræ.* Is. XL, 12.

Habili, ad recipiendas ejusmodi figuras tractabili, seu idonea.

Succida, pro succulenta, ut idem Varr. L. II, c. 11, ait: *A sudore ovium recens lana tonsa succida appellata est.*

Limo. Græca phrasi pro in limon, in quem terra ex superstitute humore aqueo emollita fuerat.

Aut gratia. Ut Cic. L. II, Ep. 3. ad Quint ait: *Cætera quæ sunt in rebus nostris hujusmodi, plena dignitatis et gratiæ, id est, venustatis.*

Ingenia. Ingenium de inanimatis quoque rebus, saltem improprie, dicitur, pro vi iisdem innata, seu intus genita, quam alias quoque indolem dicere solent. Ego autem pro ingenia legendum ingenta i. e. ingenerata, suspicor.

Instrumentum, ad infinitos prope usus et effectus.

Parere, pro apparere, ut in L. de Spec. c. 8, idem Noster: *Ante has tres Aræ trinis diis parent.* Vid. et L. I ad Marc. c. 15, et alibi.

Æternam. Ex contextu vehementer suspi cor terrenam legendum esse. Quanquam æternam tolerari posse existimem, ut sensus sit: *ex cuius velut nutu vita æterna dependet,* etc., cum vim sanctificandi vel in ipso sui primordio quodammodo consecuta sit, ut supra dictum fuit, partimque Cap. seq. amplius exponetur. Cæterum vero Aquam quoddam Vitæ æternæ symbolum esse, Christus ipse mulieri Samaritanæ Jo. IV, 10, etc. ac præsertim v. 14, præmonstravit, inquit: *Aqua, quam dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.*

In cælesti, i. e. per aliquid cæleste, scilicet Sacramentum Baptismi, seu medium ad salutem nostram, quam in cælis denique adipiscimur, summe necessarium.

Notæ ad caput IV.

Ipsa habitu, seu, per illam, quam mox post sui creationem in se receptam habebat, initialem quamdam vim sanctificandi.

Super aquas. Ut Cap. præc. Not. Spiritus et ferebatur.

Reformaturum. Ib. Not. Reformari.

Mutuabatur. Sic etiam Exod. III, 2, mons Horeb, in quo apparuit Dominus Moysi in flamma ignis de medio rubi, ex præsentia dei singulari quamdam sanctitatem contrahebat, atque ideo ad illum deus: *Solve,* inquit, *calceamentum de pedibus tuis; locus enim, in quo stas, terra sancta est.* Ib. v. 5. Simile exemplum occurrit Jos. III, 5, et alibi plura.

Rapiat. Contrahat, velut vi quadam ad se rapiens.

Insidere facilem. Hellenismus est; sic enim Græcus diceret: εἰσδύναι καὶ ἀκαθάρτου πρὶν ἔχειν, cum Latinus, *facile penetrantem et insidentem.*

Subtilitatem. Similitudine quadam corporali, et ad sensus accommodata uti videtur, de oleis quibusdam

ac tincturis, solidissimas etiam substantias penetrantibus. Quomodo autem substantia, aut qualitas spiritualis, in subjecto corporeo recipiatur, id enuntium Philosophis multo difficilium explicatum est.

Concepit, pro incepit fortasse: aut sensus est: *in sanctificandi concepit,* i. e. in se recepit.

Ex ea parte qua, i. e. in tantum, in quantum genus quidem, etc.

In specie. Fors legendum in speciem.

Dituatur. Quidam Codices deluatur habent; veteres enim deluere pro cluere, et apud Festum deluivum pro diluvio dicebant.

In Tiberi. Romæ nimirum, quam utique per Tiberim, flumen huic Urbi interfluum, designat. Petrum igitur Romæ fuisse illicque cum Paulo passum, Tertullianus non hoc duntaxat, sed aliis quoque locis, ceu repetitis indubitatum supponit. Sic enim L. IV ad Marc. c. 5, ait: *Videmus, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus Evangelium et Petrus et Paulus, sanguine suo signatum reliquerunt.* Huic genus sunt, quæ in L. de Præscript., cap. 56, habet: *Sol et Romanorum Ecclesia Clementem a Petro (ubi enim vero nisi Romæ? nam Clemens Romanus ortu fuerat, nec Roma, nisi jam Romanorum Episcopus, et a Trajano in exilium actus, discesserat) ordinatum est.*

Rursus autem in Scorp. c. 15, ita loquitur: *Oriente fidem Romæ primus Nero cruentavit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cum cruci adstringitur: tunc Paulus civitatis Romanæ consequitur natiuitatem, cum illic martyrii renascitur generositate.* Igitur jam sub initium sæculi III, hæc in Carthaginiensi Ecclesia, quin et per totam late Africam, invaluerat traditio, nemine, ne hæreticorum quidem, quos tam acriter, et ubilibet, insectatus fuerat Tertullianus, eandem quidquam convellere auso.

Sed neque ita seclusa a Romanis erat Carthago, ut non nisi tardius, ac incerto rumore, res paulo magis insignes, noviterque gestas, ultro citroque perfecti opus fuerit; nam et a Julio Cæsare traducta illic integra Romanorum civium colonia, et ab Augusto successore ipsa Africa Senatus potestati tradita, et cætera Provincia romana per annuos Proconsules deinceps administrata, et ab Italis navibus ob framenti prope quotidianam exportationem (Africam enim Italia horreum illis temporibus audisse, ex Tacito l. III Hist., cap. 48, ac plerisque tum Græcis, tum Latinis rerum Romanarum Scriptoribus nimis quam notum est) tum aliorum mercimoniorum causa perpetuo frequentata fuerat. Oro igitur, obtestorque, quo Authore non Carthago tantum, sed tota Africa, sibi tantum, tanque constans mendacium alliniri possit, aut quomodo veritatis ipsius, per innumeratas occasiones melius explorandæ, tam incuria esse petisset, ut non saltem Tertullianus, alias in Romanæ Ecclesiam, præsertim postquam ad Montanum suum, impius desertor, transfugerat, convitiis minime parcus, traditioni illi mendacem suam larvam detraisset, non utique cessaturus, Romano Clero hanc imposturam objicere, si in ejus saltem suspensionem unquam perductus fuisset? Aut annon ipsi Proconsules, ac imprimis, qui, teste Tacito, Hist. l. I, cap. 7, ultimis Neronis temporibus Africæ præerat, Clodius Mater, aut qui eum consecuti sunt, Vipsianus Apronianus, Vigellius Saturninus, etc., et maxime Scapula, ad quem Africanæ Ecclesiæ persecutorum, Tertullianus tam animose pro Christianis scripserat, traditionem his tam gloriosam, et ad eosdem in sua fide confirmandos tam validam, deprehensa labitate evellere dubitasset? Ac deinde si Petrus alibi, et solus Apostolorum tam obscuro in loco martyrium subisse credendus est, ut ne quidem rumor illius ad Tertullianum, aut quemvis ante vel postea alium, seu Carthagine, seu Romæ, aut ubilibet demum versorem pertigerit? Aut denique Ecclesia Romana sola tam ignotæ originis est, ut cum cæterarum prope omnium et longe ignobiliorum, primi fundatores et

probabili saltem notitia designentur, in Romanæ autem illius ortu assignando tota antiquitas decepta fuerit?

Itaque hæc Carthaginensis Ecclesiæ traditio non temere illic exorta, aut subdole conficta, sed ab iis omnibus qui *Petrum Romæ* viderant, prædicantem audierant, martyrio ejusdem oculati testes interfuerant, ad posteros propagata, *Carthagini* indeque reliquis *africanis* Ecclesiis, una cum *Evangelio*, quod hæc *Romana Ecclesia*, ut S. Aug. in *Ep.* 162 testatur, acceperant, illata fuisse, indubitato credi debet, tam fortiter per omnes ubivis terrarum Ecclesias stabilita, ut contra tot testium, et publicorum monumentorum, lapidum, templorum, etc., fidem nunquam deinceps vacillare potuerit.

Vides ergo, vel solum hoc *Tertulliani* testimonium (nil enim jam dicam de aliorum antiquissimorum Patrum, et partim quoque ipsi Petro cœvorum, accedente prorsus unanimi consensu) ad traditionem hanc ipsa a suis fontibus accersendam, et sectariorum audaciam, qua rem tam apertam, et cui ne alias quidem hæreticorum aut schismaticorum ullus ante XVI Ecclesiæ Sæc. vel minimum contradicere ausus est, in controversiam jam pertrahunt frangendam. Nimirum moderni demum nostri tam nasuti, aut nasutuli potius sunt, ut, quæ veteres omnes subolfacere non potuerant, ipsi jam odorari incipiant. Atque si mihi quidem contra hos tales pluribus agere collibitum, aut operæ pretium esset, eos etiam, qui, ut a nostris sacris maxime alieni, ita apud illos alias maxima autoritate sunt, *Pearsonium*, *Grotium*, *Usserium*, *Chamierium*, *Blondellum*, *Petrum Molinæum*, aliosque, quorum vel solis nominibus pauculi alii, et nuper nati, facile opprimi possent, longo agmine adducerem. Nunc ex illis vel duos, *Samuelem Basnagium*, et *Guil. Caveum*, attulisse sufficiat: quorum prior, licet in *Annal. suis Politico-Eccles.*, ad an. 42, n. 8, pertinaciter neget, *Petrum Romæ Episcopum* fuisse, attamen *Romæ fuisse*, ad A. C. 64, num. 9, in hæc verba inconcusse affirmat: « Nulla unquam traditio fuit, quæ majore testium numero ciugatur; ut de Petri in Urbem adventu dubitari non possit, quin omnia historiae monumenta convellantur. » Alter vero in *Script. Ecclesiastic.*, *Historia Litteraria*, p. 5, ita ait: *Petrum Romæ fuisse, sedesque in ea aliquandiu tenuisse, cum toto antiquitatis cœtu intrepide affirmamus*. Postquam deinde testes produxisset omni exceptione majores, et ex ultima antiquitate petitos, S. *Ignatium Antiochenum*, ipsius S. *Petri* discipulum, *Papam Hierapolit.*, *Irenæum*, S. *Polycarpi*, Viri Apostolici, discipulum, *Dionysium Corinthium*, *Tertullianum*, *Caium*, presbyterum Romanum, et *Origenem* laudasset, ita pergit: « Post tot veneranda nomina, tam clara primæ vetustatis monumenta, quis rem, tam perspicue, tam constanter traditam, in dubium revocabit? Certe si tam densa testium nubes, tam concursus veterum sententia, pro cujusvis ingenii pruritu sit vellicanda, actum erit penitus de primorum Sæculorum memoria, nec cuiquam ultra suam ætatem sapere licebit. » Ita nimirum quidam ex heterodoxis nostris, cum propria sua judicia ubilibet pro veritate obrudant, cum tot contumeliosas contra Religionem nostram fabulas undique corrodant, partim ipsi quoque excogitent; fidem sibi dari illico postulant, quibus neque tota antiquitas par est, ad fidem ab illis mutuo impetrandam. Verum cum hactenus ferme extra instituti nostri limites abrepti fuerimus, si quis insuper plura desideret, apud Calmetum nostrum in *Diss. peculiari de itinere Romano S. Petri* abunde inveniet.

Philippus, qui communius creditur non *Apostolus*, sed unus ex septem primis *Diaconis*, *Act.* 6, v. 5, electis, fuisse.

Fortuita, i. e. *fortuito oblata*.

Retulit. Hæc utique sententia ironiam sapit. Cæterum non hic *Tertullianus* *Baptismum a Petro* collatum cum *Baptismo Joannis*, qui prioris duntaxat prævia

A quædam figura, et quasi *præcursorio* fuerat, penitus exæquare (manifestam enim, neque unicam, inter utrumque illum differentiam infra *cap.* 10, ponit); sed id duntaxat confirmare voluit, quæcumque aquam, per orbem hunc nostrum diffusam, utpote cum primigenia illa prorsus eandem, æque a Spiritu Sancto jam nunc adaptatam fuisse, ad salutem hominibus quocumque demum modo conferendam: etsi utique negandum non sit, *Baptismum nostrum*, utpote Sacramentum a Christo ipso institutum, longe efficacioris virtutis fuisse, quam *Baptismum Joannis*, qui non per se conferebat remissionem peccatorum, sed solum ad actus pœnitentiæ, per quos illa fiebat remissio, excitabat: qua de re *Interpretes ac Theologi nostri* passim videri possunt, nosque suo loco uberius confirmabimus.

Prærogativa. Participantes nimirum, velut per transfusionem, privilegium illud, et aquæ illius primitivæ indolem.

Sacr. sanctificationis, seu *occultam* illam, ac *spiritualem* virtutem sanctificandi animam.

Invocato Deo. Quæ invocatio fit in *benedictione fontis baptismalis*: quem ritum jam *Tertulliani* temporibus adhibitum fuisse, et verisimiliter ab ipsis *Apostolis* descendisse, vel ex solo hoc loco satis colligitur.

Aquis superest, seu *super aquas est*, iisque velut supernat.

Combibunt. An hæc virtus sit vere *realis ac physica* a Spiritu S. aquis impressa, et *physice* causans gratiam baptismalem, an *moralis* duntaxat, in *Tr. de Baptismo* vehementer disputant Scholastici.

Ad simplicem actum, pro *simplici actui*, *ablutionis* videlicet.

Vice sordium, i. e. *instar*; vel *loco sordium*.

In spiritu, seu *in anima*; peccatum enim, sola voluntate perpetratur, et in anima *maculam spiritualem*, quæ Scholasticis *peccatum habituale* dici solet, relinquit.

Reatum. Equidem nullam *caro*, seu *corpus*, culpam proprie dictam contrahit, neque *fomes* ille, quo *caro concupiscit adversus spiritum* (*ad Gal.* 5, v. 17) peccati, nisi improprie dicti, rationem habet; quia tamen, ut rursus in scholis loquuntur, *actiones sunt suppositivæ*, ac proinde non sola *anima*, sed totus *homo*, seu ipsum suppositum, ex *corpore* et *anima* constans, in *carne*, ac *per carnem* peccat, inde etiam, propter intimam animæ cum corpore unionem nimirum, tum *culpæ*, tum *pænæ* reatus quodammodo ad ipsum *corpus*, seu *carnem*, protenditur, adeo ut non quidem corpus per se, et propter se, sed anima in corpore, et per corpus, itaque totus *homo*, qui peccavit, puniatur.

Ob ministerium. Igitur antea dicta præcipue vera sunt in *peccatis carnalibus*, seu quæ carne, eaque quomodolibet demum concurrente, perliciuntur.

Medicatis quod aquis, i. e. *virtute medica imbutis*, ut in naturalibus sunt *thermæ*, et *acidulæ*. Alias etiam, sed rarius, pro *venenatis* sumi solet, ut *Suetonium Claudium imp. boleto medicato* e vivis sublato esse refert, et *Silius L. VI, tela medicata veneno canit*.

Interventum. Alludit ad *Piscinam probaticam*, de qua *Joan.* 5, et *Noster cap. seq.* apertius.

Diluitur, scilicet propter eam culpam quam per corpus, et corporales ac sensibiles voluptates, incurrit.

Mundatur. Ab ea videlicet macula, quam in anima, sibi intime innexa, contraxit.

Notæ ad caput V.

Spiritualium, i. e. *destituta omni intellectu*, etc., et non nisi carnalia sapientes. Fors hæc sententia ita interpungi posset: *extraneæ ab omni intellectu, spiritualium potestatem*, seu virtutem, eadem efficacia, etc.

Subministrant, seu *attribuunt*.

Viduis, i. e. *inanibus*, ac omni ejusmodi virtute destitutis.

Initiantur, Initiare, verbum in sacris præcipue usitatum, est *consecrare*, seu *sacris imbuere*, aut potius ad eadem idoneum reddere. « Erant (inquit *Cassaubon. in Athenæi l. VI, c. 45*) quidam gradus in participatione mysteriorum observandi. Prima

omnium fuit ἡ κάθαρσις (purificatio quaedam, per A certas nimirum ablutiones facienda) deinde sequentur *mysteria parva*, quibus instituebantur et praeprabantur ad majora; postremus erat actus *Mysteriorum* majorum, et illa, quae dicebantur ἐπιπέσις, scilicet inspectio secretiorum quorundam sacramentorum, ad quae initiati non nisi exacto anno admittebantur, ut Plutarch. in *l. de defect. orat.* perhibet.

Hactenus autem dicta egregie confirmat Clem. Alexandr. *l. V. Strom.*, ita disserens: Non abs re ergo in *mysteriis* quoque, quae fiunt apud Graecos, primum locum tenent τὰ καθάρσια (purificationes, seu lustrationes) sicut etiam apud Barbaros τὸ λούτρον, Lavacrum. Post haec autem sunt μικρὰ μυστήρια (parva mysteria (quae habent aliquod fundamentum doctrinae, et προπαρασκευῆς, preparationis, seu initiationis) futurorum, etc. Et *Strom.*, *l. VII.* inquit: Ante *mysteriorum* quoque, seu sacramentorum, traditionem oportere καθαρμούς τινάς προσάγειν τοῖς μυσταῖς μέλλουσιν ἀξιοῦσιν, expiationes, seu purificationes, quasdam adhibere iis, qui sunt initiandi, *mysteriis* iis. Cicero autem in *ll. de LL.* ait: *mysteria* illa appellari *initia*. Imo et apud nos Christianos dici vulgo solet, SS. Ordinibus aliquem initiare, et prima tonsura quaedam ad eosdem *initiatio* appellatur.

Isidis alicujus. Io, Inachi filia, post *Epaphi*, sui et *Jove* filii, partum, agente *Junone* zelotypa, in *vacca* conversam, et, postquam humanam formam recuperasset, *Apidi*, *Aegyptiorum* Regi, sub novo *Isidis* nomine nupta, ob maxima beneficia huic genti impensa, post mortem, una cum marito, ab *Aegyptiis* in deorum numerum adscita fuit. Nonnulli credunt, perfabulosam hanc deam (quod *Isis* Cimbrica lingua EST, EST, significet), infinitam DEI SAPIENTIAM adumbratam fuisse, quae *Proverb.* 8, v. 14, de se inquit: Meum EST consilium et æquitas, mea EST prudentia, mea EST fortitudo. Certe autem in *Isidis* templo sequentem olim inscriptionem repertam fuisse, *Plutarchus* in *l. de Osiride* et *Iside* commemorat:

Ἐγὼ εἰμι πᾶν τὸ γεγονός καὶ ὄν καὶ ἐσόμενον.

Ego sum OMNE quod FUIT, et quod EST, et quod ERIT.

Alii credunt, sub *Iside* Terram, aut Lunam, aut *Caniculæ* sidus (eo quod ad hujus exortum Nilus *Aegyptum* inundare solet), aut *Cererem*, aut *Minervam*, aut aliam ex deastris aliquam, latere; quidam vero apud illustrissimum et eruditiss. *Huctium*, Ep. *Abrincinensem*, in *Demonstr. Evang.*, *Prop. IV.* cap. 10, num. 1. Nulla jam sexus ratione habita, cum *Osiride*, *Astarte*, *Saturno*, *Cybele*, etc., penitus confundunt. Quid autem? quod idem *Huctius Moysen* in *Osiridem*, conjugem ejus *Sephoram*, imo et sororem *Mariam*, in *Isidem*, apud idololatrias *Aegyptios* migrasse contendat?

Cæterum, quæcumque hæc *Isis* fuerit, constat tamen, non a *Romanis* modo, aliisque multis populis, sed, ut *Tacitus de Moribus Germ.* refert, etiam a *Suevis* olim *Isidi* sacrificatum fuisse, idolo ejus ex *Aegypto* in *Pontum Euxinum*, indeque per *Danubium* illuc sursum advecto. Plura apud *Plutarch.* in *l. de Iside*, *Pitisc.* in *Lexic. Natal. Com. Mythol.*, *l. VIII.* c. 18. *Demsterum de Ant. Roman.* *l. II.* c. 22, aliosque reperies.

Quod vero jam ad *Sacra Isidis* attinet, ea admodum arcana, ac non nisi nocturna fuisse, a solis foeminais peragi solita, perhibentur. Testatur autem *Herodot.* in *Euterpe*, *l. II.* *Sacerdotes Isidis* quotidie frigida, interdum ter, noctu bis, lavari consuevisse, et inter *mysteria* ejus amphoram aquæ deferri solitam, *Lucianus de Dea Syria* narrat. Sed et *Juvenalis*, *Sat. 6.* de ejusmodi foemina sacerdote *Isidis*, canit:

Hybernæ fracta glacie descendet in anmem,
Ter matutino Tiberi mergetur, et ijsis
Vorticibus timidum caput abluet....

Et mox postea:

..... Si candida jusserit Io,

A Meroë portabit aquas, quas spargat in æde
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ovili.

Mithra. Qui *Mithra* *initia* (seu *mysteria*) tradunt (ait *S. Justin. M.* in *dialog. cum Tryph.*) e patre eum natum esse memorant, et *Spelæum* nominant eum locum, ubi initiari in cum credentes perhibent. Unde in vetusto quodam marmore *Rosinus* in *Paralip.* ad *Demsteri Antiq. Rom.*, *l. II.* c. 8, legit:

DEO SOLI MITRÆ. FL. SEPTIMIUS.
ZOSIMUS. U. P. SACERDOS. DEI. BRONTONTIS.
ET ÆCATÆ. HOC. SPELÆUM. CONSTITUIT.

Hæc vero *Mithraica* sacra, quæ in speluncis ablitis fieri solebant, *Persarum* propria erant, qui nomine *Mithræ*, ut testatur *Macrobi.*, *l. I Saturn.*, cap. 17, *Solem* colere, eique bovem, ex antro cornibus eductum, inter hymnorum concentus immolare consueverant. Erat igitur hoc idolum leonis vultu cum tiara, Persico habitu, utraque manu bovis ejusdem relucantis cornua comprimens, ut ex *Statio l. I B Thebaid.* discimus, ubi:

..... seu te roseum *Titana* vocari,
Gentis Achemenæ ritu, seu præstat *Osirim*
Frugiferum, seu *Persei* sub rupibus autri
Indignata sequi torquentem cornua *Mithram*.

Porro de ablutionibus quæ in *initiiis* hujus nominis adhiberi consueverant, testatur *Tertul.* in *l. de Coron. Mil.*, c. ult., et in *l. de Præscript.*, cap. 40, ubi nos plura in *Notis*, g.

Cæterum autem generaliter sacrificiis gentilium præmissas fuisse ejusmodi ablutiones, veterum monumenta passim testantur. Sic etiam *Hesiodus*:

Nunquam vina Jovi, superisve, rubentia libes,
Aut manus fluvii quam pura laveris unda.

Audiendus quoque *Thucydides l. II Pelopon.*, ita loquens: Fonte etiam *Calirrhoë* in maximi momenti rebus usi sunt, ac etiamnum a priscis inde temporibus aqua illa ante nuptialia, et aliis in sacris assolet adhiberi. Sed et *Pausanias* in *Eliac.*, *l. I.* cap. 164, eadem de

C re ita testatur: Neque vero aut *XVI Fœminæ* (erant hæc sacris et ludis *Junonis* in *Elide* præfectæ) aut *oviles Eliorum*, ullam attingunt muneris sui partem, priusquam se peculiari lue et aqua (ex *Piera* fonte hausta) lustrarint. Certe autem *Timarchides* apud *Natal. Com.*, *l. I Mythol.*, cap. 4, memorat, *Asterium* quemdam fulmine percussum interiisse, quod manibus impiorum (quia illotis) aram *Jovis* attigisset. Quid vero, quod non nisi præmissis ejusmodi lotionibus preces ad deos fundi oportuerit? Apud *Romanos* cum sacrificanda erat (ut *Dionys. Halicarn.*, *l. VIII Antiq. Roman.*, cap. 71, locuples testis est) lotis manibus, et lustratis aqua pura victimis, etc... POSTEA PREGATI, tum demum ministros illas mactare jubebant. Salse autem hos tales *Lact. l. V Instit.*, c. 20, irridet: *Flagitia*, inquit, omnibus inquinati veniunt ad precandum, il se pie sacrificasse opinantur, si cutem laverint: tempus libidines, intra pectus inclusas, ulli amnes abluant, ut ulla maria purificent.

Vide autem superstitiosos hujus ritus originem, et spiritus illos nequam ubique SPIRITUS Divini nimirum legas simias! Lavationem hanc (ait *S. Just. M.* in *Apol. II.* de *Baptismo*, nostro loquens) cum audissent demones per *Prophetam pronulgatam*, effecerunt, ut et ingressuri in delubra eorum, et accessuri ad illos, etc. seipsos aquæ adspersione lustrarent; quin ut toto quoque corpore laventur prodentes, priusquam ad templum, ubi illi collocati sunt, veniant, instinctu suo et opererant. Cæterum illa pars templi, in qua sacrificari solebant, seu deluebant (vide cap. præc., not. in specie), proprie delubrum appellata fuit, significatio deinceps ad templum ipsum prorogata. Quæque alii de vocis illius etymo aliter.

Efferunt. Ita cum *Matre deum* (quam *Genoë*, et ex his *Noster*, *l. de Spec.*, cap. 8, μεγάλην Μητέρα, Magnam Matrem; *Phryges* vero *Rheā*, et *Cybelē*; *Assyrii*, teste *Macrobi. Sat.*, *l. I.* c. 25, Αδελφίδα; *Aegyptii*, auctore *Servio* in *VIII Æneid. Isth.*,

Afri apud S. Aug., l. II. de C. D., cap. 4. Deæ cælestis. Germani vero apud Tacit., l. VII. Hist. c. 20. Herthæ (Erde) nomine appellabant ad Almonem fluvium facitatum fuisse, ex Ovid., l. IV. Fast. et Lucano, l. I. de Bell. Pharsal. constat. Insignis pariter apud Tacit. l. XV. Annal. c. 44. locus est: Propitiata Juno per matronas, primum in Capitolio, deinceps apud proximum mare. Unde hausta aqua templum et simulacrum Deæ prospersum est.

Cæterum efferre hic significare videtur e templo ferre idola, ac antea aquis lota in publicis supplicationibus, seu processionibus (quales gentilibus multæ erant, ac in Asia etiamnum sunt) per urbis vicos, et plateas circumferre.

Villas. Villæ, quasi vehillæ, iniño dicebantur casa quædam in agris, ad concludendas ac reconduendas illic fruges, recipiendos noctu colonos, et pastores cum gregibus suis, etc., nonnisi ex cespite, aut alia materia, quam necessitas imperabat, constructæ; postea cum in stas rusticorum habitatio transissent, nonnihil firmitus structæ, tandem in voluptuaria quoque ac æstiva Nobilium receptacula transire, lustralibus illius modi sacrificiis, et aspersioibus, eo solemniter deinceps inaugurari consueta.

Huc quoque pertinebant Festa Palilia, mense Aprili in honorem Palis dei celebrari solita, de quibus Ovid. Fast. IV. v. 755.

Pastor oves saturas ad prima crepusecula lustret,
Unda prius spargat, etc.

adhibita nimirum agresti illa et condigna apud Caton. de Re rust., c. 141, ad rusticum illum deum invocandum formula: *Uti tu morbos visos invisosque, viduerialent, vastitudinemque, calamitates, intemperiesque prohibebis, defendas, averruncesque*, etc. Qui pastores quoque ipsos et igne et aqua lustrari oportebat, de quibus Ovid. ib. vers. 725:

Certe ego transilui positas ter in ordine flammæ,
Virgaque rorantes laurea misit aquas.

Sed quid vetat, huc quoque reducere adpersiones illas ambarvales, inter quas ambarvalis hostia circum agros, velut ambiens arva, dacebatur? etc.

Domos. Vel unum hanc in rem adduco Theocritum Idyl. 24, ubi Tiresias vates domum Amphitryonis a serpentibus, quos Hercules in cinis utraque manu compressos suffocarat, expiari iubens, ait,

Καθάρῃ δὲ πύρρῳσι δῖον ἕλαιον
Πρόβρον. ἵππυτα δ' ἀίσσι μακρῶν (ὡς νεβροῦται)
θαλλῆ ἰσθρῆανεν ἰστροῦν ἀδναδὲς ὕδωρ.

Templa. De lustratione templorum insigne rursus testimonium exstat apud Tacit., l. IV. c. 55, ubi cum Jovis Capitolini templum, a Vitellianis militibus destructum, a Vespasiano Imp. restaurandum erat, ut arca ejus solemniter ritu dedicaretur, Virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis matrimisque (aream illam omnem) aqua, rivis et fontibus omnibusque hausta, perluere, etc. Longe autem antiquior hic ritus ab ipso Numa rege petitur, de quo Plutarchus in ejus Vita inquit, fontem, qui locum irrigat (campum videlicet, ubi cum Egeria nympha versari solebat) aquam sacram Virginiibus Vestæ attribuisse, ut ex eo haurientes purificarent, et aspergerent sacram ædem.

Urbes. Erant et sacra Ambarvalia, cum scilicet urbs, ejusque pomerium lustrabatur, ut apud Lucan., I Phars., v. 595:

Mox jubet et totam pavidis a civibus urbem
Ambiri, et festo celebrari mœnia lustris—
Longa per extremos pomeria cingere fines
Pontifices sacri, etc.

Fiebat autem hæc lustratio quotannis mense Februario, hunc enim secundum mensem Numa dicavit (ut ait Macrob., l. I Saturn., c. 15) Februo deo, qui lustrationum potens creditur; lustrari (quod antiquis erat februari) autem eo mense civitatem necesse erat, ut iusta diis Manibus solveret.

A Aspergine. Legendum putat Junius aspergine. At quid hac mutatione opus? Asperginem dicunt politiores Latini, ut Virgil., Æn. III:

..... Salsa spumant aspergine cautes.

Equidem in L. 4, ff. ad leg. Rhodiam de jactu, a Calistrato asperginem dictum invenio; at alia significatione, scilicet pro vitio rei ex aqua, maxime pluvia, contracto: quanquam non desint, qui ibi quoque aspergine legant.

Apollinaribus. Hi ludi, cum Hannibal esset in Italia, monitu carminum Martii vatis, tum forte inventorum, primum ex Scto celebrati fuerunt, ut ex Livio, l. XXV, c. 12 et Macrob., l. I Saturn., c. 17, constat. Hic autem Noster potius sacrum illud apud Ægyptios celeberrimum, quod Horo (nam ut testatur Herod. in Euterpe, hoc nomine Apollo illis designabatur) ad Butum in insula Chemmi fiebat, respicit, aut ludos Apollini Triopio a Doriensibus sacros, de quibus idem Herod. in Clio.

B Pelusius. Pelusium, nunc Daniata, ad ostium Nili maxime orientalesita est, civitas olim nobilis, a Peleo, Achillis patre, ut fertur, postquam ob interfectum fratrem Phocum in lacu vicino lustrari jussus, a Furis, quibus ob illam cædem agitabatur, ad sanam mentem rediisset, condita, ubi in honorem Dianæ, quæ Ægyptiorum lingua, indeque ipsa civitas alio nomine Bubastis dicebatur, ludos quondam celeberrimos quotannis actos fuisse, itemm Herod. in Eut., c. 49, fuisse memorat. Quanquam non ignoro, a Vulg. nostro Interprete Ezech., XXX, 16 et 17. Bubasten inter ac Pelusium distingui: Quasi parturiens dolebit פֶּלֶסִי (Sin) PELUSIUM, juvenes פֶּרֶסֶת (Phibeseth)

BUBESTI gladio cadent.

Tinguntur. Dubio procul ludos hos, ut alios ejusmodi omnes, sacrificia, præmissis utique ablutionibus, ac lustrationibus comitabantur.

Præsumunt. Sicut rerum omnium generationem ab Aqua, ceu primo principio, proficisci, Philosophi non postretæ olim autoritatis, ac inter hos præcipue Thales Milesius, credebant, ita perjuri, velut ob jamjam et ubilibet imminentem deorum iratorum vindictam prope jam mortui, se ejusmodi ablutionibus, crimina illa, ut falso credebant, expiantibus, impetrata velut impunitate, ad novam vitam, ejusque securitatem redire, ac quasi regenerari sibi videbantur. Ut ergo apud Græcos magna perjuriarum frequentia erat, ita ante ludos, ne in iis, velut in illorum publicam vindictam, turpiter succumberent, maxime de diis antea per ablutiones ejusmodi propitiandis solliciti erant.

Seexpiabat. Exempla rei hujus plurima apud Græcos imprimis prostant; sic apud Herod., l. I, c. 7, Adrastus, fratricidii reus, a Cræso, Lydorum rege, expiatus fuit. Apollinem item et Dianam, ut Pausan. Corinth., cap. 51, memòrat, Pythone caso, ut se expiant, Ægialam venisse tradunt. Idem Pausan., l. I, c. 74, refert: Prius quam materni sanguinis maculam expiationibus Orestes elueret, de Trazenis nemo cum tecto recipere voluit, etc. Sed, si Virgilio credimus, jam apud Trojanos hic ritus obtinuit; ita enim Æneas ad Anchisen, Æneid. II, v. 717:

Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque penates:
Me bello e tanto digressum, et cæde recenti,
Attrectare neas, donec me flumine vivo
Abiuro.....

Et Senec. in Herc. fur., Act. IV, Sc. I, vers. 918:

..... Nate, manantes prius
Manus cruenta cæde, et hostili expia.

Hunc enimvero gentilium morem ipse ridet Ovid., II Fast.

Ah! nimium faciles, qui tristia crimina cæde
Fluminea tolli posse putatis aqua.

Atqui constat expiationum et lustrationum nomine tunc nonnisi lotiones aqua factas intelligi consuevisse.

Singulare autem est exemplum, quod exstat apud A Halicarn., l. V, *Ant. Rom.*, c. 58, ubi cum ex Senatus decreto publica justaque caedes conjuratorum Romae facta fuisset, *SC. tum factum est, ut tota lustraretur civitas, quod necessitate coacta esset civilis caedis auctor fieri: cum nefas esset ad sacra accedere, et victimas immolare, antequam facinus expiatum esset, luesque lustrationibus abolita.*

Naturæ aqua, i. e. aquæ naturali, suæque naturæ relicta.

Emundationis. Pro auspicio faciendæ, ac feliciter, ipsoque cælo annuente, suscipiendæ emundationis. Itaque non video cur cum Junio legendum sit auspicii et mundationis.

*Medicari, i. e. medica virtute imbui. Quamquam et alio sensu, qui communior est, et hic melior, id intelligendum esse putem, ut l. XI *Æneid.*:*

Sed non Dardaniæ medicari (sanare) cupidus ictum Evaluit.

Æmulum Dei, Diabolum videlicet.

Sacramento. Seu mysterio, ac etiam extra usum, et applicationem aquæ ad ablutiones hactenus descriptas.

Sciunt. Alii sunt, nec male; quamquam sciunt mihi elegantius esse videtur, ideoque retinendum.

*Quique fontes. Fontes ex specubus, aliisve umbrosis locis erumpentes, aliquid divinitatis, aut diabolicæ potius virtutis, habere credebantur; unde et divinus honor a cæcagentilitate ipsis impendi consueverat. De his Senec., *Ep.* 41, ait: *Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasto eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quaedam vel opacitas, vel immensa altitudo sacravit.* Erat etiam Romæ fons, *Egeriæ Nymphæ*, ad radices montis Aventini, sacer, de quo Livius, l. I, c. 19, refert: *Lucus erat, quem medium ex opaca specu perenni rigabat aqua: quo quia se persæpe Numa sine arbitris... inferebat, Camænis eum lucum consecravit.* Addit Plutarchus in *Numa*, fontis hujus curæ Vestales virgines ab eodem præfectas fuisse, etc., ut supra *Not. Templi* retulimus.*

Itaque fontes hujusmodi, ex horrida, nescio qua, locorum, unde scaturiebant, majestate omnino inter deos reponebant, ipsorumque adeo honoribus peculiariter quædam sacra, ut erant Romæ *Fontinalia*, III Octob. celebrari solita, aliaque multa alibi, instituebant.

Neque vero beneficiis solum, sed *malignis* quoque fontibus arcanum quoddam numen inesse credebant, divinis cultibus propitiandum, ut exitialem illorum vim, quam tamen natura sibi inditam habebant, averruncarent; ejusmodi erant aquæ *Alcyoniæ* paludis apud Pausan. in *Corinth. ad fin.*, quibus inmatantes ad imum fundum trahebantur: fontes item *Acidantis* fluminis, e *Lapitha*, Arcadiæ monte, oriundi, atque adeo tetrum odorem efflantis, ut hominibus vel solo halitu interficiendis par fuerit, teste eodem Pausan., in *Eliac.* l. Tacco plures ejusmodi alios, de quibus Polemon, in l. *de miris Siciliae*, item auctor lib. *de Mirab.*, qui vulgo *Aristoteles* creditur, Plin., lib. XXXI, Solinus, c. 51 et alii.

Rivus. Rivus, ait Festus, vulgo appellatur tenuis fluor aquæ, non spe, consiliove factus, verum naturali suo impetu. Alii alia hoc nomen significatione usurpant.

*Piscinæ. Piscinæ dicebantur non sola *ιβυστροπέτα*, seu vivaria piscium, sed etiam aquæ frigidae, ad nata-tiones aut ablutiones voluptuarias in locum satis amplum et undique clausum, velut artificialem quemdam lacum, collectæ, licet ceteroquin piscibus destituta. Ita vero de *Alexandro Imp.* in *Vita Lampridius*: *Unctus lavabatur, ita ut caldarius nunquam, vel raro, piscina, semper uteretur; et de Arriano Olympio Victor, Tunnunensis Episcopus, in Chronico* ait: *In piscina frigida aquæ vitam impie finit.* Talis quoque erat *Probatia* illa *piscina*, de qua *Joan.*, V, et *natoria Siloe* apud eumd., cap. IX; de quibus nos infra.*

Porro *balnea*, et, quæ horum pars quædam, et nihil aliud quam *balnea frigida* erant, *piscinas*, diis, seu malis demonibus, ac idolis sacras fuisse, Tertullianus ipse in lib. *de Spect.*, c. 8, perhibet: *Et plerumque et forum, et balneæ, et stabula, et ipsæ domus nostræ sine idolis omnino non sunt. Totum sæculum (mundum) Satanas et angeli ejus repleverunt.* Quin et in lib. *de Idol.*, c. 15, testatur: *Et ostia in balneis adorari videmus... Idolo feceris, quidquid ostio feceris.* Igitur inter ceteras idolorum sordes etiam *balneariū*, et *ostiarū lra*, et nescio quæ alia cæcæosa numina, gentilibus erant, sub quorum turpissimis auspiciis lavarentur, vel verius multo foediori sorditie contaminarentur.

Euripi. Euripus peculiariter dictum erat fretum illud vorticoseum inter *Eubæam* et *Atticam*, septies per diem, totiesque per noctem reciprocans, seu aquas per vices evomens, iterumque resorbens: ejus causas cum frustra perscrutatus fuisset *Aristoteles*, præ mœrore contabuisse, aut, ut alii (sed parum veri) narrant, omnino illuc se præcipitasse fertur. Extendi postmodum hæc appellatio cœpit ad fossas et incilia (ut Lips. in *Senec.*, *Ep.* 85, ait) cum aquis, quæ in hortis et prætoriis ex more erant: imo et universam aquarum ex aquæductibus receptacula (*παρά τοῦ εὐριπίου*, quod per hos facite illuc aquæ præcipitatur, et in tumultuosos vortices circumagerentur, aut verius, terræ ejusdem portionem velut insulam circumfluere) *εὐριπίου* dicta sunt, de quibus Pausanias in *Lacon.*, cap. 96: *Campus is, in quo suas epheli committunt pugnas, euripo circumquaque, non aliter, quam mari insula, cingitur.* Et *Dionys. Halicarn.*, l. III, c. 91. *Circum maximum, a Tarquinio extroctum, ita describit: εὐριπίος εἰς ὑποδοχὴν ὕδατος ἀράμευται, ἴσθη τε καὶ πλάτος δεκάπους.* l. e.: *Euripus ad recipiendâ aquas circumfossus est, decempedali profunditate, pæterque latitudine.* De hoc item Suetonius, in *Julio*, c. 59: *Circensibus, spatio Circi ab utraque parte producto, et in gyrum euripo addito, quadrigas, bigasque, et equos desultorios agitaverunt nobilissimam juventutem.*

In his quoque editi ludii navales, aqua per *euripos* (sic enim etiam *canales* grandiores, et *aquæductus* appellabantur) in ipsum circum immissa; quin et eo excreverat quorundam Imperatorum luxuria, ut de *Heliogabalo* Spartianus memoret: *Fertur in euripis vini plenis navales Circenses exhibuisse.* Cæterum et hi euripi certis quibusdam diis sacrati erant, ut Tertull., lib. *de Spect.*, c. 10, perhibet: *Ea itaque (Mater magna, scilicet Ops, Tellus, vel Cybele) illic præsidet euripo.*

Cisternæ. Ita vocantur subterranea aquæ pluvie receptacula, quæ Festus ita dicta putat, quod cis seu infra terram sint.

*Putei. Putei sunt profunda aquæ vivæ, et ex abditis quibusdam venis assiduo scaturientis, receptacula, quæ Æoles olim ποτήρια, ἀπὸ τοῦ ποτῆος, dicebant; unde et puteos nostros a potu, quasi poteos, i. e. saluberrimum nobis potum subministrantes, appellatos volunt: qualis erat ille puteus apud Homer. *Odys.* X, ex quo Ulysses *Tiresiæ* vatis manes erat ab inferis evocaturus.*

*Rapere. Illi nimirum, qui, ut S. Justin. M. in *Apol.* II, loquitur, a mortuorum manibus (seu spiritibus) λαμβάνομενοι, καὶ ῥιπτούμενοι, correpti, atque humi præcipiunt, quos δαιμονιολήπτους, arreptitios, et μακρομένους, furcibus nominant omnes.*

*Nocentis. Omnibus his fontibus, rivis, piscinis, euripis, cisternis, puteis, etc., certi quidam genii a gentilibus præfecti erant, qui, quoniam muliebri specie illi demones apparebant, hac quoque forma colebantur, atque antra illa, fontium scatebris irrigua, inhabitare credebantur. Unde *Virgil.*, l. *Æneid.*, *Lybicum* illud:*

..... scopulis pendentibus antrum,

Nympharum domum vocat. Sic etiam Pausanias in *Boeotic.* antri ejusdem *Cithæronidum Nympharum* meminit. Et in *Phocic.*, antrum *Corycicum* describit

Multi hinc illic e vivis fontibus stulant rivi. Paracollæ sacrum Coryciarum Nympharum putant. tiam, ut idem rursus in Bæotic. perhibet, ad hriadem fontem Libethridæ Nymphæ coliebantur. I quoque fontibus aliis aræ suæ, adiculae, aut no templa, Nymphis sacrata, quæ et Nymphæa vantur, ut illud supra fontem Cytheri fluvii apud an. in Eliac. II. In specie vero illæ Nymphæ, num, stagnorum, et puteorum præsidēs, Naiades, Ephydriades, etc., dicebantur. Sed et Comatas Theocr., Idyll. 5, per Nymphas λιμνιάδας, πα- dos jurat. Ut autem Orpheus Nymphas Oceani et dos filias appellat, ita has Virgilius, Æneid. VIII, orum matres putavit, quod fluvii e mari ori- it :

mplæ, Lauretes Nymphæ, genus omnibus unde est. rum vero hæc Nymphæ nequaquam propitia er habebantur numina, sed sacrificiis, ne nocce- placanda; unde Theocrito, Idyll. XIII: δεσπάζει πρόβατον, dira rusticis numina erant, ut mox vide- s. Interea si quis forte plura desideret, apud l. Comit. Mythol. I. V, c. 2, tum et Eruditiss, rum Montfauconium, L'Antiquité expliquée, tom. I, , I. IV, c. 7, reperiet.

ectos. Laut. Valla, I. IV, c. 27, appellat enectos, non jam enecati sunt, atque mortui, sed qui propem- niam tales. Unde cum Noster in lib. de Jejuniiis, de severo illo jejunio Nimivitarum, quod etiam dibus enectis fiebat, mentionem facit, recte Junius verba de illis non jam mortuis, sed fame per jejunium, quod Dan., III, 7, ex edicto Regis ve ad pecora usque extendebatur, ita maceratis, m mortuis propiores, quam vivis, essent, expli- hocque proprie per verbum enecare significari

ymphatos. Dan. Heinsius in snis Lection. in Theocr., . V, ita inquit: « Nympharum quoties memi- et antiquitas, earum iram deprecabantur, hoc est, niam, seu βλεποδαμονίας (quibus enim deæ illæ piciebantur, mentis statu excidisse putabantur) l etiam vatibus accidere existimabant, quos συμ- πτωσε (hos autem Latini nostri non nymphatos, tymphatos appellare solent) dicebant. » Unde et er in lib. de Anima, c. 50, ait: Lymphaticos t Colophonis scaturigo dæmonica. De hoc Eus., ræp. Evang., lib. II, c. 5.

hydrophobos. Ὑδροφόβοι appellantur παρά τὸ φοβέσθαι ὕδωρ, quod aquam timeant. Atque id maxime accidit ne rabido admorsis, quibus id miserimum est, emo aquæ timore, parique simul siti vexari. ibiles morbi hujus effectus, cæteraque huc perti- ãa, vide apud Kirch., Mundi sub., lib. IX, sect. . 5. Hæc autem omnia gentiles, malis geniis, um insidentibus, olim imputabant,

rosanus. In S. Script. ἁγίον sanctum, et ἁπὶ profa- , opponi solent; profanus ergo hic appellatur, qui sanctitate nihil quidquam commune habet.

acinam. In Græco textu κολυμβήθρα est, per quam ina, eo sensu, quo supra Not. Aspergine, lava- u vel natatoria significatur.

etsaidam. Græcus textus Joan., V, 2, ita habet: ἰδε ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρῃ, ἢ ἐπι- μένη ἑβραϊστὶ Βηθεσά, πέντε σταδίων ἔχουσα, κ. τ. λ., quæ gatus noster ita reddit: Est autem Jerosolymis batica piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethsa- quinque porticus habens, etc. Ubi notandum, pisci- hanc non appellari probaticam a probando, sed τῶν προβάτων, seu ab ovibus; τὸ πρόβατον enim Græcis u significat. Probaticam ergo idem hic ac ovinam ovilem dicere est. Vocabatur autem piscina ovium, d in ea oves, aliaque animalia sacrificiis destinata, ii, aut jam immolatorum exta detergi consueve- . Alii non ipsam piscinam, sed portam, ad quam sita erat (legitur enim in Græco ἐν, vel ut alii

A codices habent, ἐπὶ τῇ προβατικῇ, in vel potius apud probaticam, forte eandem, quæ II Esdr., III, 1, ap- pellatur Porta gregis), probaticam appellatam fuisse aiunt. Verum hæc δὲ ἐν παρόδῳ.

Ceterum piscina hæc, quæ in Græco textu Bethesda (alia Græca exemplaria habent Bethseda), domus misericordiæ, appellatur, in latinis exemplaribus Bethsaida, domus piscatus, dicitur, forte quod olim piscium vivari- um fuerit.

Commovet. Credidere quidam hunc Archangelum fuisse Raphael, qui interpretatur Medicina DEI, ut olim peculiariter a DEO ad Tobiam a sua cæcitate liberandum missus, ita ad aliorum quoque hominum graviores infirmitates curandas destinatus. Quisquis is fuit, non visibili quadam forma descendisse, sed solum aquam, virtute medica eidem quasi transeun- ter impressa, singulari DEI jussu imbuisset, sicque signum suæ præsentis visibile edidisse putandus est.

Antecedunt. Figura enim semper debet esse notior, et captui accommodatior; unde ad præfiguranda spiritualia semper solemus carnalia, seu sensibilia signa eligere, per quæ ad spiritualium rerum, alti- rumque mysteriorum, quæ alias omnem captum hu- manum excedunt, intelligentiam velut manducamur.

Cæterum vero piscinam hanc BAPTISMI nostri figuram fuisse, inter cæteros SS. PP. maxime S. Am- brosius, lib. I de Spir. S., cap. 7, asserit: Habes etiam in Evangelio, quia Angelus secundum tempus descendebat in natatoria, et movebatur aqua, et qui prior descendisset in natatoria, sanus fiebat. Quid in hoc typo Angelus, nisi descensionem S. Spiritus nuntiabat, quæ nostris futura temporibus, AQUAS (Baptismi utique) sacerdotalibus invocatae precibus, consecraret? Ille ergo Angelus S. Spiritus erat nuntius, eo quod per gratiam spiritualem medicina nostris esset animi ac mentis languoribus deferenda. Et in lib. de his, qui init. Myster., c. 4, non minus eleganter inquit: Illis Angelus (in piscinam illam) descendebat: tibi Spiritus Sanctus. Illis creatura movebatur, tibi CHRISTUS operatur ipse, DOMINUS creaturæ. Tunc curabatur unus: nunc omnes sanantur. Ergo et illa piscina in figura, ut credas, quia in hunc Fontem vis Divina descendit. Denique paralyticus ille expectabatur hominem. Quem? nisi illum Dominum Jesum natum ex Virgine, cujus adventu jam non umbra sana- ret singulos, sed veritas universos.

Gratia Dei. Scilicet post Christi, Auctoris gratiæ, adventum.

Remediabant. Eodem quoque verbo Noster ad Scapul., c. 4, utitur: Quanti honesti viri aut a dæmoniis, aut valetudinibus remediati sunt. Vide etiam in lib. de Præscr., c. 58. Quanquam autem verbum hoc Ciceronianum non sit, adhibuisse tamen id noscitur S. Hieron. in Vita Hilarii.

Spiritum. Quidam legunt: Spiritui medentur. Sed quid velat spiritum retinere? nam et Terent. in Phormione habet: Quas, cum res adversæ sint, minus mederi possis.

Reformant. Simpliciter pro formant, ut sapius retractare pro tractare, et aliis ejusmodi compositis pro simplicibus utitur.

Liberabant. Singulis igitur annis non nisi semel Angelus ille, ut censet Tertullianus, descendebat: itaque voces illas Joan. V, 3, κατὰ καιρὸν, secundum tempus, pro annua temporis revolutione accipit.

Deleta morte, spirituali scilicet animæ. Scilicet reatu. Reatus (Ciceroni ignota vox, primum- que a Messala, ut Quintilianus, l. 8. c. 3, testatur, usurpata) debitum aliquod, ejus nempe quis reus, seu obnoxius est, designans. A Theologis autem duplex reatus distingui solet, scilicet culpæ, ad satisfac- iendum: et pænæ, ad satisfaciendum. Unde vulgo dicitur: Qui non habet in ære (quo nimirum satisfacere possit), luit in cute, qua satisfaciatur.

Singulare autem est exemplum, quod exstat apud Halicarn., l. V, *Ant. Rom.*, c. 58, ubi cum ex Senatus decreto publica justaque cædes conjuratorum Romæ facta fuisset, *SC. tum factum est, ut tota lustraretur civitas, quod necessitate coacta esset civilis cædis auctor fieri: cum nefas esset ad sacra accedere, et victimas immolare, antequam facinus expiatum esset, luesque lustrationibus abolita.*

Naturæ aqua, i. e. aquæ naturali, suæque naturæ relicta.

Emundationis. Pro auspicio faciendæ, ac feliciter, ipsoque cælo annuente, suscipiendæ emundationis. Itaque non video cur cum Junio legendum sit auspicii et emundationis.

*Medicari, i. e. medica virtute imbui. Quanquam et alio sensu, qui communior est, et hic melior, id intelligendum esse putem, ut l. XI *Æneid.*:*

Sed non Dardaniæ medicari (*sanare*) cuspidis ictum Evaluit.

Æmulum Dei, Diabolum videlicet.

Sacramento, Seu mysterio, ac etiam extra usum, et applicationem aquæ ad ablationes hactenus descriptas.

Sciunt. Alii sunt, nec male; quanquam sciunt mihi elegantius esse videtur, ideoque retinendum.

*Quique fontes. Fontes ex specubus, aliisve umbris locis erumpentes, aliquid divinitatis, aut diabolicæ potius virtutis, habere credebantur; unde et divinus honor a cæca gentilitate ipsis impendi consueverat. De his Senec., *Ep. 41*, ait: *Magnorum fluminum capita veneramus: subita ex abdito vasto eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quædam vel opacitas, vel immensa altitudo sacravit.* Erat etiam Romæ fons, *Egeriæ Nymphæ*, ad radices montis Aventini, sacer, de quo Livius, l. I, c. 19, refert: *Lucus erat, quem medium ex opaca specu perenni rigabat aqua: quo quia se persæpe Numa sine arbitris... inferebat, Camænis eum lucum consecravit.* Addit Plutarchus in *Numa*, fontis hujus curæ Vestales virgines ab eodem præfectas fuisse, etc., ut supra *Not. Templi* retulimus.*

Itaque fontes hujusmodi, ex horrida, nescio qua, locorum, unde scaturiebant, majestate omnino inter deos reponebant, ipsorumque adeo honoribus peculiaribus quædam sacra, ut erant Romæ *Fontinalia*, III Octob. celebrari solita, aliaque multa alibi, instituebant.

Neque vero beneficiis solum, sed malignis quoque fontibus arcanum quoddam numen inesse credebant, divinis cultibus propitiandum, ut exitialem illorum vim, quam tamen natura sibi inditam habebant, averterent; ejusmodi erant aquæ *Alcyoniæ* paludis apud Pausan. in *Corinth. ad fin.*, quibus inuantes ad inum fundum traherentur: fontes item *Acidantis* fluminis, e *Lopitha*, Arcadiæ monte, oriundi, atque adeo tetrum odorem efflantis, ut hominibus vel solo balitu interficiendis par fuerit, teste eodem Pausan., in *Eliac.* l. Taceo plures ejusmodi alios, de quibus Polemon, in l. de *miris Sicilia*, item auctor lib. de *Mirab.*, qui vulgo *Aristoteles* creditur, Plin., lib. XXXI, Solinus, c. 51 et alii.

Rivus. Rivus, ait Festus, vulgo appellatur temis fluor aquæ, non spe, consiliove factus, verum naturali suo impetu. Alii alia hoc nomen significatione usurpant.

*Piscinæ. Piscinæ dicebantur non sola ἰχθυοστροφεῖα, seu vivaria piscium, sed etiam aquæ frigidæ, ad nationes aut abluiones voluptuarias in locum satis amplum et undique clausum, velut artificialem quemdam lacum, collectæ, licet cæteroquin piscibus destitutæ. Ita vero de Alexandro Imp. in Vita Lampridius: *Unctus lavabatur, ita ut caldariis nunquam, vel raro, piscina, semper uteretur;* et de Arriano Olympio Victor, Tunnunensis Episcopus, in *Chronico* ait: *In piscina frigidæ aquæ vitam impie finiit.* Talis quoque erat *Probatia* illa piscina, de qua Joan., V, et *natoria Siloæ* apud eund., cap. IX; de quibus nos infra.*

Porro *balnea*, et, quæ horum pars quædam, et nihil aliud quam *balnea frigida* erant, *piscinas*, diis, seu malis demonibus, ac idolis sacras fuisse, Tertullianus ipse in lib. de *Spect.*, c. 8, perhibet: *Et plateæ, et forum, et balneæ, et stabula, et ipsæ domus nostræ sine idolis omnino non sunt. Totum sæculum (mundum) Satanæ et angeli ejus repleverunt.* Quin et in lib. de *Idol.*, c. 15, testatur: *Et ostia in balneis adorari videmus... Idolo feceris, quidquid ostio feceris.* Igitur inter cæteras idolorum sordes etiam *balnearii*, et *ostiarum lares*, et nescio quæ alia cænoosa numina, gentilibus erant, sub quorum turpissimis auspiciis lavarentur, vel verius multo fœdiori sorditie contaminarentur.

*Euripi. Euripus peculiariter dictum erat frætum illud vorticosum inter Eubæam et Atticam, septies per diem, totiesque per noctem reciprocans, seu aquas per vices evomens, iterumque resorbens: cujus causas cum frustra perscrutatus fuisset Aristoteles, præ mœre contabuisse, aut, ut alii (sed parum vere) narrant, omnino illuc se præcipitasse fertur. Extendi postmodum hæc appellatio cœpit ad fossas et incitia (ut Lips. in Senec., *Ep. 83*, ait) cum aquis, quæ in hortis et prætoriiis ex more erant: imo et universam aquarum ex aqueductibus receptacula (παρὰ τοῦ εὐριπίου πύργου, quod per hos facile illuc aquæ præcipitarentur, et in tumultuosos vortices circumagerentur, aut verius, terræ ejusdem portionem velut insulam circumfluere) εὐριπίου dicta sunt, de quibus Pausanias in *Lacon.*, cap. 96: *Campus is, in quo suas ephæbi committunt pugnas, euripo circumquaque, non aliter, quam mari insula, cingitur.* Et Dionys. Halicarn., l. III, c. 91. *Circum maximum, a Tarquinio extructum, ita describit: εὐριπίου εἰς ὑποδοχὴν ὕδατος ὀρύσσεται, βάθος τε καὶ πλάτος δειλάπου.* I. e.: *Euripus ad recipiendas aquas circumfossus est, decempedalī profunditate, pariterque latitudine.* De hoc item Suetonius, in *Julio*, c. 59: *Circensibus, spatio Circi ab utraque parte producto, et in gyrum euripo addito, quadrigas, bigasque, et equos desultorios agitaverunt nobilissimi juvenes.**

In his quoque editi ludi navales, aqua per euripos (sic enim etiam canales grandiores, et aqueductus appellabantur) in ipsum circum immissa; quin et eo exereverat quorundam Imperatorum luxuria, ut de *Helio-gabalo* Spartianus memoret: *Fertur in euripis vino plenis navales Circenses exhibuisse.* Cæterum et hi euripi certis quibusdam diis sacri erant, ut Tertull., lib. de *Spect.*, c. 10, perhibet: *Ea itaque (Mater magna, scilicet Ops, Tellus, vel Cybele) illic præsidet euripo.*

Cisternæ. Ita vocantur subterranea aquæ pluvie receptacula, quæ Festus ita dicta putat, quod cis seu infra terram sint.

*Putei. Putei sunt profunda aquæ vivæ, et ex abditis quibusdam venis assiduo scaturientis, receptacula, quæ Æoles olim ποτήρια, ἀπὸ τοῦ ποτοῦ, dicebant; unde et puteos nostros a potu, quasi poteos, i. e. saluberrimum nobis potum subministrantes, appellatos volunt: qualis erat ille puteus apud Homer. *Odys. X*, ex quo Ulysses *Tiresiæ* vatis manes erat ab inferis evocaturus.*

*Rapere. Illi nimirum, qui, ut S. Justin. M. in *Apol. II*, loquitur, a mortuorum manibus (seu spiritibus) λαμβάνομενοι, καὶ ῥιπτούμενοι, correpti, atque humi præcipitati, quos δαιμονολήπτους, arpeptitios, et μακρομέσους, iurentes, nominant omnes.*

*Nocentis. Omnibus his fontibus, rivis, piscinis, euripis, cisteruis, puteis, etc., certi quidam genii a gentilibus præfecti erant, qui, quoniam muliebri specie illic demones apparebant, hac quoque forma colebantur, atque antra illa, fontium scatebris irrigua, inhabitare credebantur. Unde Virgil., l. *Æneid.*, Lybicum illud:*

..... scopulis pendentibus antrum,

Nympharum domum vocat. Sic etiam Pausanias in *Bæotic.* antri ejusdem *Cithæronidum Nympharum* meminit. Et in *Phocic.*, antrum *Corycium* describens

nen primum in die Pentecostes de illis, Act. II, dicitur; *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et ut loqui variis linguis prout Spiritus Sanctus eloqui illis.* Deinde Act. V, 14 et seq. *Cum ent Apostoli, qui erant Hierosolymis, quod rece- Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et em. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut rent Spiritum Sanctum, nondum enim in quem- ipsorum venerat, sed baptizati tantum erant in e Domini.* Baptizati ergo erant, et a peccatis per baptismum emundati, utique *gratiam Spi- s. vivificantis* habebant; nondum autem Spiritum um habuisse dicuntur. *Tunc imponebant manus illos, et accipiebant Spiritum Sanctum.* Apostoli in die Pentecostes acceperunt Spiritum S. non odocunque, sed plenitudinem ejus, quæ non so- undabat animam, sed in corpus ipsum per cer- edam signa visibilia redundabat: *Repleti sunt i Sancto, et cæperunt loqui variis linguis, prout is Sanctus dabat eloqui illis.* Sic et Samaritæ ct. V, 17, jam baptizati per impositionem ma- *accipiebant SPIRITUM SANCTUM, id est, plenitudi- jus.*

ue hic est ille Spiritus S. quem pecunia sibi mer- npius ille Simon voluerat, ibid. v. 18: *Cum vi- autem Simon, quia per impositionem manus vlorum daretur SPIRITUS SANCTUS, obtulit eis pecu- etc.* Ita quoque alius locus, Act. XIX, 5 et seqq. endus est: *Illis auditis baptizati sunt* (Ephesio- quidam) *in nomine Domini IESU. Et cum impo- illis* (post Baptismum utique) *manus Paulus, SPIRITUS SANCTUS super eos, et loquebantur lin- et prophetabant.*

ro illa impositio manuum, recens baptizatis fac- tippissimum Sacramentum Confirmationis. Sicut per Baptismum a Spiritu S. per quasdam velut sue primitias ad Fidem initiamur, sic per mationem ipsum Robur Fidei, ac illius Spiritus adinem, ceu per novam gratiam in fide jam a- res facti, consequimur. Spiritus ergo ille, qui ptismum erat invisibiliter datus, per Confirma- ab Apostolis dabatur quoque visibiliter, cum is videlicet gratis, ut appellamus gratis datis, sci- curandi egrotos, prophetandi, interpretandi, di- linguis loquendi, etc., aliisque ejusmodi donis, mentali gratiæ tunc adhærentibus. Hæc ante diu quoque postea in Ecclesia perseverasse, tinus, qui A. C. 166, et S. Irenæus, qui 12 annis (a) martyrium subierat, et ille quidem in Apol. I. logo cum Tryph., hic vero L. V. heres. c. 6 et perhibent. Sed satis constat, etiam versus fi- l. Sæc. in aliquibus Ecclesiis ejusmodi gratias datas adhuc viguisse; multosque nimium ere- , aut alias incautos, propterea quod inter veras udo-prophetias non recte distinxissent, a Mon- jusque mulierculis, donum prophetiæ ac Spiritus offlatum temerarie et fallaciter jactantibus, se- fuisse, ipsumque cum primis Tertullianum m sœdissime in Montani hæresin prolapsum, QQ. Crit. Libro de Præscr. præmissis, Q. 4, os- nus. Vide etiam ea, quæ in Spicil. Theol. de ia Christi Diss. VI. Num. XIII. et seqq. diximus. ergo per Baptismum jam recepto, sed invisibi- Spiritus Sanctus per gratiæ infusionem a pec- undamur, simulque ad eundem in sacramento mationis plenius (non quidem jam sub ejusmodi visibilibus, sed cum invisibili plenitudine ac contra internas et externas tentationes robore) endum præparamur.

tismi arbiter. Ministrum hic intelligo, in cu- lut arbitrio ac potestate administratio Baptismi est. Quo sensu in lib. de Monog. c. 6, Noster

Duodecim annis. Error est commentatoris facile landus, confundentis martyrium S. Irenæi, quo atus est an. C. 202, cum martyrio prædecessoris . Pothini, quod revera ad an. 178 refertur. EDD.

TERTULLIANI II.

A inquit: *Habes Moysen, Dei de proximo arbitrum.* Non obscure autem hic rursus alludit ad sæpius jam me- moratam historiam Piscinæ Probaticæ Joan., V, eo quod, sicut Angelus illic descendebat de cælo, com- movens aquas, etc., et sicut S. Joan. Baptista, tanquam Angelus missus est ad prædicandum et administran- dum Baptismum pœnitentiæ in Jordanis flumine: ita nunc sacerdos, tanquam alter Angelus ex officio suo ad hoc deputatus, seu missus, per ministerium Bap- tismi viam præparet Spiritui Sancto per confirmatio- nem, ut diximus, plenius infundendo.

Fides impetrot. Non ipsius baptizantis, aut bap- tizandi (neque enim affectus Baptismi dependet ab opere operantis, aut subjecti recipientis; quis enim a parvulo fidem, seu actum fidei, exigere poterit?) sed fides intrinseca ipsi Sacramento, ceu operi operato, in quantum scilicet Baptismus a Christo institutus fuit ut administraretur in fide et nomine totius SANCTÆ TRINITATIS: quæ fides est intrinseca forma hujus Sa- cramenti.

B Spiritu Sancto. Igitur ad formæ hujus substan- tiam et valorem requiritur distincta invocatio trium Personarum Divinitatis, per quam Fides illa in Bap- tismo obsignatur, ut idem Noster in l. de Idol. cap. 12, ait. Unde ab antiquis Patribus a forma sua Sacra- mentali appellatur Baptismus sigillum, signaculum, ob- signatio fidei, Sacramentum Trinitatis, Fidei, etc., ut apud Tourn. in Tr. de Bapt. Q. 1. a. 1. p. 146, vi- dere est. Cæterum autem ex hoc loco manifeste col- ligitur, jam Tertulliani tempore in forma Baptismi tres Personas Divinas necessario exprimendas fuisse, et nequaquam Baptismum tunc in nomine solius Christi collatum fuisse, ut idem in l. adv. Prax. c. 26, habet, dicens: *Nec semel, sed TER, ad singula nomina in PERSONAS singulas tingimur.*

Per benedictionem. Nomine benedictionis intelligit formam Sacramentalem Baptismi.

Arbitros fidei. Multum hic nonnulli interpretes circa hanc vocem ex ipso Tertulliano laborant; etenim in Apol. advers. Gent. c. 7, arbitros pro testi- bus, qui rei cuiusdam gerendæ intersunt, accipere vi- detur, inquit: *Semper etiam impiæ initiationes ar- cent profanos* (id est, ab impiis illismet superstitioni- bus alienos) *et arbitros* (scilicet ne illis tanquam testes intersint) *cavent.* Et ib. c. 16, ait: *Verebatur extraneos arbitros* (testes, aut inspectores) *vanæ culturæ.* Et in l. de carne Christi, c. 24, de Christo transfigurato lo- quens, in recessu montis in ambitu nubes sub tribus ar- bitris clarum dicit. At in eod. lib. cap. 21. arbitrum pro Auctore videtur sumere, de Christo ita inquit: *Hujus igitur gratiæ disciplinæ. Arbitr et Magister, illuminatorque, ac deductor generis humani, Filius Dei annuntiabatur.* Vid. etiam, quæ supra de hac voce arbiter diximus. Cæterum hoc loco arbitros pro testibus videtur sumere, fortasse ad illud 1 Joan. III, 7, alludens: *Tres sunt, qui testimonium dant in cælo: PATER, VERBUM, et SPIRITUS SANCTUS.*

Sponsors salutis. Hoc nempe sensu, quo in Epist. ad Hebr. VII, 22, *Melioris Testamenti Sponsor factus esse Jesus dicitur.* Igitur etiam PATER, mittens FILIUM, et SPIRITUS SANCTUS missus a Filio, Sponso- res erunt; namque Pater per Filium, Filius ipse in Spiritu Sancto nobis salutem promisit.

Nominum divinarum, id est, Personarum Divinarum ne quis inde Sabellianismum extundere conetur, qua si solorum nominum, nulla rerum in Divinis distinc- tio esset. Ut autem ternus est numerus Personarum, ita nominum quoque, scilicet in grammaticali sensu; at in Theologico unum Nomen est, id est, in tribus illis Personis una eademque dignitas et auctoritas. Quare irritus esset Baptismus in tribus nominibus Pa- tris, Filii, etc. collatus; necessarium ergo est, ut in Nomine Patris et Filii, etc. fiat. Qua de re videndi Theologi, ubi de forma Baptismi tractant.

Pignerentur. Non male pro pignorentur; nam et apud Cic. in Philipp. IV, et activo quidem sensu, invenio: *Mars ipse fortissimum quemque pig-*

(Trente-sept.)

Pœna. Potest autem Noster hic dupliciter, intelligi, scilicet de reatu pœnæ: quo sublato utique ipsa pœna locum non amplius habet, vel quod verius arbitror, de reatu culpæ: et tunc hæc sententia nequaquam generaliter intelligenda erit; cum inter Theologos omnes certum sit, per pœnitentiam deleta culpa mortali nihilominus remanere reatum pœnæ; attamen, cum antea æterna fuisset, non nisi temporaliter in purgatorio persolvendæ. Uni autem Baptismo proprium est, quod sublato per eundem reatu omnis culpæ antecedentis, simul omnis reatus pœnæ auferatur.

Ad imaginem Dei. Alludit sine dubio ad id, quod Deus Gen. 1. v. 26, dixit: *Faciamus hominem* בְּצַלְמֵנוּ ad imaginem nostram, et דְּמֻתָּנוּ ad similitudinem nostram. — Et creavit Deus hominem בְּצַלְמוֹ ad imaginem suam, בְּעֶלְמֵנוּ ad imaginem Dei creavit illum. Ubi omnes Interpretes Græci צֶלֶם per εἰκόνα, imaginem et דְּמוּת per ὁμοιωσιν, similitudinem, reddunt. Inter hæc duo autem, si stricte loqui velimus, discrimen intercedere, S. August. in l. LXXXIII. QQ. q. 51, pridem notavit, inquit: *Sunt, qui non frustra intelligant, duo dicta esse, ad imaginem, et similitudinem: cum, si una res esset, unum nomen sufficere potuisset.* Imprimis autem, ut S. Th. 1. p. q. 93. art. 9, in § explicat, *similitudo consideratur ut præambulum ad imaginem, in quantum est communius, quam imago.* Nam, ait in cit. q. a. i. in §, *Dicendum sicut S. Aug. dicit in l. 83. QQ. q. 74, Ubi est imago, continuo est similitudo: sed ubi est similitudo, non continuo est imago. Ex quo patet, pergit S. Thomas, quod similitudo est de ratione imaginis, et imago aliquid addit supra rationem similitudinis, scilicet quod sit ex alio expressa. Imago enim dicitur ex eo, quod agitur ad imitationem alterius. Unde ovum, quantumcumque sit alteri ovo simile, et æquale, quia tamen non est expressum ex illo, non dicitur imago ejus. At vero aliam quoque similitudinis significationem aperit cit. q. 93. a. 9. ita loquens: Consideratur etiam ut subsequens ad imaginem in quantum significat aliquam imaginis perfectionem; dicitur enim, imaginem alicujus esse similem, vel non esse similem ei, cujus est imago. Atque sic צֶלֶם Ps. 59, v. 7, pro imagine quadam fugitiva id est imperfecta, sumitur: Veruntamen בְּעֶלְמֵנוּ in imagine pertransit homo. At vero דְּמוּת similitudo, apud Græcos sumi solet pro imagine, quæ presse ac velut ad unguem exprimit suum prototypum. Unde et Gen. V, v. 5, voces illæ adhibentur ad perfectam similitudinem, quæ est inter Patrem et Filium, exprimentam: Adam genuit בְּצַלְמוֹ בְּדְמוּתוֹ ad imaginem et similitudinem suam, vocavitque nomen ejus Seth.*

Est igitur homo factus ad imaginem, non quoad corpus (hoc enim commune habet cum aliis animalibus, quæ tamen non ad imaginem Dei creata sunt), sed quantum ad animam, quæ natura sua est spiritualis, simplex, immortalis, intellectu et voluntate, ejusque libertate pollens, etc. Itaque anima attributa Dei in se, velut speculo quodam, reluctance exhibet. Unde S. Aug. l. II de Gen. adv. Man. c. 7, pulchre observat: *cum fixit Deus hominem de limo terræ, propterea non additum esse, ad imaginem et similitudinem suam, quoniam nunc de corporis formatione dicitur. Tunc autem homo interior (i. e. anima, quæ intra corpus est) significabatur, quando dictum est: Fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem Dei.*

Atque hæc similitudo est velut imaginis illius perfectio et complementum; quoniam non Dei perfectiones duntaxat, sed ipsa quoque velut ultima earundem lineamenta exprimit, ipsiusque etiam SS. Trinitatis symbolum quoddam existit, ut eleganter explicat author *Libri de Dignitate hominis*, c. 2, qui alias S. Ambrosio adseriptus fuit. Ait autem: *Sicut ex Patre generatur Filius, et ex Patre Filioque procedit Spiritus S., ita ex intellectu generatur voluntas, et ex his item ambobus procedit memoria, etc. Sed quid præclarior illo,*

A quod S. Aug. l. XIII Conf. c. 2, habet? *Trinitatem ait, Omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen intelligit eam? Rara anima, quæ, cum de illa loquitur, sciat quid loquatur. — Vellem ut hæc tria cogitarent in se homines, esse, nosse, velle. Sum enim, et novi, et volo; sum, sciens et volens: et scio me esse, et velle ut sim: et volo esse, et scire. Aurea confessio!*

Est autem et alia imago Dei in anima, eaque longe excellentior, quia penitus supernaturalis, qua videlicet Deo multo perfectius, quam per dotes nobis naturaliter ingenitas, appropinquamus, scilicet gratia sanctificans, quæ, ut scholastici nostri ostendunt, est *formalis participatio divinæ essentialis et nature*, per quam filii Dei nominamur, et sumus: præterea autem fide intellectus noster cognoscit, et cum, ad quem spectat, charitate complectitur. Atque de hæc imagine intelligendus est Apostolus ad Coloss. III, v. 9 et seq. dicens: *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in cognitionem, secundum imaginem ejus, qui creavit eum.* Porro de utraque imagine per hunc copioseque disserit S. Ambros. l. VI Hexaem. c. 8.

Denique vero homo singulariter factus est ad imaginem, Christi nimirum, qui, ut S. Thomas, l. p. q. 95. a. 1. ad 2 notat, *Primogenitus omnis creature est imago Dei perfecta, perfecte implens illum, cujus imago est, Homo, non similis Deo, sed ipse Deus; et ideo dicitur imago, et nunquam ad imaginem.* Nam Apostolus ad Rom. 8. v. 29 ait: *Eos autem, quos præcivit et prædestinavit, conformes fieri imagi is Filii sui.* Itemque l. Cor. 15, v. 49, ita loquitur: *Sicut portamus imaginem terreni (Adam), portemus et imaginem Cælestis, Christi videlicet, quem mox antea v. 49 dixerat novissimum Adam in Spiritum vivificantem.* Sic ergo per Baptismum ad imaginem Dei, restituitur homo, non naturalem illam (quam per peccatum in Adam amittere non potuit) sed *supernaturalem Gratia*, quam per peccatum Adami deperdidit.

In eternitate censetur. Imago Dei homines sumus in effigie, quamdiu videmus eum per speculum in ænigmati: similitudo efficiuntur, cum facie ad faciem I. Corinth. 13, v. 12. Nam scimus (ait Jo. I. Ep. c. 3. v. 2.) *quoniam cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum, sicuti est; nimirum tunc, quando nos omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur, a claritate in claritatem, tanquam Spiritu Domini, II Cor. 3, v. 18.* Atque sic demum intelligendum est istud Tertulliani: *Imago in effigie, similitudo in eternitate.*

De afflatu ejus. Haud dubie ad illud Genes. 2, v. 7, alludit: *Formavit igitur Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus (ad literam in nares ejus, seu præcipuum respirationis organum) נְשַׁמַּת חַיִּים spiraculum vitæ, et factus est homo חַי נֶפֶשׁ חַיָּה in animam viventem.* Porro per animam viventem literaliter intelligitur *vita corporis*; at quidam ex SS. Patribus in sensu mystico de vita anime, quæ est gratia sanctificans, exponunt, ut S. Anbr. in l. de Paradiso c. 5: *Brat autem vita, sicut Apostolus (ad Coloss. V, 5) dixit, abscondita cum Christo in Deo. Homo ergo sive in umbra vitæ erat, propter figuram futuram, etc., sive in quodam pignore vitæ erat, quia habebat insufflationem Dei, etc.*

Notæ ad caput VI.

Sub angelo. Innuere videtur ministrum baptismi, alludens ad angelum illum in piscina Bethesda, Cap. præced.

Præparamur. An non autem paulo ante dixerat, recipere nos per baptismum Spiritum S. quem per peccatum amiseramus? Verum hic sedulo notandum, in S. Scriptura sæpe inter Spiritum S. et Gratiam sanctificantem, quam per peccatum amissam in baptismo recipimus, distingui. Certum imprimis est, Apostolos ante diem Pentecostes jam baptizatos, aut certe aliunde Spiritus S. gratiam consecutos fuisse:

ejus vita S. Paulinus scribit : *In rebus etiam Divinis A implendis fortissimus labor, in tantum ut quod implere solitus erat circa baptizandos, 5 postea Episcopi, a tempore, quo decessit, vix implerent.* Perseveravit mos ille multis in Ecclesia sæculis; sed cum in singulis Ecclesiis nimium increvisset fidelium turba, atque Episcopi in Evangelio prædicando nimis necessarij fuissent, idemque quoque obtinere inceperat, quod I Cor. 1, v. 17, Paulus dixit : *Non misit me Christus baptizare, sed EVANGELIZARE.* Atque inde factum est, ut non semper in Baptismo, etiam solemnè, Episcopi præsentès esse potuerint, qui baptizatos statim confirmarent. Hinc MStum Pontificale Ecclesiæ Apamensis in Syria, an. 1214 exaratum, quod noster Martene de Antiq. Eccl. Rit. L. 1, c. 2, art. 1, § 5, exhibet, post omnes Baptismi ritus præscribit, ut, *SI EPISCOPUS ADEST, statim oporteat eum (baptizatum) confirmari chrismate, etc.* Imo jam Sæc. VII, pauci Episcopi munus Baptismi obierant, scilicet alijs cuius nimium distenti. Interim praxin hanc, neo-baptizatos statim confirmandi, in aliquibus saltem Ecclesijs, etiam Latinis, ferme ad nostra usque sæcula perductam fuisse, idem Martene l. c. § 4, testatur. Quod vero ad Græcos attinet, idem mos etiamnum apud ipsos perseverat, ut Sacramentum Confirmationis mox Baptismo, non autem ab Episcopo, sed ipso Presbytero baptizante, subjungatur : qua de re videndus Juein Diss. VII, de Confirm. q. V, a. 2. § 1 et seqq.

Per benedictionem, i. e. Certam quamdam verborum formam, qualis alias etiam in quibuslibet ferme Sacramentis ex mandato Salvatoris ahibenda est, quam etiam supra, Cap. VI. Noster per benedictionis vocabulum expressit.

Invocans Spir. S. Cæterum totus locus hic favere videtur illorum sententiæ, qui solam impositionem manuum (non etiam unctionem chrismatis) pro materia Confirmationis adstruunt : qua de re Theologi Dogmatico-Scholastici multis altercantur, imprimisque Tourn. Tr. de Sac. Confirm. q. 1, a. 3.

Ingenio, i. e. Invento quodam artificioso excogitato : ut idem Noster in L. de Spect. c. 10, ait, demones ab initio prospicientes sibi, inter cætera idololatricæ, etiam spectaculorum inquinamenta, ejusmodi quoque artium ingenia inspirasse. Eo nimirum sensu, quo in L. de Pall. c. 1, arietem Romanum (machinam bellicam) Carthaginensibus obstupuisse dicit, ut novum, extraneum, ingenium, i. e. inventum.

Licebit spiritum. Certe non bonum; de hydromantis enim loquitur, qui ex aqua futurarum rerum vaticinia capiebant. Hujus artis studiosissimus fertur fuisse Rex Numa Pompilius, qui res ritusque religionis apud Romanos suos ordinaturus, quoniam aliter sibi consulere non posse videbatur, hydromantiam facere compulsus est, ut in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes dæmonum, a quibus audiret, quid in sacris constituere atque observare deberet. Ita S. Aug. L. VII de C. D. c. 35, et ibid. post alia quædam : Quod ergo aquam egresserit, id est, exportaverit, Numa Pompilius, unde hydromantiam faceret, ideo Nympham Egeriam (frigida sane nomenclatura) dicitur conjugem habuisse. Ita enim solent res gestæ aspersione mendaciorum in fabulas verti.

Concorporationem eorum, i. e. intimam eorum conjunctionem, aquæ scilicet et spiritus illius.

Accommodatis des. manibus. Seu impositis desuper manibus ; hic enim ritus erat hydromantarum, aquas incantantium, ac velut potestati spiritus mali tradentium.

Animare. Tota sententia hæc ironiam sapit, atque ad magicos ritus alludit, quibus aquam ad usus magicos adhibere Hydromantæ solent. Dicit autem alio, id est, superiore quodam ac potentiore spiritu, tantæ claritatis (sicut nimirum Hydromantæ jactare solent, ab illo spiritu tam gloriosos ac illustres effectus produci) animare, seu eam incitare, ac velut viventem reddere.

Organo. Id est, ministro, tanquam instrumento

sibi, ut Scholastici loquuntur, *obedientialiter, in ordine ad quoscunquæ effectus patrandos, subjecto.*

Per manus sanctas, per earundem videlicet impositionem.

Modulari. Modulari est aliquid ad certum modum ac mensuram componere, ut jam supra Cap. III, Not. Modularibus, diximus. Per sublimitatem autem spiritualem facile intelligit vim producendi gratiam Sacramentalem Confirmationis, Episcopi confirmantis manibus quasi inditam, ac inhærentem.

Referam hic, quod non prorsus a nostro proposito alienum esse videtur, et ab Eunapio Sardonio, gentili, qui circa A. C. 380, inter suos non incelebris Sophista erat, de Jamblichis, insigni Platonicæ Philosophiæ sectatore, in Vit. Philosoph. narrat : Aliquanto post tempore placuit cunctis, stato anni tempore accedere ad Gadara, qui locus est thermarum in Syria, etc. Isthic cum lavaret (Jamblichus), pariterque cæteri darent lavationi operam, nata de balneis disputatione subridens Jamblichus : Tametsi religione, inquit, impediar, quominus ista aperiam, vestra tamen causa id fiet. Simulque jussit discipulos sciscitari a popularibus indigenis, quibus jam olim nominibus donati fuissent duo e calidis fonticulis minores, sed cæteris elegantiores, venustioresque. Illi postquam imperata fecissent, significarunt, uni Amori nomen esse, alteri Anteroti, deo amantium injuriæ vindici. Confestim ipse contacta manu aqua, paucis admurmuratis verbulis, de fonte imo pusionem excivit candidum, commoda statura, capillitio in sulvum aurum tincto, dorsi cute nitida, qui totus lavanti aut loto assimilis erat. Attonitis rei novitate comitibus : Transeamus, inquit, ad proximum fonticulum, simulque exurgens, præcedebat, in cogitatione defixus, ac suspensus vultu, ibique eadem, quæ prius, peragens, Amorem evocavit, prioris per omnia similem, extra comas, nigrantes huic magis, et rutilas, et per colulum sparsas. Ambo pueruli circumfusi arcis complexibus Jamblichis velut naturali patri inhærebant : quos ille in proprias suas sedes e vestigio restituit, lotusque excessit, etc. Hæc ille.

Nimirum evanidæ hæc imagines erant infernalium genitorum, et quantumlibet hi se lotos ac baptizatos simulabant, manibus per inagum illum ex aquis extracti : non tamen manus illis imponere valuit, quibus eos in solido quodam statu confirmaret.

Deformantes, pro præformantes, seu figurantes, aut simpliciter formantes. Hoc certe posteriori sensu etiam apud Vitruv. L. VI, hoc verbum usurpatum invenio : Tragica scena deformantur (non utique in sequiori sensu, sed magis pro exornantur, accipiendum) columnis, signis, etc. Cæterum totus hic locus ex Gen. XLVIII, vers. 13 et seqq. petitur, ubi, Posuit (Joseph) Ephraim ad sinistram Israël (seu Jacob, qui illud nomen ab Angelo, quocum collectatus fuerat, sibi impositum Gen. XXXII, v. 28, acceperat), Manassen vero in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris (Jacob), applicuitque ambos ad eum. Qui extendens manum dexteram, posuit super caput Ephraim, minoris fratris, sinistram autem super caput Manasse, qui major natu erat, commutans manus. Benedixitque Jacob filiis Joseph, etc. Joseph videlicet ambos filios suos coram Jacob, patre suo, constituit, et quidem primogenitum Manassen ad sinistram suam, quæ scilicet directe respiciebat dexteram Jacob : Ephraim vero ad dexteram suam, et consequenter ad sinistram ejusdem Jacob, haud utique dubius, Jacob dexteram suam impositurum ei, qui ad dexteram quoque ejus latus collocatus fuerat, ipsi nimirum Manassi, sinistram vero alteri, scilicet Ephraim. Cum vero Jacob commutatas manus decussatim, id est, sese mutuo intersecantes, adeoque dexteram (quæ natura sua dignior est, quia fortior) Ephraim, secundo genito, Manassi vero primogenito, sinistram imposuisset, Joseph, velut errorem, quem putabat, correcturus, dexteram patris a capite Ephraim remove, atque in caput Manassis transferre contendit : Jacob vero, altioris haud dubie

nerari (seu sibi vindicare ac velut in pignus sumere) solet. Cæterum a Nostro hic in passivo sensu, pro oppignorari, sumitur, ut sensus sit: quod et testatio fidei et sponsio salutis per Baptismum, cui hæc duo velut innectuntur, ceu quo jam dato pignore, obürmentor.

Ecclesiæ mentio. Fortasse sic intelligendum est, quod necessario etiam Ecclesiæ implicita mentio fiat, tanquam cui hæc fiat oppignoratio.

Trium corpus est, scilicet in tribus Personis Divinis, earumque Fide adunatum.

Notæ ad caput VII.

Unctione. Nequaquam hic loquitur de Unctione confirmatoria (de hac enim cap. seq.); sed de ritu etiam hodie Baptismum mox subsequente. Nam post hunc fit osculum pacis, deum baptizatus inungitur chrismate in vertice. Imo sanctus Hieron. in *Dial. adv. Luciferianos* ait, Presbyteris non licere, sine subjuncta unctione chrismatis baptizare.

Non possum autem non hic adscribere ritum hujus unctionis, prout is in *Pontificali* antiquo Metropolitanæ hujatis Ecclesiæ apud nostrum Edmundum Martene de antiquis Ecclesiæ ritibus. l. I, cap. I, art. 15, § 6, reperitur: « Cum infantes elevati fuerint a fonte, — Episcopus, vel Presbyter, chrisma requirens, faciat crucem cum pollice in vertice eorum, ita dicendo: *Deus Pater Omnipotens — ipse te liniat chrismate salutis in C. J. D. N. in vitam æternam. Pax tibi.* »

Erat et alia unctio præcedens Baptismum, qua baptizandi ungebantur oleo in pectore et scapulis. Hujus unctionis jam Auctor *L. Recognitionum* (quisquis ille fuerit, certe vetustissimus) in l. III. meminit: *Baptizetur unusquisque vestrum in aquis perennibus, nomine Trinæ Beatitudinis super se invocato, perunctus primum oleo, per orationem sanctificato.* Hujus unctionis meminit etiam S. Joan. Chrysost. *Hom. 6. in c. 2 Ep. ad Coloss.* dicens: *Inungitur baptizandus athletarum more, qui studium jam ingressuri sunt.* Vide etiam Auctorem *l. I de Sacram. c. 2 et l. II, c. 7.* inter opera sancti Ambrosii. Attamen hæc unctio non fiebat per chrisma, sed oleum catechumenorum. De duplici hæc unctione idem Martene *ibid.* ex antiquis Latinorum ita appellatis *Ordinibus*, ac *Ritualibus*, nec non Græcorum *Euchologiis*, abunde dabit.

Cæterum neque illam unctionem Baptismo subjunctam Confirmationis Sacramentalis rationem habuisse, vel ex eo patet, quod Confirmatio a solis (apud Latinos saltem) Episcopis collata fuerit: unctio illa, licet chrismate, etiam a Presbyteris, nec in fronte, sed vertice data fuerit.

A Moyse unctus est. Sic enim de Aarone in Sacerdotem consecrando Deus ipse, *Exod. XXIX, 7,* Moysi præcepit: *Oleum benedictionis fundes super caput ejus, etc.* Cæterum cornibus olim vasorum instar, veteres utebantur. Sic etiam unctio Regum fiebat per oleum ex cornu. *Imple cornu tuum oleo, etc.,* dixit Deus ad Samuelem *1 Reg. XVI, 4,* mittens eum ad David, in Regem inungendum. *Tulit ergo Samuel cornu olei, et unxit eum in medio fratrum ejus (ib. v. 15).* Sic etiam unctus fuerat Salomon a Sadoc, summo Sacerdote (*III Reg. 1, v. 39*).

A chrismate. Christus a *κρίσταις*, 3. pers. præter. pass. verbi *κρίω*, ungo: *χρίσμα* autem a 1. pers. ejusd. præter. *κρίσμαι* dictum, et *ἀπὸ τοῦ χρίσματος*, factum est *χρίστος*, unctus. Unde *Is. XLV, v. 1:* *Hæc dicit Dominus (יהוה) UNCTO MEO, a Πωσι unxit) Christo meo Cyro, etc.*

Unctio. Alias *χρίσμα* ipsum unguentum, quo fit unctio, significat; unde et Latini Theologi in Sacramento Confirmationis inter *Chrisma*, et ipsam *chrismationem*, seu *inunctionem*, ipsiusque *Chrismatis* applicationem, quæ alias a Græcis proprie *χρίσις* dici solet, distinguunt. Quanquam a Patribus promiscue *τὸ χρίσμα* pro unguento et unctione accipi invenio. Sic Clemens Alexandr. *l. I. Strom.* de veter. Læcedæmeriis, dicit quod *dolosas quidem vestes, et*

dolosus (τὰ χρίσματα) unctiones, recte existimaverint, appellaverintque. Et *Pæd. l. II.* cum paulo ante dixisset: *ὃ θέμις δολερὰ εἴματα, καὶ χρίσματα εἰς τὴν εὐθελας εἰσεῖναι πόλιν: nefas est vestes dolosas, et unguenta in civitatem veritatis ingredi;* paulo post ita habet: *Fœmina semper τῷ τῆς σωφροσύνης χρίσματι συναϊψήσῃ, divina pudicitiae unctione ungetur, sancto delectata mύροι, unguento, nempe Spiritu.* Et in *l. IV,* τὸ χρίσμα τῆς εὐσεβείας, unctionem beneplaciti (id est, mentis Deo bene placentis) dicit. Quid multis autem, quando τὸ χρίσμα pro unctione sumitur? ut *1 Joan. II, vers. 20:* *Et vos χρίσμα, unctionem habetis a sancto.* Rursusque *vers. 27:* *Et vos (τὸ χρίσμα) unctionem qua accepistis ab eo, in vobis manet.*

A Deo Patre. Unctus est autem Christus, tanquam *Propheta, Sacerdos, et Rex;* hæc enim sola tria hominum genera antiquitus jungi consueverant: Hæc unctio autem non *chrismate* quodam visibili, sed *spirituali*, ab ipsomet Spiritu S. facta est, quando scilicet Christus baptizatus in Jordane, *confestim ascendit de aqua; et ecce aperti sunt ei cæli, et vidit SPIRITUM DEI* descendentem sicut columbam, et venientem super se. *Et ecce vox de celo dicens: HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS, IN QUO MIHI COMPLACUI.* *Mat. III v. 16 et seq.* Non autem hoc ita intelligendum est, quasi Spiritus S. gratiæ suæ plenitudine in Baptismo unxerit Christum (hanc enim jam a primo conceptionis suæ instanti habuit, nullius jam amplius augmenti capace), sed quod Spiritus S. unctionem Christi, præcipue in *Gratia CAPITIS et UNIONIS HYPOSTATICÆ* consistentem, signo aliquo visibili, tanquam pridem jam factam, demonstrare voluerit. Et hoc sensu Christus illud *Isaia: LXI, v. 1:* *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me, ad se ipsum Luc. IV, v. 18,* transtulit. Sic et Petrus *Act. XVIII, 8,* de Christo prædicavit: *Quomodo unxit eum Deus Spiritu Sancto, etc.;* quod *S. Aug. L. XV de Trinit. c. 26,* sic explicat: *Non utique oleo visibili, sed dono gratiæ, quod visibili significatur unguento, quo baptizatos ungit Ecclesia. Nec sane tunc unctus est Christus Spiritu S. quando super eum baptizatum velut columba descendit. Tunc enim corpus suum, id est, Ecclesiam suam, præfigurare dignatus est, in qua præcipue baptizati accipiunt Spiritum Sanctum: sed ista mystica et invisibili unctione tunc intelligendus est unctus, quando Verbum Caro factum est, etc.* Vide eundem porro.

Liberamur, cum hac tamen differentia, quod *Baptismus* Sacramentum sit, peccata, tanquam maculas animæ, abluens: unctio illa solum ad ritum subsequentem hujus Sacramenti pertineat, liberationem illam vi gratiæ Baptismalis, spiritualiter inungentis, factam, solum tanquam in symbolo rei præteritæ exhibens, non ipsamet novum gratiæ augmentum conferens.

Locus huic parallelus est in *L. de Resurr. carn. c. 8,* ubi Noster: *Caro abluatur, ut anima emaculetur. Caro ungitur, ut anima consecratur. Caro signatur, ut anima nuniatur. Caro manu impositione adumbratur, ut et anima Spiritu illuminetur.* Verum de his mox explicatius.

Notæ ad caput VIII.

Imponitur. Dux olim impositiones manuum celebrabantur in Baptismo: una, non Baptismum modo, sed illam ipsam quoque unctionem, quæ est inter Baptismi ritus prævios (vide *Cap. præc. Not. Unctione*) præcedens, cujus mentio inter Ordines Baptismi Latinos, quos Edm. Martene de *Rit. Antiq. Ecclesiæ, l. I, c. 1, v. 8,* profert, frequenter occurrit. Altera erat Baptismum subsequens, non nisi ab Episcopo facienda.

Ubi sciendum, primis Ecclesiæ sæculis *Baptismum, solemnem* nimirum, qui scilicet non nisi in *Sabbato sancto, et pervigilio Pentecostes* dabatur, ab ipsimet Episcopis administratum, moxque ab iisdem Sacramentum CONFIRMATIONIS, velut instar complementi subjunctum fuisse. Unde de S. Ambrosio in

ejus vita S. Paulinus scribit : *In rebus etiam Divinis implendis fortissimus labor, in tantum ut quod implere solitus erat circa baptizandos, 5 postea Episcopi, a tempore, quo decessit, vix implerent.* Perseveravit mos ille multis in Ecclesia sæculis; sed cum in singulis Ecclesiis nimium increvisset fidelium turba, atque Episcopi in Evangelio prædicando nimis necessarij fuissent, idemque quoque obtinere inceperat, quod *I Cor. 1, v. 17*, Paulus dixit : *Non misit me Christus baptizare, sed EVANGELIZARE.* Atque inde factum est, ut non semper in Baptismo, etiam solenni, Episcopi præsentibus esse potuerint, qui baptizatos statim confirmarent. Hinc MSum Pontificale Ecclesiæ Apamensis in Syria, an. 1214 exaratum, quod noster Martene de *Antiq. Eccl. Rit. L. 1, c. 2, art. 1, § 5*, exhibet, post omnes Baptismi ritus præscribit, ut, *SI EPISCOPUS ADEST, statim oporteat eum (baptizatum) confirmari chrismate, etc.* Imo jam Sæc. VII, pauci Episcopi munus Baptismi obierant, scilicet aliis curis nimium distenti. Interim praxin hæc, neo-baptizatos statim confirmandi, in aliquibus saltem Ecclesiis, etiam Latinis, ferme ad nostra usque sæcula perductam fuisse, idem Martene *l. c. § 1*, testatur. Quod vero ad Græcos atinet, idem mos etiamnum apud ipsos perseverat, ut Sacramentum Confirmationis mox Baptismo, non autem ab Episcopo, sed ipso Presbytero baptizante, subjungatur : qua de re videndus Junin *Diss. VII, de Confirm. q. V, a. 2, § 1 et seqq.*

Per benedictionem, i. e. Certam quendam verborum formam, qualis alias etiam in quibuslibet ferme Sacramentis ex mandato Salvatoris adhibenda est, quam etiam supra, *Cap. VI*. Noster per benedictionis vocabulum expressit.

Invocans Spir. S. Cæterum totus locus hic favere videtur illorum sententiæ, qui solam impositionem manuum (non etiam unctionem chrismatis) pro materia Confirmationis adstruunt : qua de re Theologi Dogmatico-Scholastici multis altercantur, imprimisque Tourn. *Tr. de Sac. Confirm. q. 1, a. 3.*

Ingenio, i. e. Invento quodam artificioso excogitato : ut idem Noster in *L. de Spect. c. 10*, ait, *dæmones ab initio prospicientes sibi, inter cætera idololatriæ, etiam spectaculorum inquinamenta, ejusmodi quoque artium ingenia inspirasse.* Eo nimirum sensu, quo in *L. de Pall. c. 1, arietem Romanum* (machinam bellicam) Carthaginenses obstupuisse dicit, ut novum, extraneum, ingenium, i. e. inventum.

Licebit spiritum. Certe non bonum; de hydromantis enim loquitur, qui ex aqua futurarum rerum vaticinia capiebant. Illius artis studiosissimus fertur fuisse Rex Numa Pompilius, qui res ritusque religionis apud Romanos suos ordinator, quoniam aliter sibi consulere non posse videbatur, hydromantiam facere compulsus est, ut in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes dæmonum, a quibus audiret, quid in sacris constituere atque observare deberet. Ita S. Aug. *L. VII de C. D. c. 35*, et *ibid.* post alia quædam : *Quod ergo aquam egresserit, id est, exportaverit, Numa Pompilius, unde hydromantiam faceret, ideo Nympham Egeriam* (frigida sane nomenclatura) *dicitur conjugem habuisse. Ita enim solent res gestæ aspersione mendaciorum in fabulas verti.*

Concorporationem eorum, i. e. intimam eorum conjunctionem, aquæ scilicet et spiritus illius.

Accommodatis des. manibus. Seu impositis desuper manibus : hic enim ritus erat hydromantarum, aquas incantantium, ac velut potestati spiritus mali tradentium.

Animare. Tota sententia hæc ironiam sapit, atque ad magicos ritus alludit, quibus aquam ad usus magicos adhibere Hydromantæ solent. Dicit autem alio, id est, superiore quodam ac potentiore spiritu, tantæ claritatis (sicut nimirum Hydromantæ jactare solent, ab illo spiritu tam gloriosos ac illustres effectus produci) animare, seu eam incitare, ac velut viventem reddere.

Organo. Id est, ministro, tanquam instrumento

sibi, ut Scholastici loquuntur, obedientialiter, in ordine ad quoscunque effectus patrandos, subjecto.

Per manus sanctas, per earundem videlicet impositionem.

Modulari. Modulari est aliquid ad certum modum ac mensuram componere, ut jam supra *Cap. III, Not. Modularibus*, diximus. Per sublimitatem autem spiritualem facile intelligit vim producendi gratiam Sacramentalem Confirmationis, Episcopi confirmantis manibus quasi inditam, ac inhærentem.

Referam hic, quod non prorsus a nostro proposito alienum esse videtur, et ab Eunapio Sardiano, gentili, qui circa A. C. 380, inter suos non incelebris Soplista erat, de Jamblichis, insigni Platonicæ Philosophiæ sectatore, in *Vit. Philosoph.* narrat : *Aliquantum post tempore placuit cunctis, stato anni tempore accedere ad Gadara, qui locus est thermarum in Syria, etc. Isthic cum lavaret (Jamblichus), pariterque cæteri darent lotioni operam, nata de balneis disputatione subridens Jamblichus : Tametsi religione, inquit, impediar, quominus ista aperiam, vestra tamen causa id fiet. Simulque jussit discipulos sciscitari a popularibus indigenis, quibus jam olim nominibus donati fuissent duo e calidis fonticulis minores, sed cæteris elegantiores, venustioresque. Illi postquam imperata fecissent, significarunt, uni Amori nomen esse, alteri Anteroti, deo amantium injuriæ vindici. Confestim ipse contacta manu aqua, paucis admurmuratis verbulis, de fonte imo pusionem excivit candidum, commoda statura, capillitio in fulvum aurum tincto, dorsi cute nitida, qui totus lavanti aut loto assimilis erat. Attonitis rei novitate comitibus : Transeamus, inquit, ad proximum fonticulum, simulque exurgens, præcedebat, in cogitatione defixus, ac suspensus vultu, ibique eadem, quæ prius, peragens, Amorem evocavit, prioris per omnia similem, extra comas, nigrantes huic magis, et rutilas, et per colulum sparsas. Ambo pueruli circumfusi arcis complexibus Jamblichis velut naturali patri inhærebant : quos ille in proprias suas sedes e vestigio restituit, lotusque excessit, etc. Hæc ille.*

Nimirum evanidæ hæc imagines erant infernalium genitorum, et quantumlibet hi se lotos ac baptizatos simulabant, manibus per magum illum ex aquis extracti : non tamen manus illis imponere valuit, quibus eos in solido quodam statu confirmaret.

Deformantes, pro præformantes, seu figurantes, aut simpliciter formantes. Hoc certe posteriori sensu etiam apud Vitruv. *L. VI*, hoc verbum usurpatum invenio : *Tragica scena deformantur* (non utique in sequiori sensu, sed magis pro exornantur, accipiendum) *columnis, signis, etc.* Cæterum totus hic locus ex *Gen. XLVIII, vers. 13 et seqq.* petitur, ubi, *Posuit (Joseph) Ephraim ad sinistram Israël* (scilicet Jacob, qui illud nomen ab Angelo, quocum colluctatus fuerat, sibi impositum *Gen. XXXII, v. 28*, acceperat), *Manassen vero in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris (Jacob), applicuitque ambos ad eum. Qui extendens manum dexteram, posuit super caput Ephraim, minoris fratris, sinistram autem super caput Manasse, qui major natu erat, commutans manus. Benedixitque Jacob filiis Joseph, etc.* Joseph videlicet ambos filios suos coram Jacob, patre suo, constituit, et quidem primogenitum Manassen ad sinistram suam, quæ scilicet directe respiciebat dexteram Jacob : Ephraim vero ad dexteram suam, et consequenter ad sinistram ejusdem Jacob, haud utique dubius, Jacob dexteram suam impositurum ei, qui ad dexteram quoque ejus latus collocatus fuerat, ipsi nimirum Manassi, sinistram vero alteri, scilicet Ephraim. Cum vero Jacob commutatas manus decussatim, id est, sese mutuo intersecantes, adeoque dexteram (quæ natura sua dignior est, quia fortior) Ephraim, secundo genito, Manassi vero primogenito, sinistram imposuisset, Joseph, velut errorem, quem putabat, correcturus, dexteram patris a capite Ephraim remove, atque in caput Manassis transferre contendit : Jacob vero, altioris haud dubie

Moyses lignum, et dulcis est factus. Aqua enim sine A
 prædicatione Dominicæ crucis (ecce lignum) ad nul-
 los-usus futura salutis est; cum vero salutaris fuerit
 Crucis mysterio consecrata, tunc ad usum spiritualis la-
 vacri, et salutaris poculi, temperatur. Sicut ergo in il-
 lum fontem Moyses misit lignum, hoc est Propheta :
 ei in hunc fontem Sacerdos prædicationem Dominicæ
 Crucis mittit, et aqua fit DULCIS ad GRATIAM.

Cæterum Junius hunc Tertulliani locum ita legen-
 dum putat : venas insaluberrimas aquas Baptismi scilicet
 ex sese remediens. At obnixè retineo nostram lec-
 tionem ; non enim aqua Baptismi erat remediens il-
 las aquas amaras, seu venas insaluberrimas, sed lignum
 (seu Christus in ligno crucifixus) illas aquas, ad
 Baptismum destinatas, ac alias insalubres, seu nihil
 salutare, ac proficiens ad salutem nostram continen-
 tes, in dulcedinem, ex sese, seu propria sua virtute,
 in remedium peccatorum et salutem animæ nostræ
 convertit.

Defluebat. Cum enim populus Israel ex deserto B
 Sin pervenisset in Raphidim, atque ob acerbum
 sitim, qua vexabatur, contra Moysen murmurasset,
 jussit Deus illam ipsam virgam, qua antea mare ru-
 brum diviserat, tollere, petramque, ad efficiendam in-
 de aquam, percutere, etc. Exod. XV, 4 et seq. Simi-
 le quoque prodigium accidit in Cades, ut Num. XX,
 15. et seqq. videre est. Utrunque respexit S. Paulus
 I. Cor. X, 4, ita exponens : Omnes eundem potum
 spiritalem biberunt (ἐπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολευθού-
 σης πέτρας. Bibebant autem de spirituali, consequente
 eos, petra : PETRA autem erat CHRISTUS); sed non in
 pluribus, etc. Atque inde non Rabbini solum, sed et
 ex Christianis interpretes non pauci contendunt, Pe-
 tram illam, aut certe petrae illius aquas, Israelitas
 deinceps in deserto semper comitatas fuisse. Ita enim
 Noster in L. de Pat. c. 5, ait : Post Manæ escatitem
 pluviam, post petrae aquatilem sequelam, etc. At quæ
 prodigii tam immanis, et a Moyse neutiquam signifi-
 cati, hic adstruendi necessitas? Non enim Aposto-
 lus hic de petra illa materiali, quæ erat in Raphidim,
 sed de petra spirituali (proindeque etiam in sensu
 solum spirituali, seu mystico) loquitur, Christo videlicet,
 per petram illam præfigurato, qui tanquam
 PETRA VIVA Christianos (meliores Israelitas) per
 desertum hujus mundi assiduo comitatur, factus iisdem
 fons aquæ salientis in vitam æternam. Joan. V, 14.
 Atque ideo Noster hanc aquam, in Raphidim ex pe-
 tra profluentem, merito inter Baptismi nostri figuras
 ponit.

Benedici. Locus sane obscurus. Excidisse videtur
 quidpiam, quod omnino supplendum. Itaque sic
 legendum puto : Aqua in Christo, in quo Baptis-
 mum videmus benedici ; qui sensus satis planus est.
 Quid vero istud, Baptismum benedici ? Enimvero vel
 de antiquissimo illo ritu, ad nostra usque tempora
 perseverante, scilicet benedictione ipsius fontis Bap-
 tismalis, quæ in Sabbatho S. et Vigilia Pentecostes
 fieri solet (vide supra Cap. IV, Not. Invocato Deo), vel
 de ipsa forma Baptismi (ut Cap. VI, Not. Per benedi-
 ctionem) intelligi potest.

Aqua gratia, pro venustate aut dignitate, ut Cap. III,
 Not. Aut gratia, vel pro benignitate, favore, aut æsti-
 matione apud seu penes Deum, cui præ cæteris ele-
 mentis Aqua semper acceptior fuit, etc.

Confirmationem, ut nimirum per aquam, seu ma-
 teriam suam, stabilietur vel magis commendetur Bap-
 tismus.

Aqua auspicatur, eandem in vinum commutando,
 quod primum ejus miraculum fuerat. Hoc fecit ini-
 tium signorum Jesus in Cana Galilee, etc. Joan. II, 11.

Ad aquam suam invitatur. Sic enim Jesus ad mulierem
 Samaritanam, Joan. IV, 44, sermocinatur : Aqua, quam
 ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æter-
 nam. Et Joan. VII, 37 : Si quis sitit, veniat ad me et
 bibat. Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent
 aquæ vivæ.

De agape. ἄγάπη Græcis dilectionem significat.

Alias etiam Agapæ significant illa primorum Chri-
 stianorum convivia charitatis, quæ ante S. Eucharistie
 consecrationem, tum in memoriam ultimæ Cene
 Christi, in qua Sacramentum istud instituit, tum ad
 fovendam mutuam dilectionem, celebrare solebant :
 quorum apud nonnullos abusum Paulus I Cor. II, 20
 et seqq. acriter reprehendit.

Probat. Sic enim Matth. X fraternam charitatem
 commendans, vers. ult. ait : Quicumque potum dedisti
 uni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantum in
 nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem
 suam.

Liberter. Quarta autem vigilia noctis venit (Jesus) ad
 eos (discipulos suos) ambulans super mare. Matth.
 XIX, 25.

Transfretat. Et ascendens in naviculam transfretavit,
 et venit in civitatem suam. Matth. IX, 1. Similiter cum
 transfretasset (discipuli cum Jesu), venerunt in ter-
 ram Genasar. Matth. XIV, 34.

Lancea. Unus militum lancea latus ejus aperuit, et
 continuo exivit sanguis et aqua. Joan. XIX, 34. Per
 hanc autem aquam Baptismum præfiguratum fuisse,
 S. Ambr. in Luc, XXIII, docet : Ex illo incertum
 licet corpore, sed defuncto, omnium vita manebat. Aqua
 enim et sanguis exivit : illa, quæ diluat : iste qui tol-
 mat. Et S. Aug. Tr. 120. in Jo. ideo ait in cruce aper-
 tum fuisse latus Christi, ut illic quodammodo vita
 totum panderetur, unde SACRAMENTA manarunt, sine quibus
 ad vitam, quæ vera VITA est, non intratur. Ille anguis
 in remissionem fusus est peccatorum : aqua illa
 salutare temperat poculum : hæc et LAVACRUM præstat,
 et potum.

Notæ ad caput X.

Constanter, scilicet pro continuo, seu statim : ut
 idem Noster in L. de Pat. cap. 5, de Christo ait :
 Parum est, si non etiam proditore suum secum habuit,
 nec constanter denotavit. At alibi pro audacter et in-
 trepide usurpat, ex. gr. in L. de Spect. cap. 26, ubi
 dæmon ex obsessa quadam muliere, Constante et
 justissime quidem (inquit) feci.

Credentes. Alludit utique ad id, quod Is. VII,
 9, habetur ; ubi quidem Hebræus textus ita sonat :
 וְאִם לֹא תִּימְנִי וְלֹא תִּימְנִי וְלֹא תִּימְנִי אֲדַבֵּר אֲדַבֵּר אֲדַבֵּר
 non credideritis, neque fideles eritis, vel confidatis.
 Symmachus autem ita translerit : Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ
 διαμνησθήτε; atque ex hoc Vulgatus noster : Si non
 credideritis, non permanebitis. Paulo aliter Theodoru-
 sūb' οὐ μὴ πιστεύσητε, nequaquam credetur vobis; de-
 mumque LXX : ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήτε, si non
 credideritis, neutiquam intelligetis; secundum quem
 tenorem Joan. Chrysost. Cypr. August. et alii Patres
 sapius hunc locum allegant. Videtur huic quoque
 consonare illud Joan. VI, 9, ubi Petrus ad Christum :
 Καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, ἐγνώκαμεν κ. τ. λ. et nos credi-
 dimus, et cognovimus, quia tu es Christus, etc. Et
 Joan. X, 38 : ἐὰν ἐμοὶ μὴ πιστεύσητε, τοῖς ἔργοις πιστεύ-
 ῃτε, ἵνα γινώτε, καὶ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Πατήρ κ. τ. λ.
 Si mihi non vultis credere, operibus credite, ut
 cognoscatis, et credatis quia Pater in me est.

Itaque si volumus mysteria a Deo revelata intelli-
 gere, antea debemus credere, ut adeo fidem præce-
 dere oporteat, et ex fide sequi intelligentiam ; quod
 Tertullianus etiam alibi confirmat, ut in L. de Car.
 mil. cap. 2, ubi : Laudo fidem, quæ ante credit obse-
 vandum esse, quam didicit. Et L. IV, adv. Marc.
 c. 20, ubi, cum illo Isaiæ testimonio similiter nos
 fuisset, mox subjungit : Hæc erat fides, quæ consi-
 lerat etiam intellectum. Denique ibid. c. 25, idem
 confirmat : Abscondit, inquit, præmissis obscuris
 prophetico instrumento, cujus intellectum fides nuncietur ;
 nisi enim credideritis, non intelligetis. At quid
 Protestantes nostri ? Pius nimirum intelligere vol-
 unt, deinde credere, propriæ suæ rationis luminibus
 eandem suam commensurantes, et nequaquam vulgatum
 illud attendentes : Discentem oportet credere, antequam
 nimirum id, quod discit, intelligat. Vide supra
 quid inter nos, illosque intersit. Ili non credant, nisi

intelligent : nos credimus , ut intelligamus . Atque hoc est illud , quod Apostolus nos II Cor. X , v. 5 , monet , ut simus consilia (humana) destruentes , et omnem altitudinem extollemes se adversus scientiam Dei (seu adversus ea , quæ nobis per fidem de Deo innotescunt) et in captivitate redigentes omnem intellectum in obsequium Christi .

Mandatu tamen . Mandatus , us , quartæ Declin. legitur apud Ictos : quæ proin vox Tertulliano facile ex Jurisprudencia civili hæere potuit ; nam civilium Legum apprime peritum fuisse , in Epitome Vitæ ejusdem , Libro de Præscr. , a nobis præfixa docuimus .

Conditione . Seu secundum intrinsicam suam naturam , aut , ut alias loquimur , secundum substantiam . Erat ergo Baptismus ille tantum extrinsece , scilicet quantum ad mandatum illud Dei , ex quo fuit a Joanne administratus : non vero intrinsece , et quantum ad naturam suam , Divinus , sed omni virtute , sibi indita , destitutus .

Præstabat . Baptismus ergo Joannis nullam habebat efficaciam ad aliquid supernaturale in anima producendum , sicut tamen Christus baptismo suo vim inseruit ad producendam gratiam sanctificantem , et peccata per eandem abolenda . Hanc Baptismi utriusque differentiam ipsemet Joannes , Marc. I , v. 8 , luculenter significavit , inquit : Ego baptizavi vos Aqua , ille vero baptizabit vos SPIRITU SANCTO .

Præministrabat . Sicut enim ipse Joannes tantum erat Præcursor Domini , præparans nimirum viam ejus , Marc. I , 2 , ita etiam Baptismus Joannis tantum erat prodromus quidam Baptismi Christi , velut ad eundem per excitatos actus poenitentiae a peccatis avocans , et ad meliorem vitam disponens , non ipsam vitam conferens . Ita enim Author 22 ad orthodox. Respons. ad 2 , XXXVII , ait : Baptismus Joannis proæmium fuit Evangelii gratiæ . Et S. Basil. Hom. 15 , de Exhort. ad Baptismum , inquit : Initiatorum erat Joannis Baptisma : istud vero perfectum . Ac peccato illud avocabat : istud cum Deo conjungit , et familiare reddit .

Potestate , seu libertate , scilicet per vites gratiæ adjuncta .

Egere . Est enim Fides , ut Concil. Trident. Sess. VI , de Justific. cap. docet , dispositio quædam , ipsam poenitentiam necessario antecedens , ut ibi latius . Cum ergo Luc. VII , v. 29 , Omnis populus audiens , et publicani justificaverunt Deum (credentes nimirum Christo , Joannis dotes tam insigniter commendanti) baptizati Baptismo Joannis . Et mox pergit Evangelista : Pharisei autem et Legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsos (increduli nimirum Joanni , Baptismum poenitentiae prædicanti , et ipsi Christo eundem tam efficaciter succedenti) , non baptizati sunt ab eo , neque digni hoc poenitentiae Baptismo , quoniam Fide , tam pertinaciter nimirum repulsa , destituti .

Humanum . Seu res ab arbitrio hominis , ejusque liberis actibus necessario dependens .

Necesse est . Pariter scilicet humanus , ut supra dixit . Vide Not. Conditione . Baptismus ergo Joannis non nisi ad poenitentiam excitabat , gratiæ auxilia ad eandem necessaria largiendo , non ipsa peccata delendo : utpote quod per actum perfectæ poenitentiae seu contritionis , tanquam opus ipsius operantis , perfici necesse erat .

Si cælestis fuisset . Sicut Baptismus ipsam gratiam sanctificantem et remissionem peccatorum , Divina silique intrinseca virtute , seu , ut loquimur , ex opere operato , conferebat , ut jam alias diximus .

Deus solus . Atque id quidem intelligendum est de potestate principali et autoritativa . Cæterum autem hanc etiam hominibus , velut instrumentis , per quos peccata nomine Christi dimittantur , et Spiritus S. conferatur , communicabilem esse , itaque etiam a Christo Apostolis , eorundemque successoribus Episcopis , et per hos Presbyteris , communicatam fuisse , ex Joan XX , v. 22 , et seq. constat , ubi Christus Apostolis insuflavit et dixit : Accipite Spiritum S. Quorum remiseri-

tis peccata , remittuntur eis , etc. Nihilominus vero , ut S. Pacianus Ep. 4 , ad Sympronianum ait , quod per suos Sacerdotes facit Christus , sua Potestas est . Et Ep. 5 . Quod ego facio , non meo jure , sed DOMINI ; Dei enim sumus adjutores . Quare , pergit , sive baptizamus , sive ad poenitentiam cogimus , seu veniam petentibus relaxamus , Christo id auctore tractamus . Atque hæc contra Protestantes nostros notanda erant , Sacerdotibus non veram potestatem remittendi , sed non nisi mere declarativam jam factæ a Deo remissionis , asserentibus .

Descensurum . Si non abiero (ait Christus Joan. XVI , v. 7) , Paracletus non veniet ad vos : si autem abiero , mittam eum ad vos . Quo testimonio Tertullianus utitur ad probandum , quod Baptismus Joannis gratiam Spiritus S. nondum conferre potuerit , eo quod Spiritus S. ante Christi in cælos Ascensum nondum se in Ecclesiam effuderit . Ex quo non pauci etiam ex nostris contendunt , neque Baptismum , a Christo institutum , ante Passionem et Resurrectionem , imo et ejus Ascensionem , efficaciam conferendæ gratiæ obtinuisse . Verum hac de re potius Cap. seq. .

Ne auditu quidem noverant . Act. XIX , 2 , et seqq. Paulus ad discipulos suos ait : Si SPIRITUM S. accepistis credentes ? At illi dixerunt ad eum : Sed neque si Spiritus Sanctus est , audivimus . Ille vero ait : In quo ergo baptizati estis ? Qui dixerunt : In Joannis Baptismate . Dixit autem Paulus : Joannes baptizavit Baptismo poenitentiae populum , etc. Ex quibus facile inferitur , Baptismum Joannis non collatum fuisse in nomine S. TRINITATIS ; alias enim SPIRITUM S. ignorare non potuissent , utpote in quem antea credere debuissent , tanquam per cujus gratiam remissio peccatorum fieri debebat , et animæ sanctificatio conferri . Erant igitur hi ex Judeis Ephesiis , qui a Joanne aliquando in Jordane baptizati fuerant , intereaque Ephesum reversi , nihil , antequam Paulus illuc pervenisset , de Baptismo Christi , hæcenus ab Apostolis collato , neque de impositione manuum , seu Sacramento Confirmationis , quod tunc Baptismo mox subjungebatur , donisque Spiritus S. illud comitantibus , quidpiam inaudierant . Et vero Paulus minime putabat , ipsis sufficere Baptismum Joannis , eo quod per eundem nondum Christi Ecclesiæ initiati fuissent . Quare loc. cit. v. 5 et 6 , subjungitur : His auditis baptizati sunt in nomine Domini Jesu . Et cum imposuisset illis manus Paulus , venit SPIRITUS S. super eos , et loquebantur linguis , et prophetabant . Vide igitur quam multo infirmior fuerit Baptismus Joannis præ altero Christi .

Spiritus prophetiæ . Propheta enim erat Joannes , imo (quod Christus Matth. XI , v. 9 , ad turbas dixit) plusquam Propheta . Vide et c. XXI , v. 26 . Prophebat enim , non ut antiqui illi Christum diu postea , sed mox post se venturum .

Translationem . Scilicet quando Christus , a Joanne baptizatus , vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam , et venientem super se , Matth. III , v. 16 .

Sciscitatum . Nimirum Matth. XI , v. 3 , cum Joannes ad Christum mittens duos de discipulis suis , ait illi : Tu es , qui venturus es , an alium expectamus ? Ex hoc autem credit Tertullianus , Joannem de Christo , quem Messiam venturum toties tamque aperte prædicaverat , postea , Christo ipso suum prædicationis munus obeunte , de eodem , an verus esset Messias , dubitare incæpisse , ut idem Noster L. de Præscr. , Cap. VIII , satis prodit , et in L. IV , advers. Marc. , c. 18 , adhuc apertius et prolixius significat , ubi in hæc verba ait : Ipso Domino virtutum sermone et Spiritu Patris operante in terris , et prædicante , necesse erat portionem Spiritus Sancti , quæ ex forma prophetici moduli in Joanne egerat præparaturam viarum Dominicarum , abscedere jam ab Joanne , redactam (revocatam) scilicet in Dominum , ut in massalem suam summam (in quo nimirum tota massa et plenitudo Gratæ residebat) . Itaque Joannes communis jam homo (quia jam a spiritu prophetico sibi ipsi relictus) et

unus jam de turba, etc. Haec tamen et porro Tertullianus.

Verum probabilius alii et Patrum et Interpretum existant, Joannem nunquam de Christo dubitasse, sed discipulos suos, quos de miraculis Christi sibi nuntiantes, fortasse tamen de Divinitate ejus dubitantes invenerat, ad Christum missis, interrogaturos; ut sic ex ejus praesentia, et miraculis coram patris de ejus Divinitate plane convincerentur. Vide etiam S. Ambros. in *Luc. Cap. VII*, ubi praeterea mysticas et allegoricas missionis illius significationes affert.

Candidatus remissionis. Qui apud Romanos ad honores publicos aspirabant, et in Comitibus singulas tribus circuibant, suffragia pro se exorantes, *Candidati*, a candida sua veste, appellabantur. Unde Tertull. in *L. de Idol.*, c. 18, ait: *Qui familiaritate Regum utebantur, Purpurati Regum vocabantur, sicut apud nos a toga candida Candidati.* Extendi postmodum caepit haec appellatio latius, non ob vestis quidem, sed muneris similitudinem. Sic enim, qui Principis epistolas et decreta in senatu recitabant, itidem *Candidati* appellabantur; quia per hoc munus ipsi erant aditus ad alios honores, ipsosque magistratus, ut Ulp. in *L. un. § 4, ff. de Off. quest.* docet. Sic etiam qui aetate juniores in tyrocinio exercebantur, paulo post ex ephelis egressuri, *Candidati* appellabantur; quo ferme sensu *Quintil.* Instit. *L. V. Candidatos eloquentiae* nuncupat. Proinde et Noster in *L. de Orat.*, c. III, eos ANGELOUM CANDIDATOS nominat, qui meruerant caelestem illam in Deum vocem, et officium futurae claritatis ediscunt; quia ejusmodi secundum promissionem Christi, *Matth. XXII*, v. 30, erunt sicut Angeli Dei in caelo. Sic et *L. ad Uxor.*, c. 7, velut in tyrocinio timoris Dei agentem, *Candidatum Timoris* appellat, et alibi ejusmodi alia habet. Ita igitur etiam Noster Baptismum Joannis vocat *candidatum remissionis*, quod eo initiati, ad Baptismum Christi, per quem fit plena peccatorum remissio, preparati ac dispositi fuerunt. Caeterum et in sequiori sensu *L. de Coron.* c. 7, idololatrias *candidatos diaboli*, et in *L. de Anim.* c. 39, proles quasdam adhuc in utero matris *geminina daemoniorum candidata* appellat.

In Christo. Scilicet in Baptismate Christi.

Enuntiatio est. Quae nimirum fieret non in ipsius Baptismi Joannis, sed Baptismi Christi, postea secuturi, virtute; sic enim solus ex operato, seu intrinseca sua virtute, remittebat peccata, ut jam saepe alibi diximus.

Spiritu et igni. Ita enim *Luc. III*, v. 16, Joannes ait: *Ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior me, ipse vos baptizabit in spiritu sancto et igni.* Non utique exclusit aquam a Baptismo Christi, sed id solum significare intendit Joannes, suam abluitionem solum simplicem esse, simplici nimirum aqua exteriori factam; at illam in futuro Christi Baptismo fore ad aliud mysterium et ad interioriorem quoque abluitionem animae, quae sine gratia Spiritus Sancti nequit, elevandam.

Quis vero sit ille Baptismus, ἡ Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρὶ, in *Spiritu Sancto et igni*, multos exercuit, quin et quibusdam vehementer errandi occasionem praebuit. Fuere enim veterum haeticorum quidam, qui ignem illum simpliciter, ac de vero et elementari igne nostro intelligendum, ideoque in Baptismo non minus ignem quam aquam adhibendam putarunt. Sic enim Clemens Alexandr. vel quisquis alius hujus scripti author est, in *Eclogis Prophetico*rum testatur: *ἔτιοι δὲ, ὡς πρὸς τὸν Ἡρακλῆον, πύρὶ τὰ ὄντα τῶν ἀρρηγίστων κατεσθηνύοντα*, hoc est: *Quidam, ut ait Heracleon, igne aures sigillatorum (baptizatorum) adurebant.* Sed et Author *Carm. in Marcion. L. I*, de igneo quodam Valentini haeresiarchae baptismum memorat, ceu qui *Bis docuit tingi, traducto corpore flamma.*

S. Aug. quoque de *Hæres. ad Quodvult. hæres. 59*, Seleucianos haeticos igne Baptismum contulisse perhibet. Quidquid vero de his sit, certum est, ab Apostolis nunquam ignem ad Baptismum adhibutum, ad-

aeoque id a Christo minime praecipuum fuisse, ac proinde Ecclesiam ab hac praxi semper abhorruisse.

Quare Catholicorum Interpret. nonnulli rectius putant, per illud *in spiritu et igni* denotari ipsum Baptismum Christi, in quem supervenit Spiritus S. in specie columbae, simulque (ut S. Justinus M. in *Dial. cum Tryph.* p. m. 246, perhibet) *κατεβήθη πρὸς τὸν Ἰησοῦ ἐπὶ τὸ ὕδωρ, καὶ πῦρ ἀνέβη ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι.* Cum Jesus in aquam descendisset, etiam ignis in Jordane accensus fuit. Sed et in nostro Baptismo accenditur invisibilis quidam ignis, cum gratia Spiritus S. cordibus nostris illabitur, et, ut S. Ambr. in *L. de Elia et jejun. cap. ult.* loquitur, *peccata nostra consumit*, animamque ab horum scoriis purgat. Sicut deinde, qui cum S. Aug. in *Ps. 65*, de exorcismi, Baptismo nostro communiter praemitti solitis, intelligunt; ait namque: *Unde plerumque immundi spiritus clamant: Ardeo; si ille ignis non est? Post ignem autem exorcismi venit ad Baptismum.* Alii per Baptismum illum ignis cum Authore Operis imperi, in *Matth. Hom. 3*, designant (metaphorice nimirum) tribulationes et persecutiones, quibus fidelium justorum in fide constantia, et in adversis patientia, velut aurum in fornace ignis, probatur. S. Basil. in *Hom. de Bapt.* intelligendum contendit ignem illum de verbo doctrinae, quod et peccatorum malitiam arguit, et justificationum gratiam manifestat; quae quidem expositiones satis commodae, sed nonnisi metaphoricae sunt. Denique autem Tertullianus noster de die iudicii, atque igne infernali damnatorum exponit, ut paulo post videbimus.

Interea mihi, fateor, praecipue eorum sententia, qui ad literam intelligunt de Spiritu S. non in Apostolos duntaxat, sed in eorumdem discipulos quoque, recens baptizatos, visibili descensu in forma ignis: cuius exemplum sat fulgidum et illustre *Act. XI*, vers. 11, habetur, ubi ita S. Petrus: *Cum autem capianus loqui, cecidit Spiritus S. super eos, sicut et in 305* in initio, adeoque etiam in forma ignis, sicut cecidit in Apostolos in die Pentecostes. Sensus igitur doctorum S. Joannis Baptistae hic esse optimus, planeque literalis videtur: *Ego quidem aqua (sterili scilicet elemento, nec vim gratiae in se habente) baptizo vos, etc. Ipse autem vos baptizabit (non sola aqua) sed in Spiritu S. (aquam Baptismi ad progenerandam gratiam foecundante) et igni, scilicet gratis Spiritus S. in igne per impositionem manuum superventuris. Atque hic est ille Baptismus igneus, quem Christus ipse *Act. I*, v. 5, praenuntiavit. Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies. Et paulo post v. 8: *Accipietis virtutem supervenientis Spiritus Sancti in vos, etc.*, quae mox 10 diebus postea, cum complerentur dies Pentecostes, adamussim impleta esse vidimus.*

Aquae fides. I. e. illa fides, quae est in opus seu Baptismum aquae, est *stabilis, firmiter perseverans*, ac perpetuo largiens id, quod ad nostrum salutem necessarium est. Aut: *aqua illa fidelis est*, servans promissa, eo nimirum sensu quo *Isa. XXXIII*, v. 16, dictum fuit: *Aquae ejus fideles sunt.* Aut denique sensus est: *sola fides vera et sincera est*, in qua ad salutem abluimur, etc., simulata vero et instabilis seu *non seria*, moxque iterum deserenda, tingitur in iudicium.

In iudicium. Hunc supra prolixius expositi tenent sensum Tertullianus ex illo S. Pauli 1. ad *Cor. III*, v. 13, et seqq. hausisse videtur, *Uniuscujusque opus manifestum erit; dies enim domini declarabit; quia in igne revelabitur: et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cujus opus manserit — mercedem accipiet: si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit: sic tamen, quasi per ignem. Idque ipsum est, quod ab *Isa. c. IV*, v. 4, praedictum fuerat: *Abluet Dominus sordes filiarum Sion — in spiritu iudicii, et spiritu ardoris, seu ignis; in quem locum S. Basilii ad:**

Baptismus Joannis erat expurgatio sordium, hæc autem ipsa regeneratio per Spiritum S. id quod examen fit per ignem judicii. Et in L. de Spir. S. ad Amphil. c. XXXV, inquit: IGNIS BAPTISMUM illam esse probationem, quæ fiet in JUDICIO.

Notæ ad caput XI.

Quasi revera. Mea quidem editio quia habet, obscuro certe ac mendoso sensu; malui ergo ex aliis editionibus quasi reponere: ut adeo sententia hæc ironiam potius exprimat.

Prædicasset. Cum scilicet Joannes apud Matth. cap. III, v. 11, de Christo dixit: Ipse vos baptizabit, etc., nequaquam addidit: per semet, aut propriis suis manibus.

Proposuit, i. e. promulgavit, aut ad valvas curiæ affixit, etc., cujus utique sensus est: promulgari, vel affigi jussit, aut fecit, per alium nempe.

Dicitur facere. Secundum vulgatam illam Ictorum regulam: Quod quis per alium facit, per se ipsum facere censetur. Cæterum præministratur eodem sensu Noster, quo in L. de Orat. cap. I, Joannem præministrum Christi, quasi præeuntem, seu prævie ministrantem, dixit. Ita et Apuleius in Apolog. linguam mendaciorum et amaritudinum præministram nominavit.

Per ipsum. Ejus nimirum nomine ac autoritate.

In ipsum. Seu in ejus virtutem ac nomen, ut scilicet transeat in nomen Christi, deinceps Christiani appellandi. Sic enim S. Paul. Galat. III, v. 27, et seq. ait: Quicumque in Christo (Græce ἐν Χριστῷ, in Christum) baptizati estis, Christum induistis. — Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. Vide plura apud S. Basil. in cit. Hom. de Baptismo.

Non ipse tingebat. Sunt tamen ex Patribus, qui verisimiliter opinantur, a Christo Apostolos, vel saltem eorum principem, Petrum, Christi propria manu baptizatos fuisse. Ita enim S. August. in pereleganti illa Ep. 108 (nunc 265) ad Seltucianam de Baptismo et pœnit. Petri, ait: Neque enim ministerio baptizandi defuit, ut haberet baptizatos servos, per quos alios baptizaret, qui non defuit memorabilis illius humilitatis ministerio, quando eis lavit pedes, et petenti Petro, ut non tantum pedes, verum etiam manus et caput ei lavaret, respondit, qui LOTUS EST, non indiget, etc. Legi sane in rem hanc tota meretur Epistola.

Verbo dabat. Neque enim ullo alio exteriori ritu adhibito paralyticum Matth., IX, v. 2, neque mulierem Luc. VII, v. 28, nisi paucis, simplicibusque verbis absolvit, dicens: Remittuntur tibi peccata tua.

Humilitate celabat. Sic enim Christus de se ipso directe loquens, nunquam aperte se FILIUM DEI, sed FILIUM HOMINIS dicebat, ut Matth. VIII, v. 20, et cap. IX, v. 6, et alibi passim. Unde cum Luc., IV, v. 41, a multis exissent dæmonia clamantia et dicentia: Quia tu es FILIUS DEI, increpans, non sinebat ea loqui. Et Jo., VIII, v. 54, dicebat: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

Struxerant. Hæc enim primo ædificata fuerat ab Apostolis, postquam acceperant Spiritum S. in die Pentecostes, quando post primam prædicationem Petri, qui receperunt sermonem ejus, baptizati sunt, et apposita sunt in die illa animæ circiter tria millia. Act., II, v. 41.

Baptismo Joannis. Itaque in ea opinione erat Tertullianus, Apostolos ante Passionem et Resurrectionem nonnisi Baptismum Joannis dispensasse, Baptismum vero Christi primum postea institutum fuisse, ut post pauca explicatius affirmat.

Sane autem non defuere ex SS. Patribus, qui hanc Tertulliani opinionem sectarentur, et maxime S. Chrysost. Hom. XXVIII, in cap. 3; Evang. S. Joan. Itemque S. Leo M. qui in Epist. IV. ad Episcopos Siciliæ ita scribit: Ipse Dominus J. C. postea quam resurrexit a mortuis, Discipulis suis, in quibus omnes Ecclesiarum Præsules docebantur, et formam, et potestatem tradidit baptizandi, dicens: Euntes docete om-

nes gentes, etc., de quo utique eos etiam ante Passionem potuisset instituere, nisi proprie voluisset intelligi regenerationis gratiam ex sua resurrectione capisse. Atque hanc sententiam Theologorum nonnulli deinceps secuti sunt, et Illustriss. Melch. Canus, L. VIII, de Locis Theol., c. 5, in eandem valde inclinavit.

Verum S. Thomas Aq. 3, p. q. 66, a. 2, contrarium docet, secutus Augustinum suum, qui in cit. Ep. ad Seleuc. ita fatur: Baptizabat Christus, non per seipsum, sed per discipulos suos, quos intelligimus jam fuisse baptizatos, sive baptismo Joannis, sive, quod magis credibile est, baptismo Christi; quod posterius etiam in Tract. V et XIII in Joan. et in L. de Orig. animæ, lib. III, c. 9, absolute affirmat. Si igitur Apostoli baptismum Christi hoc adhuc vivente acceperant, haud dubium est eos porro nonnisi eodem baptismo alios quoque abluisse. Igitur et Apostolos, sentit, hunc, quem acceperant, baptismum Christi suis porro, etiam ante passionem, dispensasse.

*Nec instructa. Id est, lavacro aquæ nondum sua effi-
cacia, et virtute, peccata per gratiam baptismalem abluendi, instructo.*

Resurrectionem. Namque baptismus institutus est a Christo, tanquam memoriale Passionis ejus et Resurrectionis futurum, ut mox confirmabimus.

Sine resurrectione ejus. Sic enim Ap. ad Rom. VI, 3, et seq. ait: An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus, IN MORTE ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per Baptismum in MORTEM, ut quomodo Christus SURREXIT A MORTUIS per gloriam Patris, ita et nos IN NOVITATE VITÆ ambulemus, etc., etc. Vide etiam Coloss. II, 12, et seq. Unde et Christus Jo. XI, 25, de semetipso: Ego sum RESURRECTIO ET VITA. Nobis sane erat resurrectio a morte peccati ad Vitam gratiæ. Verum in hanc rem audire quoque juvat S. Ambr. L. I. de Sp. S., c. 6, ita eleganter discernentem: In illo aquarum sepelimur elemento, ut renovati per Spiritum resurgamus. In aqua enim est imago mortis, in Spiritu pignus est vite, ut per aquam moriatur corpus, quæ quasi quodam tumulo corpus includit, et per virtutem Spiritus renovamur a morte peccati. Vide plura ibi.

Notæ ad caput XII.

Præter Paulum. Qui ab Anania baptizatus memoratur, Act. IX, 18. De cæteris autem Apostolis id in SS. Litteris proditum non invenimus. Attamen vide quæ Cap. præced. Not. Struxerant, diximus.

Induerit. Jam enim Cap. præc. Not. Baptismo Joannis, Noster docuerat, cæteros Apostolos non Baptismo Christi, sed solo Joannis baptizasse, consequenter et illos nonnisi baptismum Joannis obtinere potuisse.

De cæterorum periculo. Locus mihi quidem obscurior, fors tamen ex I Tim. V, 21, nonnihil elucidandus, ubi ita Apostolus: Testor coram DEO... ut hæc custodias (χωρίς προσηλυτισμοῦ) sine præjudicio, nihil faciens (κατὰ πρόσωπον) ad alteram partem declinando. Πρόσωπις autem proprie advocacyem significat, qua uni parti magis assistitur quam alteri, quod fit in acceptione personarum.

Ubi quidem non dissimulandum in multis sane exemplaribus, teste Calmeto, legi πρόσωπις, quod proprie inclinationem, seu propensionem, maxime autem animi, significat, et æque ad rem nostram est. Hoc enim ipso sensu locus ille intelligi posse videtur: Cæteros Apostolos per prævium quoddam judicium, ac singularem animi propensionem et favorem a communi illa lege exemptos fuisse, ut adeo jam aliunde eorumdem salus ex carentia et defectu Baptismi non periclitaretur, proutindeque præscriptio, seu lex illa de Baptismo Jo. III, 5, Apostolos, utpote jam prævia a Deo exemptos, numquam affecerit, sed solum quoad alios deinceps immobilis perseveret. Sed quid tam sollicito verborum circuitu opus? aut quidni potius præjudicatorum, pro præcautum, ac singulari quodam privilegio provisum esse contra salutis periculum, intelligi queat? Rescindi. Seu infirmari ac revelli illam legem.

Statuta est. Vis ergo totius argumenti contra Ba-

ptismum objecti hæc esse videtur: si Apostoli Baptismum non susceperunt, et nihilominus salutem consecuti fuere, aut eos specialiter a Christo exemptos fuisse oportuit (de qua tamen exemptione nullibi in Evangelio legimus), aut etiam aliis non baptizatis salutis janua patere, sicque legem illam de Baptismo suscipiendo nullum robur habere.

Ejusmodi. Homines nimirum, qui scilicet hoc argumentum ad evertendam necessitatem Baptismi procederant.

Libidinem styli, i. e. ut, velut ex petulantia ingenii novatiorientis, argumenta ejusmodi ultro confingam.

Perfundi volentii. Istud enim longe malo, quam nolenti, quod meus codex habet; cum enim initio, velut nimirum indignus, renuisset, sane mox postea eo promptius annuit.

Destinabantur. Namque Apostolis Christus post Resurrectionem mandaturus erat: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos,* etc. Erat autem Baptismus Christi janua ad Ecclesiam, et via proximior, magisque directa, quam Baptismus Joannis, ad salutem.

Tinctus est. Et Baptismo quidem Joannis, qui in aliis non erat nisi *Baptismus penitentiae in remissionem peccatorum* (Marc. 1, 4): jam vero a Christo institutore ad rationem Sacramenti elevabatur, ut communis Theologi nostri tenent.

Non fuit necesse. Neque enim Apostoli, homines nimirum, tunc omni peccato, quod per Baptismum elui posset, caruisse dicendi sunt, ut neque ipsi essent *Baptismi penitentiae* subjectum.

Æmuli, i. e. adversarii, inimici, aut invidi, quos mox postea *adversantes Domino* appellat. Sic etiam Noster in *Apolog. c. 21,* de fabulis loquitur, tanquam *æmulis ad destructionem veritatis:* sicque alibi sæpius. Alias autem hanc vocem in bonam quoque partem, pro sedulis imitatoribus, accipi constat.

Suggestitur, i. e. *subministratur* argumentum, scilicet a contrario doctum, ferme sicut secundum Jesum Christum statum, *exceptio firmat regulam in oppositum.*

Disciplina religionis, i. e. *secundum disciplinam,* aut ritum, seu ordinationem *Religionis.* Ad disciplinam autem pertinent quæcumque ad Dei cultum, sive ab hominibus Ecclesiae gubernandæ præfectis, sive ab ipsomet Deo, ad communem observantiam, ordinata sunt; quamquam ea, quæ non nisi humanæ ordinationis sunt, *res meræ disciplinæ* appellentur. Licet autem Tertulliano alias *disciplina* etiam *doctrinam* significet, videtur tamen, in pressiori sensu, *doctrinam* dici, quæ a *docente* egreditur, tum vero hanc in *disciplinam* receptam, horumque moribus efformatam, *disciplinam* appellari.

Per patientiam. *Dissimulationem,* ac *permissionem,* qua patitur, seu sinit, hæc evenire. Hoc sensu Tullius in *Act. VIII contr. Verr.* ait: *non feram, non patiar, non sinam;* et in *I de Offic.* de iis loquitur, qui, quos tutari debeant, *desertos esse patiuntur.*

In ultimis. Hellenismus est; sic enim Græci dicere solent *ἐν τῷ ἔσχατῷ,* in ultimis: quod Latini per *tandem,* *ultimato,* vel *denique,* esse solent.

Tantummodo spectet. Ad Petrum enim Jo. XIII, 10, dixit Christus: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet;* ostendens fortasse, nobis non nisi uno corporis lavacro seu baptismo opus esse, neque Baptismum semel acceptum deinceps iterari posse.

Æstimare. Pro *judicare* aut *decernere,* verbo *æstimare* hic uti videtur; quasi *temerarium* foret, de Apostolorum salute (etsi forte Baptismum non accipissent) *sinistri quidpiam judicare.*

Adlectionis. Seu assumptionis ad Apostolatam.

Compendium baptismi. Ita scilicet singularis illa prærogativa *Baptismi instar* illis esset, ac velut *compendio,* et breviori via, anticipato hunc suppleret.

Conferre posses. Totum hunc locum ab imperito librario per ineptam verborum transpositionem mire luxatum, proindeque sic restituendum censet Junius: *Et exinde individua familiaritatis cum illo prærogativa*

A compendium Baptismi conferre posses. Opinor, sequantur illum, etc. Quanquam autem hoc loci illam medicamen minime respiciendum arbitrer, puto tamen et vulgatam lectionem sustineri posse, ita ut novæ periodi sensus sit: *Cum illo (compendioso scilicet Baptismi supplemento) sequantur illum,* etc.

Salvum fecit. His enim verbis usus fuerat ad mulierem, quam a fluxu sanguinis, *Math. IX, 22,* liberaverat: *Confide, filia, fides tua te salvam fecit.* His etiam Samaritanum, *Luc. XVII, 19,* a lepra mundatum: et mox, *c. XVIII, 42,* cæcum illum Jerichanum, cui visum restituit, affatus fuerat. Et hi quidem non corporis duntaxat, sed multo magis *animæ salutem* per fidem illam tam vivam consecuti fuerunt, cui jam aliunde ac multoties, a Christo salus adpremissa fuerat, ut Jo. III, 16: *Sic Deus dilexit mundum, et Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Et ibid. v. 36: *Qui credit in Filium hominis, habet vitam æternam.* Nec mirum; quoniam et ipsi Baptismo Christi nominis cum fide suscepto salus promissa fuerat: *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit (etsi jam baptizatus), condemnabitur.*

Non tamen tincto. Nullibi enim legimus, illos antea a Christo, aut Apostolis, baptizatos fuisse.

Quorum fides. Seu in quibus, aut apud quos alia fides requirenda sit. Mox autem exempla subjicit.

Suscitatus. Junius ita legit: *Qui uno verbo, etc.* Et sane videtur id contextus postulare ut vocula illa saltem subintelligatur, hæc quidem ratione: *Ille, qui uno verbo Domini suscitatus fuit, etc.*

Teloneum. *Τελώνιον,* vel, ut Suidas habet, *τελωνεῖον,* stricte sumendo, locus est, *ἐν ᾧ,* ut idem ait, *καθίσταται ὁ τελώνης,* in quo sedet telones, seu telonarius, sic dictus *ἀπὸ τοῦ τέλους* (Græcis enim *τέλος* aliquando etiam vectigal aut tributum significat) et *ἄνω,* quod iisdem emere est; illis namque temporibus vectigalia sub annuis plerumque censibus sibi redempta possidebant, indeque proprie *τελώνια,* *Redemptores vectigalium,* apud Romanos vero *Publicani,* nominabantur, eorum publicæ pecuniæ, publico nimirum ærario inferenda, vel ab eodem redimenda, aut præfecti, aut sub his exactores: quod posterius hominum genus, ob importunitatem suam et avaritiam, pessimasque hæc conjunctas artes, ferme, ubilibet, *Judæis* vero maxime, in visum erat, qui præ cæteris se ingeniosos ac libertatis natos credebant, *Joan. VIII, 33,* contra Christum ipsam vociferantes: *Semen Abraham sumus; nemini servimus unquam.* Atque hinc ejusmodi *telonarii* seu *publicani* velut *publici peccatores,* imo velut *ethnici* habebantur, a quorum communione pariter abstinendum esset. Atque inde Pharisei contra Christum ejusque discipulos insurgentibus, *Math. IX, 11,* dicentes: *Quare cum publicanis et peccatoribus manducat Magister vester?* Et apud eum J., *c. XVIII, 17,* ipse Christus ad discipulos suos, de fraterna correctione disserens, ait: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi velut ethnicus et publicanus.*

Patrem. Innuat hic *Petrum* et *Andream,* quibus cum Christus dixisset: *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. At illi continuo, relicto retibus, secuti sunt eum,* *Math. IV, 20.* Maxime autem cum vocasset *Jacobum* et *Joannem,* illi statim, relicta retibus et patre, *secuti sunt eum.* Ibid. v. 22. Quia et matrem simul reliquerant, quæ postea *Math. XX, 20,* tantopere circa illos sollicita erat de primatu in regno cælorum obtinendo.

Despexit. Hunc *Clem. Alexandr. Lib. III Strom.* credit fuisse *S. Philippum* Apostolum, qui *Thimotheo* vocanti *Math. VIII, 21,* et seq. aiebat: *Domine, mitte me primum ire, et sepelire patrem meum. Jesus autem ait illi: Sequere me, et dimitte mortuos æquos mortuos suos.* Sed quid vetat integrum illum Tertull. locum ex *L. de Idolol. c. 42* hic atterere, qui etiam supra adductis exemplis congruit? *Jam, inquit, hoc demonstratum est nobis, et pignora, et artificia, et negotia propter Dominum derelinquenda, cum Jacobus et*

Baptismus Joannis erat expurgatio sordium, hæc autem ipsa regeneratio per Spiritum S. id quod examen fit per ignem judicii. Et in L. de Spir. S. ad Amphil. c. XXXV, inquit: IGNIS BAPTISMUM illam esse probationem, quæ fiet in JUDICIO.

Notæ ad caput XI.

Quasi revera. Mea quidem editio quia habet, obscuro certe ac mendoso sensu; malui ergo ex aliis editionibus quasi reponere: ut adeo sententia hæc ironiam potius exprimat.

Prædicasset. Cum scilicet Joannes apud *Matth. cap. III, v. 11*, de Christo dixit: *Ipsæ vos baptizabit, etc.*, nequaquam addidit: *per semet, aut propriis suis manibus.*

Proposuit, i. e. promulgavit, aut ad valvas curiæ affixit, etc., cujus utique sensus est: *promulgari, vel affigi jussit, aut fecit, per alium nempe.*

Dicitur facere. Secundum vulgatam illam *Jctorum regulam: Quod quis per alium facit, per se ipsum facere censetur.* Cæterum præministratur eodem sensu Noster, quo in *L. de Orat. cap. I*, Joannem præministrum Christi, quasi præeuntem, seu prævie ministrantem, dixit. Ita et Apuleius in *Apolog. linguam mendaciorum et amaritudinum præministrum nominavit.*

Per ipsum. Ejus nimirum nomine ac autoritate.

In ipsum. Seu in ejus virtutem ac nomen, ut scilicet transeat in nomen Christi., deinceps Christiani appellandi. Sic enim *S. Paul. Galat. III, v. 27*, et seq. ait: *Quicumque in Christo* (Græce *εἰς Χριστόν, in Christum*) baptizati estis, Christum induistis. — *Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.* Vide plura apud *S. Basil. in cit. Hom. de Baptismo.*

Non ipse tingebat. Sunt tamen ex Patribus, qui verisimiliter opinantur, a Christo Apostolos, vel saltem eorum principem, Petrum, Christi propria manu baptizatos fuisse. Ita enim *S. August. in pereleganti illa Ep. 108 (nunc 265) ad Selucianam de Baptismo et pœnit. Petri*, ait: *Neque enim ministerio baptizandi defuit, ut haberet baptizatos servos, per quos alios baptizaret, qui non defuit memorabilis illius humilitatis ministerio, quando eis lavit pedes, et petenti Petro, ut non tantum pedes, verum etiam manus et caput ei lavaret, respondit, qui lotus est, non indiget, etc.* Legi sane in rem hanc tota meretur *Epistola.*

Verbo dabat. Neque enim ullo alio exteriori ritu adhibito paralyticum *Matth., IX, v. 2*, neque mulierem *Luc. VII, v. 28*, nisi paucis, simplicibusque verbis absolvit, dicens: *Remittuntur tibi peccata tua.*

Humilitate celabat. Sic enim Christus de se ipso directe loquens, nunquam aperte se *FILIUM DEI*, sed *Filium hominis* dicebat, ut *Matth. VIII, v. 20*, et *cap. IX, v. 6*, et alibi passim. Unde cum *Luc., IV, v. 41*, a multis exissent demonia clamantia et dicentia: *Quia tu es Filius Dei, increpans, non sinebat ea loqui.* Et *Jo., VIII, v. 54*, dicebat: *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.*

Struxerant. Hæc enim primo ædificata fuerat ab Apostolis, postquam acceperant Spiritum S. in die Pentecostes, quando post primam prædicationem Petri, qui receperunt sermonem ejus, baptizati sunt, et apposita sunt in die illa animæ circiter tria millia. *Act., II, v. 41.*

Baptismo Joannis. Itaque in ea opinione erat Tertullianus, Apostolos ante Passionem et Resurrectionem nonnisi Baptismum Joannis dispensasse, Baptismum vero Christi primum postea institutum fuisse, ut post pauca explicatius affirmat.

Sane autem non defuere ex SS. Patribus, qui hanc Tertulliani opinionem sectarentur, et maxime *S. Chrysost. Hom. XXVIII, in cap. 3; Evang. S. Joan.* Itemque *S. Leo M. qui in Epist. IV. ad Episcopos Siciliae* ita scribit: *Ipsæ Dominus J. C. postea quam resurrexit a mortuis, Discipulis suis, in quibus omnes Ecclesiarum Præsules docebantur, et formam, et potestatem tradidit baptizandi, dicens: Euntes docete om-*

nes gentes, etc., de quo utique eos etiam ante Passionem potuisset instituere, nisi proprie voluisset intelligi regenerationis gratiam ex sua resurrectione capisse. Atque hanc sententiam Theologorum nonnulli deinceps secuti sunt, et Illustriss. Melch. Canus, *L. VIII, de Locis Theol., c. 5*, in eadem valde inclinat.

Verum *S. Thomas Aq. 3, p. q. 66, a. 2*, contrarium docet, secutus Augustinum suum, qui in *cit. Ep. ad Seleuc.* ita fatur: *Baptizabat Christus, non per seipsum, sed per discipulos suos, quos intelligimus jam fuisse baptizatos, sive baptismum Joannis, sive, quod magis credibile est, baptismum Christi; quod posterius etiam in Tract. V et XIII in Joan. et in L. de Orig. animæ, lib. III, c. 9, absolute affirmat.* Si igitur Apostoli baptismum Christi hoc adhuc vivente acceperant, haud dubium est eos porro nonnisi eodem baptismum alios quoque abluisse. Igitur et Apostolos, sentit, hunc, quem acceperant, baptismum Christi suis porro, etiam ante passionem, dispensasse.

Nec instructa. Id est, *lavacro aquæ nondum sua effi-*

Resurrectionem. Namque baptismus institutus est a Christo, tanquam memoriale Passionis ejus et Resurrectionis futurum, ut mox confirmabimus.

Sine resurrectione ejus. Sic enim *Ap. ad Rom. VI, 5, et seq.* ait: *An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per Baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus, etc., etc.* Vide etiam *Coloss. II, 12, et seq.* Unde et Christus *Jo. XI, 25*, de semetipso: *Ego sum RESURRECTIO ET VITA.* Nobis sane erat resurrectio a morte peccati ad Vitam gratiæ. Verum in hanc rem audire quoque juvat *S. Ambr. L. I. de Sp. S., c. 6*, ita eleganter disserentem: *In illo aquarum sepelimur elemento, ut renovati per Spiritum resurgamus. In aqua enim est imago mortis, in Spiritu pignus vite, ut per aquam moriatur corpus, quæ quasi quodam tumulo corpus includit, et per virtutem Spiritus renovamur a morte peccati.* Vide plura ibi.

Notæ ad caput XII.

Præter Paulum. Qui ab *Anania* baptizatus memoratur, *Act. IX, 18.* De cæteris autem Apostolis id in SS. Literis proditum non invenimus. Attamen vide quæ *Cap. præced. Not. Struxerant*, diximus.

Induerit. Jam enim *Cap. præc. Not. Baptismo Joannis*, Noster docuerat, cæteros Apostolos non Baptismo Christi, sed solo Joannis baptizasse, consequenter et illos nonnisi baptismum Joannis obtinere potuisse.

De cæterorum periculo. Locus mihi quidem obscurior, fors tamen ex *ITim. V, 21*, nonnihil elucidandus, ubi ita *Apostolus: Testor coram DEO... ut hæc custodias* (*γρηγορῶς προσηκίμωτος*) sine præjudicio, nihil faciens (*κατὰ πρόσωπον*) ad alteram partem declinando. *Πρόσωπις* autem proprie *advocationem* significat, qua uni parti magis assistitur quam alteri, quod fit in *acceptatione personarum.* Ubi quidem non dissimulandum in multis sane exemplaribus, teste *Calmeto*, legi *πρόσωπις*, quod proprie *inclinationem*, seu *propensionem*, maxime autem *animi*, significat, et æque ad rem nostram est. Hoc enim ipso sensu locus ille intelligi posse videtur: Cæteros Apostolos per prævium quoddam *judicium*, ac singularem animi *propensionem* et favorem a communi illa lege exemptos fuisse, ut adeo jam aliunde eorumdem salus ex carentia et defectu Baptismi non periclitaretur, proindeque *præscriptio*, seu *lex illa de Baptismo Jo. III, 5*, Apostolos, utpote jam prævia a Deo exemptos, numquam affecerit, sed solum quoad alios deinceps immobilis perseveret. Sed quid tam sollicito verborum circuitu opus? aut quidni potius præjudicatum, pro præcautum, ac singulari quodam privilegio provisum esse contra salutis periculum, intelligi queat?

Rescindi. Seu infirmari ac revelli illam legem.

Statuta est. Vis ergo totius argumenti contra Ba-

dissolvere, ut olim a *Penelope* actitatum fuisse legimus: sed *denuo texere*, aut *pertexere*, id est, in re semel coepta, atque tantisper abrupta, pergere.

Omisi. Puto cap. XII, ubi de unitate Baptismi verbum facere incœperat. Illic enim *omisit*; seu *internisit*, quo sensu Horat. in *l. de Arte Poet.* dixit:

Pleraque differat, et præsens in tempus onittat.

Intercidere. Id est, ne *imminentes sensus*, seu porro *dicenda* penitus dissociareni, itaque telam omnem, velut *intercidendo*, abrumperem.

Baptismum. Ut Græci τὸ βάπτισμα, ita et ex Latinis quidam, nec tantum Tertullianus noster, sed etiam S. Ambr. passim neutro genere *Baptismum*, mi, dicere solent.

Una Ecclesia in cœlis. Innuit sine dubio id, quod Apost. ad *Ephes.* IV, 5, inquit, *Unus Dominus, una fides, unum Baptisma*. Etenim, ut idem Apost. I. ad *Corinth.* XII, 13, loquitur, *in uno spiritu omnes, in unum corpus baptizati sumus*. Atque hinc etiam Clem. Alexand. *l. IV Strom.* p. m. 326. ait: *Credentes per unum Baptisma ad consuetudinem omni ex parte perfectam abluit Dominus, qui etiam multa Moysis baptismana per unum comprehendit Baptismum*.

Cæterum nonnulla transpositione verborum noster hic usus est, *Baptismum* secundo, *Fidem vero* (quam per *Ecclesiam*, cujus illa utique velut anima, hæc vero veræ *Fidei* ac *Religionis* propria sedes est, denotare videtur) tertio loco commemorans.

Non mirum autem est, quod *Ecclesiam in cœlis* dixerit, cum hæc passim in Evangelii *Regnum cœlorum* appelletur, ut *Matth.* XIII, 44: *Simile factum est Regnum cœlorum homini qui seminavit, etc.*, etc.; et *v. 51: Simile est Regnum cœlorum grano sinapis, etc.* Et sic eodem cap. sæpius, ubi certum est *Ecclesiam* nostram designari, quæ a Deo *in cœlis* ab æterno ordinata, a Christo in terris plantata, et in unitate *Baptismi* coadunata, demum *in cœlis* per visionem ac fructivam dilectionem consummatur.

Ad nos enim editum est. Sic quidam intelligunt: Ad nos enim illud sanctæ Scripturæ effatum (videlicet de *Unitate Baptismi*, ut mox supra *directum est*, seu nos, Christi fideles, respicit.

Communicationis. Vel ex hoc solum loco manifestum est, morem ab hæreticorum communione abstinendi, in Ecclesia antiquissimum esse. Adde etiam *l. de Præscr. cap. XXX*.

Nobis et illis. *Cerdonem*, *Marcionem*, *Apellem*, *Hermogenem*, ejusdemque furfuris alios hic suggillat, qui duos Deos, imo, ut *Valentinus*, integrum eorumdem examen ex deliro suo cerebro emisere. Vide *lib. de Præscr. cap. VII. cap. XXX. cap. XXXIII. cap. XL. ad fin. et in Append. cap. XLIX. per tot.*

Id est, idem. *Valentinum* singulariter hic insectatur, qui Christum ex *Demiurgo* et *Sophia* editum impiissime asserit, rursus de *Præscr. cap. VII*.

Non habent. Sunt quidem, qui Tertullianum hic ab omni erroris labe purgare contendunt, quasi de iis tantum hæreticis eidem sermo fuisset, qui Baptismi legitimam formam adulterabant, ut erant temporibus Tertulliani *Gnostici*, *Marcitæ*, *Cataphryges*, etc. At vero clarum est, eundem loqui de hæreticis universim, idemque in *l. de Pudic. c. 19*, confirmat: *Apud nos*, inquit, *ut ethnico par, imo et super ethnicum, hæreticus etiam per Baptismum veritatis (verum Baptismum) utroque homine, nempe ethnico illo, et superinducto hæretico, purgatus admittitur, ad Ecclesiam videlicet*.

Manet ergo, graviter hoc, quem præ manibus habemus, loco errasse Tertullianum; neque etiam ejus argumentum concludit. Licet enim hæretici illi, de quibus supra circa Deum et Christum enormiter erraverint, quamdiu tamen in ipso Sacramento administrando non errarunt, sed eandem adhibuere *materiam et formam*, quam noster verusque *Christus* in sua veraque *Ecclesia* instituit, idem hic Baptismus erat, iisdem partibus essentialibus, ut vocamus, con-

stans, eundemque Auctorem habens. Potest ergo idem Baptismus noster etiam extra Ecclesiam nostram conferri, si rite eodemque modo, sicut in nostra Ecclesia, conferatur. Nam, ut *S. Aug. l. V contra Donatist. c. 26*, discurrit: *Sicut dicitur Una Ecclesia, Unus Baptismus, ita dicitur Una Spes* (respicit autem *S. D.* illud *Ephes. IV, 1: Unum corpus, et Unus Spiritus, sicut vocati estis in Una Spe* vocationis vestra, et quod mox sequitur: *Unus Dominus, Una fides, Unum Baptisma, etc.*) Atqui, pergit, tamen *Unum habere Baptismum, qui Unam non habuere Spem; quomodo enim Unam Spem habebant cum sanctis et justis, qui dicebant: Munducemus et bibamus, cras enim morimur, dicentes quod non esset resurrectio mortuorum?*

Possunt igitur unum nihilominus habere, dicitur Baptismum, qui unam non habent fidem, nec in una nobiscum Ecclesia sunt, Baptismus enim *janua et ostium Ecclesiæ* est, per quod solum ad eandem ingressus patet; non igitur datur ei qui est, sed ut sit in Ecclesia. Sicut autem malus Baptismi minister in se non habet gratiam, et tamen eandem per Baptismum alteri confert: sic et hæreticus, etiam si forte ipsemet Baptismum valide non suscepit, tamen alteri valide conferre potest, eique ostium illud Ecclesiæ reserare, ac per id alium intronitare, isemet extra januam manens. Sed hæc de re non suo loco commodius exactiusque dicemus.

Interea verò ex dictis manifestum est opinionem contrariam jam *Sæc. II* senescente in Ecclesia *Carthag.* ortam, ac deinceps ab *Agrippino*, ejusdem *Episcopo*, susceptam, a sancto *Cypriano* multo fortius confirmatam fuisse: qua de re *ilorum* temporum *Historia* plena est, a Theologis nostris dogmatibus prolixius exhiberi solita.

At vero novum hic exurgit dubium, an *Agrippinus* ex *Tertulliano*, anve hic ex illo (coævus enim fuisse constat) hunc errorem hausit? quanquam autem res hæc in tanta incertitudine *Agrippini*, *Episcopi* suum auspicientis, satis clare definiri non possit, verisimilius tamen existimamus, *Tertullianum* ab *Agrippino* in hanc sententiam inductum, ac proin hunc erroris illius in *Africa* primum, quem noscimus, Auctorem fuisse. Imo quia *Vincentius Lirinensis, Sæc. V* scriptor, *Commonitorii sui cap. 9* de *Agrippino* in hæc verba diserte testatur: *Omniū mortalium primus (in Africa intelligo) nam in Oriente morum rebaptizandi hæreticos jam diu antea viguisse constat) contra divinum Canonem, etc. rebaptizandum esse coarcebat. 2º accedit, quod sanctus Cyprianus quoque in Ep. ad Jubaianum, Agrippinum, tanquam omnium primum commemorat: Apud nos autem, inquit, non nova et repentina res est, ut baptizandos tenemus eos qui ab hæreticis ad Ecclesiam veniunt; quoniam multi jam anni sint, et longa ætas, ex quo sub Agrippino convenientes in unum Episcopi plurimi, hoc statuerint, etc. 3º S. Aug. *l. II de Bapt. c. 7*, de antiqua Ecclesiarum consuetudine loquens ait: Verum creditur per Agrippinum corrupti cœpisse, quam corrigi. Atqui Tertulliano potius hæc corruptio imputanda fuisset, si ille ante Agrippinum errorem hunc propalasset. 4º denique Tertullianus ipse mox in *hujus cap.* per verba illa: *ad nos enim editum est*, satis significat, id se, tanquam solemnè quodam decreto in africanis Ecclesiis constitutum, accepisse, nec proin suomet ingenio adinvenisse.*

Contra autem obmovent alii, cum *Tertullianum* *Lib. suum de Bapt.* adhuc Catholicus, et ut in *QQ. Crit. ad lib. de Præscript. Q. VII*, diximus, circa *A. C. 197* (quo fortasse *Agrippinus* nondum in *Carthag.* admotus fuerat) scripserit, et *Persecutio an. 202* coepta contra Christianos ferme usque ad *an. 215* perduraverit, sane ante hunc annum (quippe sub ipsa persecutione conventus Christianorum publici imperatorio Edicto nimis severe prohibiti fuerant), adeoque nonnisi annis ab edito *Libro de Baptismo* ferme 18, reddita demum pace Ecclesiæ, celebrari non potuisse.

At vero quid vetat in tanta incertitudine Africano-
rum Præsulum, Agrippiniani Episcopatus initium,
ipsumque sub Agrippino Concilium ante an. 166 con-
signare? certe enim id magis Cypriani superius al-
lato testimonio congruere videtur: namque in allata
illa ad Jubaianum Epistola diserte testatur, multos
jam annos, et longam ætatem fuisse, ex quo sub Agrip-
pino convenientes Episcopi, etc. Atqui si Conc. hoc
primum post persecutionem, anno nimirum 215 ce-

lebratum, et Epistola illa non nisi an. 256 scripta
fuerit, non adeo multi anni (quippe solum 41), nec
proin longa ætas, a Conc. illo Carthag. Agrippini ex-
currisset. Si vero hoc ipsum Concil. ad A. C. 194
reponamus, saltem 62 annis, qui ætatem denique
conficere possunt, a Cypriani scribentis tempore re-
movebitur. Sed præstat rem totam, ex Chronologia
Pagii, quam alias jam in *Lib. de Præsc.* amplexi sui-
mus, velut sub unum intuitum redigere.

CHRONOTAXIS HISTORIÆ REBAPTIZANTIUM.

ANNI CHRISTI.	PONTIFICES.	IMPERATORES.	RES AD HISTORIAM PERTINENTES.
195.	S. VICTOR continuat ab an. 185.	Septimius Severus.	
195.	— —	— — — —	Agrippinus circa hunc ann. fit Episc. Carth.
196.	— —	— — — —	Concil. Carthag.
197.	S. ZEPHYRINUS.	— — — —	Tertullianus scribit lib. de Baptismo.
198.	— —	Septim. Sever. cum Fil. Antonin. Caracal.	
201.	— —	— — — —	Tertullian. sensim deficit ad Montanum.
202.	— —	Initium Persecut. Christian.	
208.	— —	Severus cum Filiis, Caracalla et Geta.	
211.	— —	Caracalla et Geta soli.	
213.	— —	Caracalla solus.	
217.	S. CALLISTUS.	Macrinus.	
218.	— —	Heliogabalus.	
222.	S. URBANUS.	Alexander Severus.	Circa h. ann. Donatus factus Episc. Carthag.
230.	S. PONTIANUS.	— — — —	
233.	S. ANTERUS.	Maximinus.	
236.	S. FABIANUS.	— — — —	
237.	— —	Balbinus et Pupienus.	
238.	— —	Gordianus.	
244.	— —	Philippus.	
247.	— —	Philippus cum Fil. Philippo.	
248.	— —	— — — —	Circa h. ann. S. Cyprianus fit Episc. Carth.
249.	— —	Decius.	
250.	Sedes vacat.	— — — —	
251.	S. CORNELIUS.	— — — —	
251.	S. LUCIUS.	Gallus, Volusianus et Hostilianus.	
253.	S. STEPHANUS.	Valerianus et Gallienus.	
253.	— —	— — — —	Resuscitatur lib. de Rebapt. hæret. I. Conc. Carth. sub S. Cypriano.
256.	— —	— — — —	II et III. Conc. Carthag. sub eod. S. Cypri. scribit Ep. ad Jubaianum.
257.	S. SIXTUS.	— — — —	
258.	Sedes vacat.	— — — —	S. Cyprianus Martyrio coronatur.

Vides ergo, Lector Benevole, in hoc systemate
Agrippinum neque Cypriano nimis prope admo-
vereri, neque justo longius ab eodem removeri, facileque
spatium illud per Donatum, Ep. intermedium (forte
autem et unus insuper alterve intercesserat) impleri
potuisse. Denique vero ut nec sancto Cypriano et A-
grippino, ita nec Tertulliano error hic quidpiam labis
intulit: quippe cum Dogma illud de hæreticis non
rebaptizandis nondum ab Ecclesia definitum, imo res
hæc ad solam Ecclesiæ disciplinam pertinere etiam
aliis Patribus, vitæ sanctitate insignibus, visa fuerit.
Unde neque post mortem sancti Stephani Pont. et
sancti Cypriani, hæc opinio et praxis, hæreticos, seu
ab hæresi ad Ecclesiam venientes, rebaptizandi, quin
neque post Concilium Arelatense I, an. 315 habitum,
et Con. Nicænum an 325 celebratum (quorum tamen
alterutrum fuisse creditur Concilium illud Plenarium,
in quo S. Aug. l. 1 de Bap. c. 7, et alibi, litem hanc
plene diremptam ait) illico exoleverat; quando etiam
sanctus Basilius, non nisi an. 379, mortuus, eam uni-
cuique Ecclesiæ liberam reliquit, ipsemet adhuc re-
baptizantium praxim in sua Ecclesia secutus, ut
Tournel. Tr. de Sacram. in genere q. 7, Art. 2, p.
m. 100 et seq. confitetur. Verum nos hac de re suo
tempore alibi.

In græco. Sane Tertullianum Græci quoque ser-
monis apprime peritum, et ab eodem jam antea
alium librum de Baptismo, in quo præcipue de eodem
ab hæreticis invalide suscepto, proindeque, cum ad
Ecclesiam nostram accedere voluerint, iterando,

B egerat, scriptum fuisse, dubium esse non potest. In-
super vero in l. de Cor. Mil. c. 6, testatur, se mate-
riæ (de Spectaculis) propter suaviludios Græco quo-
que sermone satisfacisse, et mox ad init. Libri de
velandis Virginib. luculenter insinuat, se hoc ipsum
argumentum jam prius Græce tractasse. Dolendum
vero est, hæc et alia ejus Græca monumenta vetus-
tate pridem consumpta interiisse.

Peccata diluuntur. Per Baptismum nempe; dein-
ceps autem commissa per lacrymas utique Peni-
tentia eluenda sunt.

Israel judæus. ISRAEL, ut idem Noster in l. IV.
adv. Marc. c. 39, interpretatur, est: cum Deo in-
valescens, aut secundum alios quasi *אל שדיה* domina-
tus est Deo. Sed et ipse context. Gen. XXXII, 28, ap-
prime consonat, ubi Angelus ad Jacob: Nequaquam
Jacob appellabitur nomen tuum, sed (*ישראל*) ISRAEL;
quia si (*שרית*) FORTIS FUISTI, seu *prævaluisti* (*צם אלהים*)
CONTRA DEUM, quanto magis contra homines prævalebis!

Inquinatur. Erant Judæis innumera lotiones tum
in libro Exodi, tum Levitici, præscriptæ, quas sin-
gulas recensere, sane redundantis operæ esset. Om-
nia autem hæc lavaera nihil ad animam abluen-
dam ex se poterant, sed solis maculis ac impuri-
tatibus legalibus et corporalibus medebantur. Præ-
terea vero plurimæ illis aliæ erant, ex vanissimis
traditionibus ad ostentationem usque observari soli-
tæ, ut Marc. VII, v. 6, et seq. habetur: *Pharisæi, et
omnes Judæi, nisi crebro laverint manus, non mandu-*

cant, tenentes traditionem seniorum : et a foro nisi baptizentur, non comedunt : et alia multa sunt, quæ tradita sunt illis servare, baptismata calicum, et urceorum, etc. Contra quos proin ib., v. 6, Christus ipse invehitur : Bene prophetavit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est : Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. --- Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum et calicum, etc. At Apostolus ad Heb. IX et seq. v. 9, de veteri tabernaculo et oblatiis in eo muneribus et hostiis loquens, ait : Quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servantem solummodo in cibis, et in potibus, et in variis baptismatibus, et justitiis carnis, etc.

Quæ ludibrio peccatoribus non est. Sensus esse videtur : quæ peccatoribus, casso videlicet effectu, non illudit, in se nimirum sperantes desituens, et commérito ludibrio exponens, ut ab illis Phariseorum sordidis ablutionibus fiebat.

Inquinat. Ejusmodi lotiones superstitionis corpus abluabant, sed simul animam nova macula, hypocrisis, inficiebant. Vide Not. Inquinatur.

Notæ ad caput XVI.

Unum et ipsum. Neque enim iterari potest.

Baptismo tingi. Luc., XII, 50, ubi de instante Passione sua loquitur : quam etiam Marci, X, 38, nomine Baptismi designat, ita ad filios Zebedæi inquit : Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, aut baptismum, quo ego baptizor, baptizari ?

Scripsit. I Joan., V, 6, ubi : Hic est qui venit per AQUAM et SANGUINEM, Jesus Christus, non in Aqua solum, sed in AQUA et SANGUINE. Ubi quidam codices habent : ὁ ὕδατος, καὶ αἱματος, καὶ πνεύματος : i. e. per aquam, et sanguinem, et Spiritum. Postremam autem hanc vocem alii superfluum, recteque omisam existimant, eo quod mox sequatur : Et Spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est Veritas. Quoniam Tres sunt, qui testimonium dant in cælo : Pater, Verbum, et Spiritus Sanctus, et hi Tres Unum sunt, Et tres sunt qui testimonium dant in terra : Spiritus, et Aqua, et Sanguis, et hi tres unum sunt.

Glorificaretur. Sic enim S. Petrus, Act. III, 13, Judæis reprobrans perfidiam suam, ait : Deus glorificavit Filium suum Jesum, quem vos tradidistis..., et Auctorem vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, etc. Illis enim mire consonant ea, quæ S. Ambr., Comm. in Luc., c. 22, elegantî compendio complexus est : Tres testes sunt, Aqua, Sanguis, et Spiritus ; Aqua ad lavacrum : Sanguis ad pretium : Spiritus ad resurrectionem. Itemque in lib. I de Spir. Sanct., c. 6 : Aqua testis est sepulturæ : Sanguis testis est mortis : Spiritus testis est vitæ. Atque hæc procul dubio ex ipso Apostolo hausit, qui ad Rom. VI, 4, ita ait : Consepulti enim sumus cum illo per Baptismum in mortem, ut quomodo Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in novitate vitæ ambulemus. Et cap. II, v. 12, ita Colossenses suos alloquitur : Consepulti estis in Baptismum, in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Ita igitur non nisi post passionem et sanguinis effusionem Christus in Resurrectione glorificatus est, ut ipse discipulis euntibus in Emmaüs, Luc., XXIV, 26, declaravit : Nonne hæc oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam ? Electos. Utique ad illud Math., XX, 16, et XXII, 14, alludit : Multi sunt vocati, pauci vero electi.

Emisit. Quando nimirum unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exivit Sanguis et Aqua. Joan., XIX, 34. Vide supra, cap. IX, Not. Lancea.

Quia. Pro ut.

Lavissent, i. e., peccata sua abluisent. Vide autem quid intersit (si stricte loqui velimus) inter lavare et lavari. Nos in balneis (ait Varro, lib. VIII, de Ling. Lat.) et lavamus, et lavamur. Sed consuetudo alterutrum cum satis haberet, in toto corpore potius utimur lavamur, in partibus lavamus, quod dicimus lavo manus, sic et pedes, et cætera. Quare in balneis non recte dicunt lavi : lavi manus recte, sed, quoniam in balneis lavo, lavatus sum.

A Sanguinem potarent. Mihi quidem dubium non est, innui hic Sacramentum S. Eucharistiæ, in quo haurimus Sanguinem D. N. J. C., non figuram sanguinis; neque enim figuris liquidorum potari dicimur. Cessuit ergo Tertullianus, in Sacramento illo veresanguinem a nobis potari, illum ipsum, qui in passione Christi, præcipue ex ejusdem sacratissimo latere, profluxit; de hoc enim ipsemet Joan. VI, 55 et seq., dixit : Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, etc. Meretur quoque hic adduci locus ex lib. de Resur. carn., cap. 8, ubi Noster : Caro corpore et sanguine Christi vescitur, ut anima Deo saginetur. Mem quoque supponit in lib. de Carne Christi, c. XIII.

Baptismus. Cum enim sanguine eucharistico in potatur, etiam anima interius abluatur. Potius autem hic intelligit Baptismum martyrii, in quo sanguis noster profunditur, et in virtute sanguinis Christi, in passione et cruce pro nobis effusi, animam, una secus ac ipse Baptismus aquæ, ab omnibus culpe et poenæ maculis emundat. Effusio sanguinis pro Christo (ait S. Thomas, III p., q. 66, a. 12, in Corpore) et operatio interior Spiritus Sancti dicuntur Baptismus, in quantum efficiunt effectum Baptismi aquæ; Baptismus autem aquæ efficaciam habet a passione Christi, et Spiritu Sancto.

Repræsentat. Non in mera imagine ac symbolo, sed in præsentî effectu; hoc enim proprie repræsentare est, id est, rem præsentem reddere; unde et a Jesu Christo pecunia repræsentari dicitur, cum exhibetur, atque præsens numeratur. Et ipsemet quoque Noster in lib. de Cor. mil. c. ult. repræsentationem visioni, seu mere apparentiæ, opponit : Si talis imagines, in visione, quales veritates in repræsentatione ?

Quomodo vero Baptismus sanguinis vicem suppleat, effectumque præstet Baptismi aquæ, mox supra diximus in Not. Baptismus. Adde, quod Baptismus martyrii multo efficacius virtutem passionis Christi participet. Hæc enim (ait S. Th., III p., q. 66, a. 12, in Corpore) operatur quidem in Baptismo aquæ per quandam figuralem repræsentationem, sed in Baptismo sanguinis per imitationem operis; quæ utique non est simplex repræsentatio, sed mire efficax rei ipsius in virtute sua atque effecti exhibitio. Huc pertinet illud Apoc., VII, 14 : Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.

Reddit. Perditur Baptismus, quoad effectum scilicet suum, cum baptizatus innocentiam, quam in Baptismo consecutus est, per peccatum mortale rursus amittit : recuperatur autem per martyrium, quod pristina innocentia plenarie restituitur, ut supra Not. Baptismus diximus.

Notæ ad caput XVII.

Materiolam. Perbreve hunc tractatum.

Accipiendi. De Ministro, et subiecto, de quo tamen posteriori in cap. seq. loquitur.

D Episcopus. In sua nimirum Ecclesia supremum sacerdotium obtinens, dignitateque potestatis reliquis omnibus præfulgens. Cum enim veri ac genuini Apostolorum successores sint soli Episcopi, hi in illorum quoque jus transiere, quibus a Christo peculiariter demandatum fuerat : Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos, etc. Math. ult. v. 19. Itaque in primis Ecclesiæ sæculis Episcopi, jure tanquam sibi solis proprio Baptismum, publice nimirum, seu in ipsa ecclesia, administrabant, quamdiu sicut in solis ecclesiis cathedralibus baptisteria erecta fuerant. Quanquam etiam tunc Presbyteri assidue, imo et hi ipsi (cum nempe nimia baptizandorum multitudo, quam ut a solo Episcopo expediri potuisset, confluxisset) baptizasse legantur, Episcopo scilicet expresse jubente, atque baptizatis mox sacramentum Confirmationis impertiente. Postquam vero, ad hunc latius incrementum fidelium multitudinem, in amplioribus præsertim Diœcesibus, difficilior quibusdam ad

cathedrale baptisterium accessus erat, ut saluti animarum eo certius consuleretur, in singulis quoque Parochialibus Ecclesiis baptisteria erigebantur, cujusque pastoris curæ et administrationi deputata, Episcopus vero solum Baptismum solemnem, nonnisi bis in anno conferendum, sibi reservantibus, alias vero pleno jure baptizandi Parochis relicto.

Itaque hæc disciplina variis temporibus, quin et eodem tempore, diversis autem in locis, semper varia fuerat. Sic sæc. II, S. Ignatius, Ep. Antiochenus, in Ep. ad Smyrnuenses, ait: Οὐκ ἔστι χωρὶς τοῦ Ἐπισκόπου, οὐτε βαπτίζειν, οὐτε προσφέρειν, κτλ. I. e.: *Licetum non est sine Episcopo* (id est ejus presentia, aut mandato) baptizare, neque oblationem facere, etc. Igitur jam tunc Presbyteri baptizabant, sed nonnisi Episcoporum suorum auctoritate instructi. Sæc. IV, S. Ambrosius, ut Paulinus in ejus Vita testatur, tam tenax erat hujus consuetudinis, ut, quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea Episcopi, tempore quo decessit, vix implerent. Item Sæc. V, in Instructione Cleri Edesseni ad Photium et Eustathium, Episcopos, quæ habetur in Conc. Chalced., Act. X, Itham, Episcopum suum, sibi quantocius remitti rogant, maxime festivitate salutifera S. Diei Paschalis imminente, in qua et propter catechismos (καὶ διὰ τοῦς ἀξιωματικούς τοῦ ἁγίου βαπτισματος χριστοῦ τῆς αὐτοῦ παρουσίας), et propter eos, qui digni sunt S. Baptismate, opus ejus presentia. Pariter Sæc. VI, in Ep. a Clericis Italiæ ad Legatos Francorum, anno 552, perscripta, Dacium, Episcopum mediolanensem, tandem post 15 aut 16 annos remitti postulabant, quia cum pene omnes Episcopi, quos ordinare solet, mortui sint, immensa populi multitudo sine baptismo moritur. Eodem Sæculo S. Greg. M. in Ep. ad Rom. Patricium, contra hunc graviter conqueritur Blondum, Episcopum Hortensem, ab eodem Ravenna longo jam tempore detineri. Præcipua autem quæstus hujus causa erat, quod ibidem infantes pro peccatis absque Baptismate moriantur. Sic etiam Sæc. VII, in Conc. II Hispanensi, an. 619 celebrato, can. 7, sancitum fuit, neque coram Episcopo licere Presbyteris in baptisterium introire, nec presente Episcopo infantem tingere, etc. Videmus ergo, quam nimis tenaces illis temporibus quarundam Ecclesiarum Episcopi sui juris fuerint, ut neque in absentia istud Presbyteris communicandum censerent, ex fortasse de causa, quod Baptismum sine Confirmatione, seu impositione manuum Episcopi, non recte confiteri existimaverint.

Interea tamen sensim factum fuit, in Parochialibus quoque Ecclesiis baptisteria publica erigerentur, et Episcopi jam passim solius Baptismi solemnem, scilicet in Sabbato sancto, et pervigilio Pentecostes conferendi, potestatem sibi reservarent, Presbyteris vero extra illa tempora Baptismi conferendi generale quoddam jus, ac ipsi sacræ ordinationi, quam ab Episcopis consequerentur, velut annexum, facerent. Neque vero etiam hæc disciplinæ species diu permansit, sed tandem ampliatis Diocesisibus, et nimium accrescente multitudine catechumenorum, etc., etiam solemnem Baptismum Presbyteris transcriptus fuit, et ferme in sola mediolanensi Ecclesia deinceps (fortasse in memoriam insularis illius, quem S. Ambrosius illic, ut supra memoravimus, tam insigniter comprobavit, zeli ac exempli) penes Episcopum perseveravit, ut noster Eruditiss. Edm. Martene, lib. I, de Ant. Eccl., cap. I, art. III, n. 3, ex Conc. IV, Mediol., an. 1575, sub S. Carolo Borromæo celebrati, Constit. II, perhibet.

Et diaconi. Licet solis Apostolis a Christo impositum fuerit munus baptizandi, constat tamen ex Act., VIII, 12, Philippum, licet nonnisi Diaconum, in Samaria baptizasse, utique demandantibus ei id munus ipsis apostolis. Cæterum diaconis, ceu qui immediate Presbyteris subordinati sunt, absque eorumdem jussione licitum non fuisse baptizare, veterum monumenta testantur. Sic enim Sæc. V, Gelasius papa, in Ep. V, ad Episc. Lucaniæ, cap. 5, de diaconis habet: Absque Episcopo vel Presbytero baptizare

A non audeant nisi prædictis fortasse officiis longius constitutis (quam scilicet ad eos opportunus recursus pro impetranda facultate fieri posset) necessitas extrema compellat. Illis enim sæculis antiquioribus non tanta erat sacerdotum copia, ut quilibet particulari coetui in pagis, et oppidis, imo et in quibusvis civitatibus, semper aliquis præsto esset. Quid vero etiam hoc præsentem, sed ægrotante, aut aliter impedito, vel in subitaneis atque extraordinariis casibus, fieri opus erat? nempe diaconi (quorum unus saltem, teste Martene, lib. I, cap. I, a. 3, in Ecclesia una cum Presbytero residere debebat) id munus, facile demandante Presbytero, subire debebant.

Honorem. Quem scilicet quælibet Ecclesia Episcopo, tanquam suo Hierarchy, detulerat, vel verius tanquam divinitus in eum collatum honorem sponte agnoverat.

Salva pax est. Non esset autem PAX salva, si Episcopis sua auctoritas non servaretur, Presbyteris propria mox auctoritate quælibet Ecclesiæ munia promiscue involantibus; Episcopi enim sunt, quos Spiritus Sanctus posuit regere Ecclesiam Dei, etc. Igitur hæc auctoritas temporibus Tertulliani, tanquam satis recens ab Apostolis profecta, Episcopis, et in his potius Apostolis ipsis, servata fuerat, ut nihil, nisi demandantibus legitimis, ac immediatis, ut loquimur, et directis Apostolorum successoribus, id est, episcopis, circa sacramentorum (qui Ecclesiæ thesauri sunt, a Christo per ipsos Apostolos repositi, et a successoribus illis custodiendi) administrationem liceret, maxime in Baptismo, de quo solis Apostolis dictum fuerat: *Ite, docete, baptizate.*

Alioquin, i. e. alias, vel sin vero; ut adeo sensus sit: « Si vero non servatus fuerit suis Ecclesiæ honor, et eorum, qui ad officia divina vocati ac deputati sunt, auctoritas, æque jus illud laicis concedendum erit, omni jam ordine turbato, etc.

Dari potest. Neque enim laici minus perfectum Baptismum suscipiunt, quam antea susceperint Episcopi, etc., baptizantes.

Abcondi ab ullo. Hunc locum misere confractum sanaturus Latin. ita legit: « Nisi Episcopi jam, etc., vocantur discentes, seu discipuli (id est, nisi singulariter ad hoc munus vocati sint, tanquam discipuli Domini, aut saltem eorum veri successores) Domini sermo non debet abscondi ab ullo, sed ad omnes æqualiter pertinebit illud Domini præceptum (Matth., XXVIII, 19): *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos, etc.* Atque hæc Latini conjectura non inepta est. Junius vero, retenta voce dicentes, solum interpunctiones mutat, ita inchoans: *Nisi Episcopi jam, etc., vocantur dicentes: Domini sermo non debet abscondi ab ullo; proinde et Baptismus, æque Dei census, ab omnibus exerceri potest. Sed quanto magis, etc.* Itaque totum hunc contextum ita intelligi vult: « Nisi forte (quod absurdum est) pro Episcopis, Presbyteris et Diaconis haberi promiscue eos omnes placuerit, qui ita dicunt et affirmant: Quorum est proferre verbum Dei, et non abscondere, eorum est et baptizare; omnium autem esse proferre verbum Dei: ergo et baptizare, etc. » Quæ conjectura sane mihi felicior, magisque arguta, quam superior illa Latini, videtur. Ita igitur vox dicentes ad laicos referenda esset, quasi loquentes introducat Tertullianus, sibi quoque Baptismum æque ac verbi divini prædicationem vindicantes, quinimo fortasse illud Christi apud Matth., X, 27, sibi quoque dictum existimantes: *Quod in aure auditis, prædicate super tecta; quasi et ille sermo Domini: Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos, singulariter ad solos Apostolos dictus, ad quoscunque alios præcepti instar pertinisset, itaque etiam his ex ejusmodi mandato prædicatum fuisset.*

Æque. Nimirum verbum Dei, ejusque prædicatio.

Dei census. Census proprie non est proventus annuus, sed æstimatio bonorum cujuslibet, in tabulis publicas relata, secundum quam, observata certa proportione, tributa imponebantur. Postea vero

etiam vox hæc ad ipsa illa tributa pendenda translata fuerat. Unde apud *Matth.*, XVII, 25, illud Christi est: *Reges terræ a quo accipiunt (τινα ἢ κτησίου) tributum vel censum?* Similiter ubi, *Luc.*, XX, 22, Pharisæi Christum tentantes interrogant: *Licet nobis φέρον, tributum, dare Cæsari, an non?* loco φέρον *Matthæi*, XXII, 17, et *Marc.*, XII, 14, κτησίου (censum) habetur, pariterque a Vulgato nostro per tributum redditur.

Aliter quoque sensus significat ipsam censuram, seu recensionem bonorum cujuslibet, in qua quilibet profitebatur nomen atque bona sua, ut apud *Luc.*, II, 1, dicitur: *Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur (censeretur), seu in tabulas censorias referretur) universus orbis.* Et mox, v. 5: *Ibant omnes ut profiterentur singuli, in suam civitatem.* Et quoniam ex illo censu, seu recensione, oriebatur tributorum proportionata impositio, hinc census etiam a nostro in lib. *Apol.*, c. 7, pro ortu aut origine vel professione accipitur: *Census istius disciplina a Tiberio est.* Et in lib. I *adv. Marc.*, c. 21, similiter: *Nullam autem apostolici census Ecclesiam invenias, quæ in Creatore christianizet.* Vide etiam lib. *de Præscript.*, cap. 52. Itemque in lib. IV *adv. Marc.*, cap. 40, de tribu Juda loquens ait: *Ex cujus tribu carnis census Christi processurus, etc.* Rursusque *Apol.*, c. 10, inquit: *Ab illo (Saturno) census totius, vel potioris, vel notioris divinitatis.* Aliquando etiam pro numero, qui recensione determinari solebat, accipi constat; quo sensu in lib. *de Veland. Virg.*, c. 4, ait: *Omnis census elementorum, etc.*

Tandem vero pro substantia vel facultatibus, seu bonis alicui propriis, accipitur, ut in lib. *de Carne Christi*, c. 25, ait: *Ita utriusque substantiæ census hominem et Deum exhibuit; sequitur enim mox postea: Quæ proprietatis conditionum, divinæ et humanæ, æquæ utique naturæ veritate cujusque dispuncta est.* Et hoc utique censu commodo intelligi potest noster, cum Baptismum Dei censum, tanquam inter bona Dei propria numerandum, vocat.

Dicatum. Episcopi proprium, eique peculi riter attributum, ac a Deo ipso sanctificatum.

Episcopi officium. Argumenti vis in eo posita est, quod laici eo minus baptizandi jus vindicare debeant, cum neque diaconis, neque ipsis presbyteris, illud sine auctoritate Episcopi competat.

Emulatio. Quidam ita interpungendum putant hunc locum: *Dicatum Episcopis officium episcopatus. Emulatio schismatum, etc.* At alius hæc ταυτολογία merito displicet. Retinenda igitur textus hujus ordinatio est, quam contra meum codicem reposui.

Schismatum mater est. Plurima, satisque tristia, in Ecclesia prostant hujus rei exempla, quæ commemorare hujus loci non est. Vide etiam Tertull. nostrum, in lib. *de Præscript.* Q. Crit. IV.

Expedire. Quasi dicere vellet: « Etiam si et laicis potestas baptizandi competat, tamen non expedire, ut eadem utantur, in præjudicium honoris Episcopis debiti, sed præstare, ut ab illius exercitio in reverentiam præminentis Episcoporum abstineant. »

Utaris. Hæc solis presbyteris et diaconis dicta putat Junius. Quin vero S. Basil. a laicis datum baptisma omnino invalidum, ideoque repetendum in *Ep. I. Can. ad Amphilocho. Can. 1.* censuisse videtur. Ex hoc enim ipso argumento probare contendit, hæreticorum baptisma invalidum esse (namque huic sententiæ post S. Cyprianum cum Orientalibus aliis inhaeserat), quod hi ab Ecclesia abrupti (etsi alias Episcopi aut presbyteri, etc.) in laicorum statum reinciderint. *Qui autem abrupti sunt, inquit, laici effecti, nec baptizandi, nec ordinandi habent potestatem.* Quare eos, qui ab ipsis baptizati erant, tanquam a laicis baptizatos, jusserunt ad Ecclesiam venientes vero Ecclesiæ baptisate expurgari. Verum superiora illa a Tertulliano de laicis esse dicta, vel ipse contextus evincit, cum mox postea a Baptismo, in necessitate administrando, non nisi feminas excludat. Et certe

vetustissimus semper in Ecclesia mos fuit, ut in casu necessitatis, absentibus Episcopo, presbyteris et diaconis, etc., etiam laici baptizarent.

Aut loci. Cum in illo loco non Episcopus, aut presbyter, aut neque diaconus præsens est, aut alio impedimento detentus vocari non potest.

Aut temporis. Cum scilicet in mora, morituri interea baptizandi, præsens periculum esset.

Conditio. Si scilicet alia legitima causa baptismum mox impediendum urgeat.

Constantia. Videtur constantia hic sumi pro animositate, animi firmitate, ut sensus sit: *Tunc cum licebit animose ac intrepide succurrere, etc., ut unum, lib. V adv. Marc., c. 1: Tanta constantia aliam deum edicere, ait. Potest etiam pro libertate aut convenientia accipi: qui sensus plane congruit cum eo, quod mox subjungitur. Vide etiam quæ supra, ad cap. 10, de voce constantier diximus. Quidquid vero de his sit, malim certe constantiam hic accipere pro stabili et canonicè constituto ordine ac regula, ad personam ministrantis spectante: quæ regula utique in casu necessitatis, ut aliæ leges ecclesiasticæ et humanæ, locum non habent.*

Docere. Alludit rursus ad ea quæ supra cap. 1, de *Quintil.*, ejusque virulenta doctrina, commemoravit. De hac item petulantia mulierum in lib. *de Præscript.*, cap. 41, acerbè queritur.

Ceterum ex hoc loco quidam, nec inepte, colligunt, a Tertulliano, cum adhuc vere orthodoxus esset, hæc librum *de Baptismo* conscriptum fuisse, propterea quod deinceps Montanista factus, longe majori indulgentia, quin et nimium molli reverentia, in loquacem illum sexum fuerit, quem Paulus ipse I *Cor.*, XIV, 34, ad perpetuum in Ecclesia silentium damnavit, et neque sic satis compescere potuit. Hinc perierunt etiam ea, quæ in *Q. Crit.*, ad lib. *de Præscript.*, Q. IV et V, diximus.

Sibi pariet. Non inelegans, neque autem sine sarcasmo, in mulieres, passim res novas in sacris parturientes, metaphora. Ceterum cum de jure loquitur, non illico omnem a fœminis, saltem in casu extremæ necessitatis, baptizandi facultatem excludit; quin vero baptizare ipsis licet, tenenturque, si scilicet vir non adfuerit, aut verecundia prohibeat, ab eo baptismum administrari. Sane autem casum necessitatis (saltem extremæ) neque antiquis illis temporibus exclusum fuisse, satis patet ex Jo. Moschii (qui Sæc. VII floruit) *Prato Spir.*, c. 3, ubi asserit, contra Canones esse, diaconissas baptizare, excepta scilicet strictissima necessitatis causa; in qua utique illud ipsum Tertulliani principium subiugredi necesse est: *Quoniam reus erit perditio hominis, etc.*

Notæ ad caput XVIII.

Pristinæ. Scilicet *Quintillæ*, quam paulo ante sigillavit, nunc autem *pristinam* dicit, quod de ea mox ad initium hujus libri locutus esset, et ipsa jam diutius antea Baptismum impetere ausa fuisset.

Auferebat, i. e. c. medio tollere conata fuerat.

Per se. Suomet jure: quod neque in viris laicis hæc tenuis toleratum fuit.

*Perperam scripta, i. e. ψευδεπιγραφα, seu falso ejus nomine, Periodi Pauli et Theclæ, inscripta, quæ quidem supposititia esse nemo jam criticorum amplius dubitat. Continentur in his actis quedam doctrinæ sancti Pauli omnino adversa, pleraque alia penitus fabulosa, ex. gr. quod Thecla a Paulo ad apostolicum prædicandi Evangelii, et baptizandi munus evocata fuerit, ac utrumque plusquam viriliter exercerit, etc. de quibus tamen sanctus Hier. *de Script. Eccl.* ait: *Periodos Pauli et Theclæ, et totam baptismi Leonis (hactenus autem nescitum cujus) fabulam, inter apocryphas Scripturas computamus; in quarum omnino classem a Gelasio Papa in Conc. rom. an. 494 habito, rejectas novimus.**

At vero spurius hic liber diligenter distinguendus est a libris aliis, communiter *Basilio*, Ep. Seleuci, qui medio sæc. V floruit, adscriptis: in quibus un-

cathedrale baptisterium accessus erat, ut saluti animarum eo certius consuleretur, in singulis quoque Parochialibus Ecclesiis baptisteria erigebantur, cujusque pastoris curæ et administrationi deputata, Episcopus vero solum Baptismum solemnem, non nisi bis in anno conferendum, sibi reservantibus, alias vero pleno jure baptizandi Parochis relicto.

Itaque hæc disciplina variis temporibus, quin et eodem tempore, diversis autem in locis, semper varia fuerat. Sic sæc. II, S. Ignatius, Ep. Antiochenus, in *Ep. ad Smyrnenses*, ait: Οὐκ ἔστι χωρὶς τοῦ Ἐπισκόπου, οὐτε βαπτίζειν, οὐτε προσφέρειν, κτλ. I. e.: *Licet non est sine Episcopo* (id est ejus presentia, aut mandato) baptizare, neque oblationem facere, etc. Igitur jam tunc Presbyteri baptizabant, sed non nisi Episcoporum suorum auctoritate instructi. Sæc. IV, S. Ambrosius, ut Paulinus in ejus *Vita* testatur, tam tenax erat hujus consuetudinis, ut, quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea Episcopi, tempore quo decessit, vix implerent. Item Sæc. V, in *Instructione Cleri Edesseni ad Photium et Eustathium, Episcopos*, quæ habetur in *Conc. Chalced.*, Act. X, Itham, Episcopum suum, sibi quantocius remitti rogant, maxime festivitatem salutifera S. Diei Paschalis imminente, in qua et propter catechismos (καὶ διὰ τοὺς ἀγιογραφίους τοῦ ἁγίου βαπτισματος χρεῖα τῆς αὐτοῦ παρουσίας), et propter eos, qui digni sunt S. Baptismate, opus ejus presentia. Pariter Sæc. VI, in *Ep. a Clericis Italiae ad Legatos Francorum*, anno 552, perscripta, *Dacium*, Episcopum mediolanensem, tandem post 15 aut 16 annos remitti postulabant, quia cum pene omnes Episcopi, quos ordinare solet, mortui sint, immensa populi multitudo sine baptismo moritur. Eodem Sæculo S. Greg. M. in *Ep. ad Rom. Patricium*, contra hunc graviter conqueritur *Blondum*, Episcopum Hortensem, ab eodem Ravenna longo jam tempore detineri. Præcipua autem quæstus hujus causa erat, quod ibidem infantes pro peccatis absque Baptismate moriantur. Sic etiam Sæc. VII, in *Conc. II Hispanensi*, an. 619 celebrato, can. 7, sancitum fuit, neque coram Episcopo licere Presbyteris in baptisterium introire, nec presente Episcopo infantem tingere, etc. Videmus ergo, quam nimis tenaces illis temporibus quarundam Ecclesiarum Episcopi sui juris fuerint, ut neque in absentia istud Presbyteris communicandum censerent, ex fortasse de causa, quod Baptismum sine Confirmatione, seu impositione manuum Episcopi, non recte confiteri existimaverint.

Interea tamen sensim factum fuit, in Parochialibus quoque Ecclesiis baptisteria publica erigerentur, et Episcopi jam passim solius Baptismi solemnis, scilicet in *Sabbato sancto*, et pervigilio *Pentecostes* conferendi, potestatem sibi reservarent, Presbyteris vero extra illa tempora Baptismi conferendi generale quoddam jus, ac ipsi sacre ordinationi, quam ab Episcopis consequerentur, velut annexum, facerent. Neque vero etiam hæc disciplinæ species diu permansit, sed tandem ampliatis Diocesisibus, et nimium accrescente multitudine catechumenorum, etc., etiam solemnis Baptismus Presbyteris transcriptus fuit, et ferme in sola mediolanensi Ecclesia deinceps (fortasse in memoriam insularis illius, quem S. Ambrosius illic, ut supra memoravimus, tam insigniter comprobavit, zeli ac exempli) penes Episcopum perseveravit, ut noster Eruditiss. Edm. Martene, lib. I, de *Ant. Eccl.*, cap. I, art. III, n. 3, ex *Conc. IV, Mediol.*, an. 4575, sub S. *Carolo Borromæo* celebrati, *Constit. II*, perhibet.

Et diaconi. Licet solis Apostolis a Christo impositum fuerit munus baptizandi, constat tamen ex *Act.*, VIII, 12, Philippum, licet non nisi Diaconum, in Samaria baptizasse, utique demandantibus ei id munus ipsis apostolis. Cæterum diaconis, ecu qui immediate Presbyteris subordinati sunt, absque eorundem jussione licitum non fuisse baptizare, veterum monumenta testantur. Sic enim Sæc. V, Gelasius papa, in *Ep. V, ad Episc. Lucanie*, cap. 5, de diaconis habet: *Absque Episcopo vel Presbytero baptizare*

A non audeant nisi prædictis fortasse officiis longius constitutis (quam scilicet ad eos opportunus recursus pro impetranda facultate fieri posset) necessitas extrema compellat. Illis enim sæculis antiquioribus non tanta erat sacerdotum copia, ut quilibet particulari cœtui in pagis, et oppidis, imo et in quibusvis civitatibus, semper aliquis præsto esset. Quid vero etiam hoc presente, sed ægrotante, aut aliter impedito, vel in subitaneis atque extraordinariis casibus, fieri opus erat? nempe diaconi (quorum unus saltem, teste Martene, lib. I, cap. I, a. 3, in Ecclesia una cum Presbytero residere debebat) id munus, facile demandante Presbytero, subire debebant.

Honorem. Quem scilicet quælibet Ecclesia Episcopo, tanquam suo Hierarchæ, detulerat, vel verius tanquam divinitus in eum collatum honorem sponte agnoverat.

Salva pax est. Non esset autem PAX salva, si Episcopis sua auctoritas non servaretur, Presbyteris propria mox auctoritate quælibet Ecclesiæ munia promiscue involantibus; Episcopi enim sunt, quos Spiritus Sanctus posuit regere Ecclesiam Dei, etc. Igitur hæc auctoritas temporibus Tertulliani, tanquam satis recens ab Apostolis profecta, Episcopis, et in his potius Apostolis ipsis, servata fuerat, ut nihil, nisi demandantibus legitimis, ac immediatis, ut loquimur, et directis Apostolorum successoribus, id est, episcopis, circa sacramentorum (qui Ecclesiæ thesauri sunt, a Christo per ipsos Apostolos repositi, et a successoribus illis custodiendi) administrationem liceret, maxime in Baptismo, de quo solis Apostolis dictum fuerat: *Ite, docete, baptizate.*

Alioquin, i. e. alias, vel sin vero; ut adeo sensus sit: « Si vero non servatus fuerit suus Ecclesiæ honor, et eorum, qui ad officia divina vocati ac deputati sunt, auctoritas, æque jus illud laicis concedendum erit, omni jam ordine turbato, etc.

Dari potest. Neque enim laici minus perfectum Baptismum suscipiunt, quam antea susceperint Episcopi, etc., baptizantes.

Abcondi ab ullo. Hunc locum misere confractum sanaturus Latinus, ita legit: « Nisi Episcopi jam, etc., vocantur discentes, seu discipuli (id est, nisi singulariter ad hoc munus vocati sint, tanquam discipuli Domini, aut saltem eorum veri successores) Domini sermo non debet abscondi ab ullo, sed ad omnes æqualiter pertinebit illud Domini præceptum (Matth., XXVIII, 19): *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos*, etc. Atque hæc Latini conjectura non inepta est. Junius vero, retenta voce dicentes, solum interpunctiones mutat, ita inchoans: *Nisi Episcopi jam, etc., vocantur dicentes: Domini sermo non debet abscondi ab ullo; proinde et Baptismus, æque Dei census, ab omnibus exerceri potest. Sed quanto magis*, etc. Itaque totum hunc contextum ita intelligi vult: « Nisi forte (quod absurdum est) pro Episcopis, Presbyteris et Diaconis haberi promiscue eos omnes placuerit, qui ita dicunt et affirmant: Quorum est proferre verbum Dei, et non abscondere, eorum est et baptizare; omnium autem esse proferre verbum Dei: ergo et baptizare, etc. » Quæ conjectura sane mihi felicior, magisque arguta, quam superior illa Latini, videtur. Ita igitur vox dicentes ad laicos referenda esset, quasi loquentes introducat Tertullianus, sibi quoque Baptismum æque ac verbi divini prædicationem vindicantes, quinimo fortasse illud Christi apud Matth., X, 27, sibi quoque dictum existimantes: *Quod in aure auditis, prædicate super tecta*; quasi et ille sermo Domini: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos*, singulariter ad solos Apostolos dictus, ad quoscunque alios præcepti instar pertinisset, itaque etiam his ex ejusmodi mandato prædicatum fuisset.

Æque. Nimirum verbum Dei, ejusque prædicatio.

Dei census. Census proprie non est proventus annuus, sed æstimatio bonorum cujuslibet, in tabulis publicas relata, secundum quam, observata certa proportione, tributa imponebantur. Postea vero

10 factus catechumenus, non nisi 8 annis postea fuit baptizatus, ut testatur Sev. Sulpit. in ejus *Vita l. I cap. 2*. Aliqui ad 30 annum differebant, exemplo Christi innixi, ut videre est apud S. Greg. Naz. *Orat. in sanctum Lavacrum*. De Constantino imp. communis jam opinio est, cum paulo ante mortem Nicomediae baptizatum fuisse. Sic etiam Constantinus imp. ultimis demum suis temporibus ab Euzoio Antiochia baptizari voluit. Quid vero, quod etiam Theodosius M. post superata in bellis plurima pericula, ultimo demum in gravem morbum incidens ab Ascholio, Ep. Thessalonicensi, se ablui petierit? Forte idem Noster, baptismum cunctando longius differri jubens, in causa fuerat, ut multi, ex nimia religione et conscientiae formidine, baptismum antea, et bona utique fide, recusarent.

Erant autem, qui eo pejori fide cunctabantur baptismum suscipere, ne videlicet severitati legum ecclesiasticarum deinceps adstringerentur, sicque interea eo liberius peccare possent. Hoc autem consilium, tanquam temerarium, sancti Gregorius Nazianzenus et alter Nyssenus, itemque sanctus Joannes Chrysostomus et alii Patres, merito, acerrimeque perstrinxerunt.

Quod vero aliorum, ex aliis causis baptismum nimium diu olim procrastinantium, exempla attinet, ea imitationi nostrae minime proposita sunt. Sufficiat nobis inde gravitatem negotii metiri, ad quod non subito irruere, nec taliter irruentes suscipere, sed consueque, donec desiderium satis creverit, et sufficiens probatio praecesserit, differre oportet. Hoc idem vero facere cum quis jam se satis praeparatum senserit, id vero periculo non vacat, subrepentis interea s. molentiae, aut occasionis deinceps amittendae. Novimus certe, Valentinianum Jun. Imp. violenta morte praeventum, cum nimis diu distulisset baptismum, adhuc catechumenum ex hac vita ereptum fuisse.

Audiendum denique in hanc rem est sanctus Basilius in *Exhort. ad bapt.* ubi inter alia multa sic loquitur: *Si aurum Ecclesia distribueret, non profecto diceret: Cras mitte, cras dabis; verum tuam sedulus portionem velociter peteres, differri autem aegre ferres. Quoniam vero non materiae alicujus siccum, sed animae purgationem tibi rex munificus pollicetur, moras exarsationesque nectis, impedimenta causasque affers, qui debebas ad hoc donum accedere. Et post alia: Enimvero si publicis tributis obnoxius esses, debitorum autem remissio reis circumquaque nuntiaretur, deinde quispiam te hoc publico munere privare conaretur, doleres claresque, communis gratiae parte te per injuriam privari. Postquam vero non solum praeteritorum remissio, sed etiam futurorum dona palam proponuntur, non audis, sed te ipse laedis, quantum nec inimici forte laederent. Iterumque post pauca: Si quis medicus commentis ac machinis quibusdam te juvenem et senem reddere in se receperit, ad eam profecto diem omni studio venire curares, in qua aetate floridae te restituendum videres. At nunc cum anima tua, quam omni scelere contaminatam reddidisti, per baptismum renovari ac regenerari nuntietur, tantum despicias beneficium, nec ultro properas, aut id pollicenti, Fis obviam. Et denique: Cunctatio ad baptismum, nihil aliud clamare videtur, quam: In me ante regnet peccatum, donec aliquando regnet etiam Dominus; adsint mihi membra iniquitatis, et iniquitatis arma, deinde assumam etiam arma justitiae Deo, etc. Atque haec contra eos Basilius, qui jam antea debite instructi, baptismum (atque idem est etiam de sacramento Pœnitentiae) assiduo differre cogitant.*

Circa parvulos. Haec equidem sententia uni Tertulliano (sient etiam, adhuc catholicus, in nimiam semper religionem atque severitatem propensus erat) propria, neque ab ullo antiquorum Patrum adoptata fuerat, multo minus autem Henricianis, Petro Abeillardo, Petro de Brixia, aut Anabaptistis, aliisque haereticis, quidpiam praesidii in ea collocatum erat, quippe qui infantes baptismi valide suscipiendi omnino

incapaces, ideoque hunc, cum ad usum rationis illi pervenissem, repetendum esse censebant. Dissuadetis autem solum Tertulliani illa vox fuerat, et haec ipso contrariam, etiam in ipsis Africanis Ecclesiis, et iisdem illis temporibus, consuetudinem haud ambigue significantis, uno, quem scimus, Tertulliano eidem contranite, et ex rationibus quidem nulli cavendorum, aut etiam alteri sanctorum Patrum, neque sancto Cypriano, alias circa baptismum tam delicato, qui tamen Tertullianum, tanquam magistrum suum assiduo voluisse perhibetur, probatis. Etenim is, cum Fidus, episcopus, ea de re quaestionem exciasset, atque parvulos non nisi post octavam diem baptizandos esse contendisset, nulla jam amplius Tertulliani ratione habita in Conc. Carthag. 66 episcoporum, anno 255 ita conclusit: *Infantes debere baptizari tantum post octavam a nativitate diem, nemo concessit, sed universi potius judicavimus, nulli hominum nato misericordiam Dei et gratiam esse denegandum.* Ita ille in sua Ep. 69 ad Fidum.

Porro Pædobaptismum, seu parvulorum ablationem, ab ipsa praxi et traditione apostolica descendisse testis locuples est sanctus Augustinus, qui in *Serm. X de Verb. apost.* de parvulis loquens ait: *Ipsi portant ad Ecclesiam, et, si pedibus illuc currere non possunt, alienis currunt, ut sanentur; accomodat illis mater Ecclesia aliorum pedes, ut veniant, aliorum cor, ut credant, aliorum linguam, ut fateantur; ut quoniam qui avari sunt, alio (Adam videlicet) peccante praegrantur, sic cum hi sani sunt, alio (patrino nimirum) pro eis consistente salventur. Nemo ergo vobis susurret doctrinas alienas. Hos Ecclesia semper habuit, semper tenuit, hoc a majorum fide percipit, hoc usque in finem perseveranter custodit.* Et in l. X de Gen. ad Lit., c. 25 idem confirmat, inquit: *Consuetudo matris Ecclesiae in baptizandis parvulis nequam spernenda est, neque ullo modo superflua deputanda, nec omnino credenda, nisi apostolica esse traditio. Cujus quoque testis est multo antiquior Origenes, qui in cap. XIII Ep. ad Rom.:* diserte ait: *Ecclesia traditionem ab Apostolis suscepit, etiam parvulis dare baptismum.*

Quapropter saluberrime, et quidem sub gravibus poenis in pluribus conciliis sancitum fuit, ne parvulorum baptismus (quia nempe repentina saepe moris pericula iisdem supervenire possunt) diutius differatur. Singulariter vero sanctus Carolus Borromeus in Concil. mediol. I constituit, ut natum infantem ii, quorum est ea cura, ante nonum diem ad suscipiendum baptismum in Ecclesiam deferendum curent. Quod si neglexerint, excommunicationis poenam subeant.

Necesse. Haec verba: *Si non tam necesse, tunc abesse posse putat Junius, reque ipsa in multis exemplaribus deesse testatur. At cur non aequè retineri possint? Sane enim sensum satis commodum faciunt: Si non aliunde urget necessitas.*

Sponsors. Alias patrini dicuntur, quoniam nimirum velut patres spirituales sunt, aut fidejussores, de quibus sanctus Chrysostomus in psalm. XIV, ait: *Statim sacerdos exigit ab infirma aetate pacta conventa, et minoris aetatis fidejussorem susceptorum interogat, etc. Quia nimirum pro infante spondere, et respondere debent, etc.; unde sponsorum quoque supradicta appellatio ipsis imposita est.*

Ex hoc sane loco Tertulliani patet, patrinos jam ex antiquissimo usu, et ab ipsis Ecclesiae velut incanabulis, in baptismo adhiberi solitos, ut etiam sanctus Basilius, Ep. 128, et sanctus Augustinus, compluribus in locis, alique passim testantur.

Possunt. Si scilicet sponsors ipsi moriantur, antequam infans baptizatus ad usum rationis pervenerit, ut ab illis admoneri possit, quam obligationem in baptismo contraxerit, aut quid patrini illi pro ipso sponderint.

Falli. Si infans interea aditus factus baptismi gratiam per vitam pravam expellat, porroque renuat illas sponsiones per seipsum, cum jam posset, implere, etc.

Christiani. Per baptismum tales futuri, per quem A scilicet sit *initiatio* in Christianos.

Innocens aetas. Sane autem aetas illa satis nocens est, quippe peccati originalis rea, quod anima mox cum prima sua in corpus infusione contrahit. Neque autem verisimile est, quod Tertullianus per hoc parvulos ab illo peccato immunes facere cogitaverit, qui in *Tr. de Testim. animæ*, c. 3, tam disertè ait: *Homo a primordio (per diabolum) circumventus, ut præceptum Dei excederet, et propterea in mortem datus, exinde TOTUM GENUS de suo semine infectum, suæ etiam damnationis traducem fecit.*

Peccatorum. Eapropter ergo parvulorum aetatem innocentem dixit quod sint immunes a peccatis actualibus, seu propria voluntate commissis, in quorum remissione, quoad culpam simul et pœniam, præcipuum esse finem ac vim baptismi esse crediderat. Cum ergo non nisi unus sit *baptismus*, isque deinceps repeti nequeat (*cap. XV, not. Non habent*) ac proin in adultis per Pœnitentiam quidem omnis culpa, non tamen æque pœna, deleri queat (*cap. V, not. Pœna*) B salius esse arbitratus est Tertullianus, baptismum ad adultæ aetatis tempus reservari, ut tunc simul cum originali etiam omnia peccata actualia, omnisque reatus pœnæ eisdem debite, una tolli possit, ad quem tollendum alias diuturnis pœnitentiæ laboribus et satisfactionis operibus opus esset. Interea tamen non attendit idem Noster, parvulis, sine baptismo mortuis, omnem porro spem salutis adimi, damno utique nulla jam amplius ratione reparabili.

In sæcularibus, i. e. Rebus hujus sæculi, seu temporalibus.

Substantia terrena, seu hæreditatis ac bonorum temporalium administratio non committitur, sed neque committi potest.

Divina credatur. Probat Junius Latinium, hæc εἰρησώδης legentem, cui facile adstipulor. Cæterum imbecille hoc Tertulliani argumentum est; nam pupillis committi non potest rerum suarum administratio, quoniam hujus penitus incapaces sunt; at bona tamen ex hæreditate ad illos transeunt. *Quanto tempore* (ait Ap. ad Gal. IV, 1) *hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus et actoribus est, usque ad præfinitum tempus, etc.* Bona autem illorum vel maxime interea administratione indigent, atque omnimodo necesse est, ut sit, qui ea taceatur, qui ab injuriis aliorum vindicet, etc. At vero gratia semel parvulo credita, quæ deinceps contra omnem vim secunda pervenit, qua administratione opus habet? Quis enim parvulo acceptam semel gratiam adimet? Quis eidem vim afferet? Nihil enim contrarium gratiæ est, nihil eidem adversum, præter peccatum, propria deinceps voluntate commissum; at quomodo id in parvulo, quamdiu usu rationis caret, locum habebit? Nihil ergo insidiarum gratiæ in parvulo, at eæ bonis ejusdem temporalibus interea metuendæ sunt; quare hæc alienæ tutelæ, ipsaque illius persona, utique aliorum injuriis vehementer exposita, committi opus habent.

Deesse videaris. Quidni etiam non petenti, quamdiu petere per sese non potest, eodem tamen ad salutem suam æque indiget, ac adultus, qui petere potest? Sic ergo parvulo quoque denegabitur cibus, quoniam, utcumque sibi necessarium, petere non potest?

Procrastinandi. Insolens hæc Tertulliani sententia est, rigidamque ejus indolem demonstrat, a nemine unquam alio asserta, et eodem infirmo argumento, quod supra exposuimus, nixa.

Pernaturitatem. Cum nimirum nobiles sunt, maturæque viro.

Pervagationem. Non assequor, nisi ita intelligat Tertullianus, quod nimirum comite, ac velut pudicitiae suæ præsidio, destituta, sola sit, et sic inter viros vagetur.

Corroborentur, seu diuturniori tempore in viduitate permanserit, eique aliam custodiam, se videlicet

consortio penitus subtrahens, circumdederit, ac statum suæ viduitatis diutius servando, firmiorem quemdam continentiae habitum contraxerit, porroque nuptiis serio penitusque renuntiaverit.

Pondus, i. e. momentum ac gravitatem negotii.

Consecutionem. Ea, quæ baptismum consequi possunt, scilicet periculum amittendæ gratiæ per peccata (quæ, singulariter ratione adjunctæ ingratitude, graviora erunt post baptismum, quam ante eum commissa), et difficultas ejusdem gratiæ recuperandæ. Et fortasse hic respexit Noster illud Apostoli ad Hebr. VI, 4: *Ἄδύνατον τοῖς ἁπαξ βαπτισθέντας, γενναίμους τε τῆς ὑποψίας τῆς ἐπιουρανίου, καὶ μεταβολῆς γεννηθέντας πνεύματος ἁγίου... καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζεσθαι εἰς μετάνοιαν, ἀνακαταρτίζοντας ἑαυτοὺς τὸν οἶδον τοῦ Θεοῦ, καὶ παραλείποντας τὸν Θεόν.* Id est, impossibile est, eos, qui semel sunt ILLUMINATI (seu baptizati, ut *cap. I, not. Cæcitate*), gustaverunt etiam donum cælestis, et participes facti sunt SPIRITUS SANCTI, . . . et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam, rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentivi habentes. Ubi τὸ ἀδύνατον, non quod absolute impossibile est, sed quod difficulter (id est non humanitus quidem, attamen divinitus, sed nonnihil ægrius, et cum periculo relapsus, fieri potest) significat, ut *Marc. X, 17*, ubi querentibus discipulis, *quis possit salvus fieri?* Respondit Christus: *Παρά ἀνθρώπους ἀδύνατον, ἀλλ' ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ πάντα γὰρ ὕψιστά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ, i. e. Apud homines (nimirum humanis viribus) hoc impossibile est, sed non apud DEUM; omnia enim possible sunt apud DEUM; ubi non dixit, DEO, sed apud DEUM, id est, viribus divinæ gratiæ, qua nobis adjutus nihil jam tam arduum est, quod a nobis superari ac perfici nequeat. Omnia possible sunt credenti, ait Christus *Marc. IX, 22*. Cæterum ergo iis, qui adhuc infantes baptizati sunt, securior utique est gratiæ per baptismum consecutio, quam fuisset ejusdem dilatio: quippe cum in hac perdendæ, neque jam amplius recuperandæ salutis, periculum sit: in baptizatis gratia difficiliter amittatur, et amissa saltem per Pœnitentiam reparari queat.*

Integra, i. e. per baptismum obtenta integre, et sine contaminatione deinceps servata.

De salute. Qui autem perseveraverit usque in finem, salvus erit Matth. X, 22.

Notæ ad Caput XIX.

Præstat. Initio Ecclesiæ nullum tempus baptismi præstitutum erat. Primum omnes docebant (ait auctor *Comm. in Epist. ad Eph. c. IV*) et omnes baptizabant, et quibuscumque diebus vel temporibus esset occasio. Nec enim PHILIPPUS (*Act. cap. VIII*) tempus quæsit, aut diem quo eunuchum baptizaret. Neque PAULUS et SILAS (*ib. IX, 10*) tempus distulerunt, quo custodem carceris baptizabant cum omnibus ejus. Neque PETERUS diem quæsit, quando Cornelium (*Act. X, 47* et seqq.) cum omni domo ejus baptizavit. Ut ergo cresceret plebs, et multiplicaretur, omnibus inter initia concessum est, et evangelizare, et baptizare, etc. Ad ubi autem omnia loca circumplexa est Ecclesia. . . . capit alio ordine et providentia gubernari Ecclesia. Hinc ergo est, unde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque clerici vel laici baptizant, neque quocumque die credentes tinguntur, nisi ægri. Itaque ex his videmus, non mirum esse, quod etiam passim in aliis rebus disciplina, quæ apostolicis temporibus fuerat, atque ab ipsis Apostolis ordinata, tuncque usurpata, in plerisque tamen (scilicet quibus præceptum divinum non annexum erat) successu temporum ab Ecclesia commutata, aut aliorum insuper ordinationum accessione aucta fuerint, temporum scilicet aliarumque circumstantiarum rationibus varie sapienterque accommodata, semper tamen iis, quæ ad substantiam sacramentorum, utpote quæ longe altioris, prorsusque divinæ institutionis esse noscuntur, inconcusse retentis.

Sed, ut ad nostrum argumentum revertamur, jam

ab antiquissimis temporibus obtinuit, ut sollemnis baptismus PASCHÆ et PENTECOSTES temporibus celebraretur: quam observationem ab ipsis usque apostolicis temporibus profectam fuisse, sanctus Siricius, et sanctus Gregorius M. summi pontifices, testantur. Et prior quidem in *epist. ad Himerium* Tarraconensem episcopum, omnium Ecclesiarum consuetudinem allegat; posterior vero in *ep. 136 ad episcopos Siciliae*, tanquam regulam ab apostolis institutam et continua successione in Ecclesia traditam, ponit. Duravit autem hic tam late patens usus, teste Theophylacto, *Com. in Luc. X*, ferme usque ad fin. Sæc. XI, tandemque penitus abrogatus, baptismum in arbitrio ministrantium posuit, ut *quandocumque* illis rationabili ex causa visum esset, eundemque impertirentur: quæ consuetudo tandem etiam apud Græcos, et multis quidem abhinc sæculis, invaluit.

Passio Domini. Existimavit noster in *l. adv. Jud. c. 10*, PASCHA Græcæ originis esse, deductum a Græcorum πάσχα, passio: qua in re præeuntem habuit S. Irenæum *l. IV adv. Jud. c. 25*, et nonnullos sequaces, præsertim Lactantium in *l. IV Instit. c. 26*, ubi ita ait: *Inmolatio pecudis (agni paschalis) ab iis ipsis, qui faciunt, PASCHA nominatur, ἀπὸ τοῦ πάσχειν, quia PASSIONIS figura est*, etc. At in hoc nominis etymo illos vehementer deceptos fuisse, et Hebræis hanc vocem asserendam nemo dubitat. Est enim *Exod. XII, 12*, פֶּסַח (PESACH) a Rad. פָּסַח atque inde Chaldei suum מִפְּסַח suffigendo, ut frequenter solent, fecerunt מִפְּסַח, PISCHA vel PASCHA, quam vocem etiam LXX adoptarunt, ponentes πάσχα, maxime quod ejusdem terminatio græca sit, in gen. per ατος flectenda. Vulgatus autem noster PHASE posuit, quoniam Latinis litteræ gutturalis פ asperitas parum grata est, unde idem Vulgatus etiam in aliis nominibus propriis, præsertim dissyllabis, illud passim detruncavit, ut pro פֶּן NOACH, תִּירַת THORAC, תִּרְפֵּי CORACH, posuit Noe, Thare, Chore, etc.

Porro autem pesach, phase, vel pascha, TRANSITUM significant: unde etiam Aquila pascha vertit ὑπερβασις, transgressionem, vel transcensum, Synmachus vero ὑπερπάσχειν, propugnationem: nemo au em Interpretum Græcorum Passionem vertit. Et denique Latinus noster *Exod. XII, 12*, ita interpretatur: *Est enim PHASE (id est TRANSITUS) Domini, in cujus memoriam, scilicet Angeli primogenita Ægypti percussit, et solas domos Hebræorum intactas transeuntis, seu prætereuntis, annum ab Hebræis Pascha celebrandum erat.*

Tingimur. Baptismus Christi omnem suam efficaciam a Passione ejusdem habere, jam *cap. XVI, Not. Baptismus, 1188 A*, ostendimus. Vide etiam *cap. XI, Not. Resurrectionem, 1178 B*. — *Sine resurrectione*. *Ibid.*

Interpretabitur. Passive hic accipitur, ut apud Auctorem ad *Herennium, l. II*.

Pentecoste. Πεντηκοστή (subaudi ἡμέρα) significat Diem quinquagesimum. Nempe ab altero die sabbati (*Lev., XXIII, 15*), seu a secunda die azymorum numerandæ erant 7 hebdomadæ, quæ faciunt 49 dies: die autem quinquagesima celebrandum erat פֶּסַח דְּבָרֵינוּ FESTUM HEBDOMADARUM, quod in nostra Ecclesia dicitur FESTUM PENTECOSTES; et sicut olim a Judæis celebrabatur in memoriam Legis, in monte Sinai Moysi datae (quod quinquagesima a Festo Paschatis, seu Exitu ab Ægypto, factum creditur, *Exod., XIX, 1 et 11*), ita nunc etiam in Ecclesia nostra celebratur Festum Pentecostes, id est quinquagesimus dies a Festo Paschatis, in memoriam Spiritus S. super Apostolos in *linguis igneis* descendentis. *Act., II, 1, etc.*

Igitur quoniam Baptismus, Spiritus S. in columbæ specie in Christum, in Jordane baptizatum, descendit, ac singulariter aquas sanctificantis (vide supra *cap., X, Not. nu.*) opus est, non mirum, etiam Pentecostes, non minus ac Paschatis tempus Baptismo solemniter conferendo a primitiva Ecclesia destinatum fuisse. *Atque hanc regulam* (ait Siricius Papa, supra in *Not. Præstat. laudatus*) omnes teneant sacer-

doles, qui nolunt ab Apostolicæ PETRÆ, super quam Christus universalem construxit Ecclesiam, soliditate divelli.

Cæterum, quoniam hæc res meræ disciplinæ erit, nil mirum, etiam post Siricii tempora, aliam sibi consuetudinem servatam et in Die NATALI DOMINI, quæ Clodovæum, primum Francorum regem, baptizatum fuisse, Avitus, Ep. Viennensis, in sua ad eundem Epist. testatur; aut in EPIPHANIA Domini (propterea quod hac die Christus ipse a S. Joanne baptizatus fuerit), rursusque aliis in locis in Festo S. JOHANNIS BAPTISTÆ, similem ob causam: quin et in Nataliis Apostolorum ac Martyrum, non sine Ecclesiæ Romanæ contrariis, administratum fuisse, donec tandem, temporibus nimirum ita ferentibus, hæc in re quibuslibet Ecclesiis sua libertas data fuerat, attamen benedictione Fontis Baptismalis ad SABBATUM SANCTUM Paschatis, et VIGILIAM PENTECOSTES, ex usu totius ferme Ecclesiæ adstricta. Sed hæc de re latius videri possunt Martene de *Rit. Eccl., l. I, c. 1, art. 1*; Juchæ de *Bapt. Q. X, c. 2*, aliique passim.

Aquis. Ut, scilicet solemniter antea sint benedictæ (*cap. IV, not. Invocato Deo*) semperque paratæ, ad Baptismus ex ordine cunctis administrandum.

Spatium est. Inde videtur recte colligi, toto illo intermedio tempore, a Paschate nimirum usque ad Pentecosten, Baptismus olim administrari consuevisse; quod sic intelligendum reor, quod in Paschate et Pentecoste solemniter conferretur, tempore autem intermedio iis duntaxat, qui prius impedimento, et gr. morbo, etc., detinebantur, aut alia causa absentes essent, aut etiam infantes, intermedio illo tempore nati, etc., abluerentur.

Frequentata est, seu annua illius memoria, crebra et vivaciori recordatione celebrata.

Dedicata, i. e. consecrata, aut religioso cultu inter hymnos, orationes, gratiarum actiones, etc., celebrata. Ex hæcenus autem dictis clare perspicimus, Festa PASCHATIS et PENTECOSTES ab ipsis Apostolis instituta fuisse, sub aliis autem, quam apud Hebræos, ritibus, aliisque, tanquam rerum scilicet præteritarum, symbolis; et Pascha quidem in memoriam RESURRECTIONIS Christi, nos a morte peccati ad vitam gratiæ resuscitantis: Pentecoste vero, in commemorationem SPIRITUS SANCTI, super Apostolos in Ecclesiâ primitus effusi, celebranda.

Adventus. De secundo Adventu Domini, quo venit judicare vivos et mortuos, id est intelligendum.

Subostensa. Id est non nihil obscurius, ac velut remissius ostensa.

Recuperato. Aliqui recuperato matuit, quod a recipiendo dictum est. Sed hanc grammaticorum liam sub iudice relinquere præstat. Sufficit hic ASCENSIONEM CHRISTI, seu ejusdem in cælos receptionem, significari.

In Pentecoste. Hoc Nomen nostro etiam totum complexum 50 dierum inter Pascha et Pentecosten significat, ideoque in *l. de Idol., c. 14*, inquit: *Exerce singulas solemnitates nationum, et in ordinem texe, Pentecosten implere non poterunt*. Et hoc sensu etiam hic intelligendus videtur; non enim Christus in Pentecoste, si diem intelligas, cælos conscendit, et vero intermedio illo tempore, scilicet die quadragésima post Resurrectionem.

Cæterum diem iudicii in Pentecoste futurum, Tertulliani conjectura est, verbis *Act., I, 11, supr. cit.*, infirmiter nixa; nam ibi solum dicitur QUENADMODUM, ubi modus veniendi, non tempus significatur. Sed enim in gloria ascendit, et nubes suscepit eum (*Act., I, 9*), sic olim videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa et majestate (*Matth., XXIV, 30*). Sed quid de illa determinanda laboramus, de qua nemo scit, neque Angeli cælorum, nisi solus Pater (*Ibid., v. 36*).

Festo. Jerem., XXXI, 8, ubi Septuaginta addunt ἐν ἡμέρῃ paschæ, in solemnitate Phase, seu Paschæ; quæ voces in Hebræo textu, et ab omnibus aliis Græcis (ut notat ipse S. Hier. *Comm. in Jerem.*

Christiani. Per baptismum tales futuri, per quem A scilicet fit *initiatio* in Christianos.

Innocens aetas. Sane autem aetas illa satis *nocens* est, quippe peccati originalis rea, quod anima mox cum prima sua in corpus infusione contrahit. Neque autem verisimile est, quod Tertullianus per hoc *parvulos* ab illo peccato immunes facere cogitaverit, qui in *Tr. de Testim. animæ, c. 3*, tam discrete ait: *Homo a primordio* (per diabolum) *circumventus, ut præceptum Dei excederet, et propterea in mortem datus, exinde TOTUM GENUS de suo semine infectum, suæ etiam damnationis traducem fecit.*

Peccatorum. Eapropter ergo parvulorum aetatem *innocentem* dixit quod sint immunes a peccatis *actualibus*, seu propria voluntate commissis, in quorum remissione, quoad *culpam* simul et *pœnam*, præcipuum esse finem ac vim baptismi esse crediderat. Cum ergo non nisi *unus sit baptismus*, isque deinceps repeti nequeat (*cap. XV, not. Non habent*) ac proin in adultis per Pœnitentiam quidem *omnis culpa*, non tamen æque *pœna*, deleri queat (*cap. V, not. Pœna*) satius esse arbitratus est Tertullianus, baptismum ad adultæ aetatis tempus reservari, ut tunc simul cum originali etiam omnia peccata *actualia*, omnisque reatus pœnæ eidem debitæ, una tolli possit, ad quem tollendum alias diuturnis pœnitentiæ laboribus et satisfactionis operibus opus esset. Interea tamen non attendit idem Noster, parvulis, sine baptismo mortuis, omnem porro spem salutis adimi, damno utique nulla jam amplius ratione reparabili.

In sæcularibus, i. e. Rebus hujus sæculi, seu temporalibus.

Substantia terrena, seu hæreditatis ac bonorum temporalium administratio non committitur, sed neque committi potest.

Divina creditur. Probat Junius *Latinium*, hæc *εἰρωτεύει* legentem. Cæterum imbecille hoc Tertulliani argumentum est; nam pupillis committi non potest rerum suarum administratio, quoniam hujus penitus incapaces sunt; at bona tamen ex hæreditate ad illos transeunt. *Quanto tempore* (ait Ap. ad Gal. IV, 1) *hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus et actoribus est, usque ad præfinitum tempus*, etc. Bona autem illorum vel maxime interea administratione indigent, atque omnimodo necesse est, ut sit, qui ea tucatur, qui ab injuriis aliorum vindicet, etc. At vero gratia semel parvulo credita, quæ deinceps contra omnem vim secunda quiescit, qua administratione opus habet? Quis enim parvulo acceptam gratiam adimet? Quis eidem vim asseret? Nihil enim contrarium *gratiæ* est, nihil eidem adversum, præter peccatum, propria deinceps voluntate commissum; at quomodo id in parvulo, quamdiu usu rationis caret, locum habebit? Nihil ergo insidiarum gratiæ in parvulo, at ex bonis ejusdem temporalibus interea metuendæ sunt; quare hæc alienæ tutelæ, ipsaque illius persona, utique aliorum injuriis vehementer exposita, committi opus habent.

Didisse videaris. Quidni etiam *non petenti*, quamdiu petere per sese non potest, eodem tamen ad salutem suam æque indiget, ac adultus, qui petere potest? Sic ergo parvulo quoque denegabitur cibus, quoniam, utcumque sibi necessarium, *petere* non potest?

Procrastinandi. Insolens hæc Tertulliani sententia est, rigidamque ejus indolem demonstrat, a nemine unquam alio asserta, et eodem infirmo argumento, quod supra exposuimus, nixa.

Pernaturitatem. Cum nimirum *nubiles* sunt, maturæque viro.

Pervagationem. Non assequor, nisi ita intelligat Tertullianus, quod nimirum comite, ac velut pudicitæ suæ præsidio, destituta, sola sit, et sic inter viros *vagetur*.

Corroborentur, seu diuturniori tempore in viduitate permanserit, eique aliam custodiam, se videlicet

consortio penitus subtrahens, circumdederit, ac statum suæ viduitatis diutius servando, firmiorem quemdam continentiam habitum contraxerit, porroque nuptiis serio penitusque renuntiaverit.

Pondus, i. e. momentum ac gravitatem negotii.

Consecutionem. Ea, quæ baptismum consequi possunt, scilicet periculum amittendæ gratiæ per peccata (quæ, singulariter ratione adjunctæ *ingratitude*, graviora erunt post baptismum, quam ante eum commissa), et difficultas ejusdem gratiæ recuperandæ. Et fortasse hic respexit Noster illud Apostoli ad Hebr. VI, 4: *Ἀδύνατον τοῦς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσάμενους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γεννηθέντας πνεύματος ἁγίου... καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζεσθαι εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυρώσαντας ἑαυτοὺς τὸν οἶνον τοῦ Θεοῦ, καὶ παραλειψάμενους τὰς ἀρχαίας.* Id est, *impossibile est, eos, qui semel sunt ILLUMINATI* (seu *baptizati*, ut *cap. I, not. Cæcitas*), *gustaverunt etiam donum cælestis, et participes facti sunt SPIRITUS SANCTI, . . . et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam, rursus crucifigentes sibi metipsis Filium Dei, et ostentivi habentes.* Ubi τὸ ἀδύνατον, id est absolute impossibile est, sed quod *difficiliter* (id est non humanitus quidem, attamen divinitus, sed non nihil ægrius, et cum periculo relapsus, fieri potest) significat, ut *Marc. X, 17*, ubi quærentibus discipulis, *quis possit salvus fieri?* Respondit Christus: *Παρὰ ἀνθρώπους ἀδύνατον, ἀλλ' οὐ παρὰ τῷ Θεῷ πάντα γὰρ ὕψιστα ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ.* i. e. *Apud homines* (nimirum *humanis viribus*) *hoc impossibile est, sed non apud DEUM; omnia enim possible sunt apud Deum; ubi non dixit, DEO, sed apud DEUM, id est, viribus divinæ gratiæ, qua nobis adjutus nihil jam tam arduum est, quod a nobis superari ac perfici nequeat. Omnia possible sunt credenti*, ait Christus *Marc. IX, 22.* Cæterum ergo iis, qui adhuc infantes baptizati sunt, securior utique est gratiæ per baptismum *consecutio*, quam foisset ejusdem dilatio: quippe cum in hac perdendæ, neque jam amplius recuperandæ salutis, periculum sit: in baptizatis gratia *difficiliter* amittatur, et amissa saltim per Pœnitentiam reparari queat.

Integra, i. e. per baptismum obtenta integre, et sine contaminatione deinceps servata.

De salute. Qui autem perseveraverit usque in finem, salvus erit Matth. X, 22.

Notæ ad Caput XIX.

Præstat. Initio Ecclesiæ nullum tempus baptismi præstitutum erat. *Primum omnes docebant* (ait auctor *Comm. in Epist. ad Eph. c. IV*) *et omnes baptizabant, et quibuscumque diebus vel temporibus esset occasio.* Nec enim PHILIPPI (Act. cap. VIII) *tempus quæsit, aut diem quo eunuchum baptizaret.* Neque PAULUS et SILAS (ib. IX, 10) *tempus distulerunt, quo custodem carceris baptizabant cum omnibus ejus.* Neque PETERUS diem quæsit, quando Cornelium (Act. X, 47 et seqq.) *cum omni domo ejus baptizavit. Ut ergo cresceret plebs, et multiplicaretur, omnibus inter initia concessum est, et evangelizare, et baptizare, etc.* At ubi autem omnia loca circumplexa est Ecclesia . . . *cæpit alio ordine et providentia gubernari Ecclesia.* Hinc ergo est, unde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque clerici vel laici baptizant, neque quocumque die credentes tinguntur, nisi ægri. Itaque ex his videmus, non mirum esse, quod etiam passim in aliis rebus disciplina, quæ apostolicis temporibus fuerat, atque ab ipsis Apostolis ordinata, tuncque usurpata, in plerisque tamen (scilicet quibus *præceptum divinum* non annexum erat) successu temporum ab Ecclesia commutata, aut aliorum insuper ordinationum accessione aucta fuerint, temporum scilicet aliarumque circumstantiarum rationibus varie sapienterque accommodata, semper tamen iis, quæ ad substantiam sacramentorum, utpote quæ longe altioris, prorsusque divinæ institutionis esse noscuntur, inconcusse retentis.

Sed, ut ad nostrum argumentum revertamur, jam

ab antiquissimis temporibus obtinuit, ut solemnibus baptismus PASCHÆ et PENTECOSTES temporibus celebraretur: quam observationem ab ipsis usque apostolicis temporibus profectam fuisse, sanctus Siricius, et sanctus Gregorius M. summi pontifices, testantur. Et prior quidem in *epist. ad Himmerium Tarraconensem episcopum, omnium Ecclesiarum consuetudinem allegat*; posterior vero in *ep. 156 ad episcopos Siciliae*, tanquam regulam ab apostolis institutam et continua successione in Ecclesia traditam, ponit. Duravit autem hic tam late patens usus, teste Theophylacto, *Com. in Luc. X*, ferme usque ad fin. *Sæc. XI*, tandemque penitus abrogatus, baptismum in arbitrio ministrantium posuit, ut *quandocumque* illis rationabili ex causa visum esset, eundemque impertirentur: quæ consuetudo tandem etiam apud Græcos, et multis quidem abhinc sæculis, invaluit.

Passio Domini. Existimavit noster in *l. adv. Jud. c. 10*, PASCHA Græcæ originis esse, deductum a Græcorum πάσχα, passio: qua in re præeuntem habuit S. Irenæum *l. IV adv. Jud. c. 23*, et nonnullos sequaces, præsertim Lactantium in *l. IV Instit. c. 26*, ubi ita ait: *Immolatio pecudis (agni paschalis) ab iis ipsis, qui faciunt, PASCHA nominatur, ἀπό τοῦ πάσχειν, quia PASSIONIS figura est, etc.* At in hoc nominis etymo illos vehementer deceptos fuisse, et Hebræis hanc vocem asserendam nemo dubitat. Est enim *Exod. XII, 12*, פֶּסַח (PESACH) a Rad. פָּסַח atque inde Chaldæi suum נַפְּשָׁא suffligendo, ut frequenter solent, fecerunt נִפְּשָׁא, PISCHA vel PASCHA, quam vocem etiam LXX adoperantur, ponentes πάσχα, maxime quod ejusdem terminatio græca sit, in gen. per ατος flectenda. Vulgatus autem noster PHASE posuit, quoniam Latini litteræ gutturalis Π asperitas parum grata est; unde idem Vulgatus etiam in aliis nominibus propriis, præsertim dissyllabis, illud passim detruncavit, ut pro נֹחַ NOACH, תֹּרַח THORAC, קֹרַח CORACH, posuit Noe, Thare, Chore, etc.

Porro autem pesach, phase, vel pascha, TRANSITUM significant: unde etiam Aquila pascha vertit υπεβασιον, transgressionem, vel transcensum, Symmachus vero υπεπαχαιον, propugnationem: nemo autem interpretum Græcorum Passionem vertit. Et denique Latini noster *Exod. XII, 12*, ita interpretatur: *Est enim PHASE (id est TRANSITUS) Domini, in cujus memoriam, scilicet Angeli primogenita Ægypti percipientis, et solas domos Hebræorum intactas transeuntis, seu prætereuntis, annum ab Hebræis Pascha celebrandum erat.*

Tingimur. Baptismus Christi omnem suam efficaciam a Passione ejusdem habere, jam *cap. XVI, Not. Baptismus, 1188 A*, ostendimus. Vide etiam *cap. XI, Not. Resurrectionem, 1178 B*. — Sine resurrectione. Ibid.

Interpretabitur. Passive hic accipitur, ut apud Auctorem ad Hieronymum, *l. II*.

Pentecoste. Πεντηκοστή (subaudi ἡμέρα) significat Diem quinquagesimum. Nempe ab altero die sabbati (*Lev., XXIII, 15*), seu a secunda die azymorum numerandæ erant 7 hebdomadæ, quæ faciunt 49 dies: die autem quinquagesima celebrandum erat פֶּסַח שבועות FESTUM HEBDOMADARUM, quod in nostra Ecclesia dicitur FESTUM PENTECOSTES; et sicut olim a Judæis celebrabatur in memoriam Legis, in monte Sinai Moysi datæ (quod quinquagesima a Festo Paschatis, seu Exitu ab Ægypto, factum creditur, *Exod., XIX, 1 et 11*), ita nunc etiam in Ecclesia nostra celebratur Festum Pentecostes, id est quinquagesimus dies a Festo Paschatis, in memoriam Spiritus S. super Apostolos in *linguis igneis* descendentis. *Act., II, 1, etc.*

Igitur quoniam Baptismus, Spiritus S. in columbæ specie in Christum, in Jordane baptizatum, descendit, ac singulariter aquas sanctificantis (vide supra *cap. X, Not. nu.*) opus est, non mirum, etiam Pentecostes, non minus ac Paschatis tempus Baptismo solemniter conferendo a primitiva Ecclesia destinatum fuisse. Atque hanc regulam (ait Siricius Papa, supra in *Not. Præstat.* laudatus) omnes teneant sacer-

doles, qui nolunt ab Apostolica PETRE, super quam Christus universalem construxit Ecclesiam, soliditate divelli.

Cæterum, quoniam hæc res meræ disciplinae erat, nil mirum, etiam post Siricii tempora, aliam aliam consuetudinem servatam et in Die NATALI DOMINI, qua Clodovæum, primum Francorum regem, baptizatum fuisse, Avitus, Ep. Viennensis, in sua ad eundem Epist. testatur; aut in EPIPHANIA Domini (propterea quod hac die Christus ipse a S. Joanne baptizatus fuerit), rursusque aliis in locis in Festo S. JOANNIS BAPTISTÆ, similem ob causam: quin et in Nataliis Apostolorum ac Martyrum, non sine Ecclesiæ Romanæ contrahitu, administratum fuisse, donec tandem, temporibus nimirum ita ferentibus, hæc in re quibuslibet Ecclesiis sua libertas data fuerat, attamen benedictione Fontis Baptismalis ad SABBATUM SANCTUM Paschatis, et VIGILIAM PENTECOSTES, ex usu totius ferme Ecclesiæ adstricta. Sed hæc de re latius videri possunt Martene de *Rit. Eccl., l. I, c. 1, art. 1*; Juenin de *Bapt. Q, X, c. 2*, aliique passim.

Aquis. Ut, scilicet solemniter antea sint benedictæ (*cap. IV, not. Invocato Deo*) semperque paratæ, ad Baptismus ex ordine cunctis administrandum.

Spatium est. Inde videtur recte colligi, toto illo intermedio tempore, a Paschate nimirum usque ad Pentecosten, Baptismus olim administrari consuevisse; quod sic intelligendum reor, quod in Paschate et Pentecoste solemniter conferretur, tempore autem intermedio iis duntaxat, qui prius impedimento, ex gr. morbo, etc., detinebantur, aut alia causa absentes essent, aut etiam infantes, intermedio illo tempore nati, etc., abluerentur.

Frequentata est, seu annua illius memoria, crebra et vivaciori recordatione celebrata.

Dedicata, i. e. consecrata, aut religioso cultu inter hymnos, orationes, gratiarum actiones, etc., celebrata. Ex hæcenus autem dictis clare perspicimus, Festa PASCHATIS et PENTECOSTES ab ipsis Apostolis instituta fuisse, sub aliis autem, quam apud Hebræos, ritibus, aliisque, tanquam rerum scilicet præteritarum, symbolis; et Pascha quidem in memoriam RESURRECTIONIS Christi, nos a morte peccati ad vitam gratiæ resuscitantis: Pentecoste vero, in commemorationem SPIRITUS SANCTI, super Apostolos in Ecclesiam primitus effusi, celebranda.

Adventus. De secundo Adventu Domini, quo veniet judicare vivos et mortuos, id est intelligendum.

Subostensa. Id est nonnihil obscurius, ac velut remotius ostensa.

Recuperato. Aliqui recuperato malunt, quod a recipiendo dictum est. Sed hæc grammaticorum litem sub iudice relinquere præstat. Sufficit hic ASCENSIONEM CHRISTI, seu ejusdem in cælos receptionem, significari.

In Pentecoste. Hoc Nomen nostro etiam totum complexum 50 dierum inter Pascha et Pentecosten significat, ideoque in *l. de Idol., c. 14*, inquit: *Exerce singulas solemnitates nationum, et in ordinem texe, Pentecosten implere non poterunt.* Et hoc sensu etiam hic intelligendus videtur; non enim Christus in Pentecoste, si diem intelligas, cælos conscendit, at vero intermedio illo tempore, scilicet die quadragesima post Resurrectionem.

Cæterum diem iudicii in Pentecoste futurum, Tertulliani conjectura est, verbis *Act., I, 11, supr. cit.*, infirmè nixa; nam ibi solum dicitur QUEMADMODUM, ubi modus veniendi, non tempus significatur. Sicut enim in gloria ascendit, et nubes suscepit eum (*Act., I, 9*), sic olim videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa et majestate (*Matth., XXIV, 30*). Sed quid de illa determinanda laboremus, de qua nemo scit, neque Angeli cælorum, nisi solus Pater (*Ibid., v. 36*).

Festo. *Jerem., XXXI, 8*, ubi Septuaginta addunt ἐν ἡμέρῃ πασχα, in solemnitate Phase, seu Paschæ; quæ voces in Hebræo textu, et ab omnibus aliis Græcis (ut notat ipse S. Hier. *Comm. in Jerem.*

h. l.) proindeque etiam in Vulgata nostra Latina ab-
sunt, neque etiam ulla *Esdrae*, aut *Nehemiae*, alterius-
ve Scriptoris sacri testimonio constat, Judaeos ex
captivitate Babylonica, ut olim ex servitute Aegypti,
in festo *Paschae* reversos fuisse; de quo tamen reditu
ex Babylone hic *Jeremiæ* sermo est. Quare illud *LXX*
Senum additamentum solum mysticæ ejusdem si-
gnificationis gratia accessisse videtur, in Christi uti-
que *Paschate* et *Passione* verificatum, etc.

Festus. Dicta enim fuit SOLEMNITAS HEBDOMADARUM,
ut supra *Not. Pentecoste*.

Nilil refert. Tempus enim effectui Baptismi,
seu gratiæ, nihil addit, nihil demit, neque plus gratiæ
adipiscitur, qui in die festo, quam qui quocumque alio,
Baptismum consequitur. *Tempus aliud alii accommo-*
datum: somni proprium, aliud vigiliæ, belli item et pa-
cis. *Baptismi tempus tota hominis vita est*, ait S. Ba-
sil., *Hom. 13, de Exhortat. ad Bapt.*

Notæ ad Caput XX.

Crebris. Adulti nonnisi tunc demum (extra
casum scilicet urgentis necessitatis) ad Baptis-
mum admittebantur, cum antea per varia pietatis,
ac præcipue pœnitentiæ opera, in Catechumenatu
suo (erat hoc tempus probationis, ac velut quidam
ante Baptismum novitiatus) se dignos cœlesti hoc
munere exhibuissent, necnon futuræ suæ in acce-
pta semel gratiæ perseverantiæ magnam spem fecis-
sent. De Catechumenis autem, eorumque classibus
jam in *L. de Præscr.*, cap. *XLI*, diximus. quæ
hic repetere non vacat. Liebat autem Catechu-
menis intra Ecclesiam, ac cum reliquis orare, ibi-
que coram deo suum Baptismi flagrans desiderium
explicare, etc. Tum vero dimittebantur ex Ecclesia,
Diacono, ut in *L. VIII Constit. Apost.*, c. 3 (quorum
non S. Clemens, a tamen alius antiquissimus Author
est) perhibetur, pro ipsis Deum orante: *Dominus*
clementer exaudiat obsecrationes et preces ipsorum, et
recipiens eorum supplicationes tribuat eis auxilium, et
concedat petitionem cordis ipsorum ad utilitatem, etc.

Jejuniis. Ita rursus Author *Constitut. Apost.*
I. VII, 23, habet: *Ante Baptismum JEJUNET, qui*
baptizandus est. Et infra: *Qui vero in ejus (Christi)*
mortem initiatur (consepeliendus ei in Baptismo) pri-
imum JEJUNARE debet, et postea baptizari. Et S. Aug.
in *L. de Fide et oper.*, c. 6, ait: *Sine dubio ad Ba-*
baptismum non admitterentur, si per ipsos dies, quibus,
eamdem gratiam percipiendi, abstinentia, JEJUNIUS, exor-
cismisque purgantur, etc. Sed et *Conc. Carthag. IV*,
Can. 85, statuit: *Baptizandi diu abstinentia vini et*
carnium, et manus impositione crebra examinati, Ba-
baptismum recipiant. Quanto enim corpus, jejuniis at-
tenuatum, magis constringitur, tanto anima amplius
dilatatur, capacioque evadit, ad gratiam Baptismi
eo copiosius recipiendam.

Geniculatibus. *Geniculationes* sunt, quas Græci
γονυπετίας vel *γονυκλισίας*, genuflexiones, appellant,
jam antiquissimis temporibus in oratione adhiberi
solitæ. Unde in *L. de Cor. mil.* c. 3. *Noster de geni-*
culis adorare dicit. Et in *L. ad Scap.*, c. 4, ait: *Quando non geniculatibus, et jejunationibus nostris,*
eiam siccitates sunt depulsæ? etc.

Est ergo *geniculatio* signum reverentiæ, *submissio-*
nis, aut *adorationis*; atque sic S. PETRUS, resuscitaturus
Tabitham, ponens genua oravit. *Act.*, *IX*, 40.
S. PAULUS, Mileto discessurus, *positis genibus oravit*
cum omnibus, etc. (*Act.*, *XX*, 36). Idemque in *Ep. ad*
Ephes., *III*, 14, ait: *Hujus rei gratia flecto genua mea*
ad Patrem Domini nostri Jesu Christi. Quin et in *Vete-*
ri Testam. inter orationes flectebantur genua. Nam
et SALOMON in dedicatione templi prolixam illam ora-
tionem *III Reg. 8*, peragens, *utrumque genu in terram*
fixerat (*Ib.*, v. 54). Et DANIEL, *VI*, 10, *orans flectebat*
genua sua, et adorabat, confitebaturque coram Deo
suo, sicut et ante facere consueverat. Sic et *ESDRAS*,
(*IX*, 5) de se ipso dixit: *Curvavi genua mea, et ex-*
pandi manus meas ad Dominum. Sic et illi in *Novo*
Testam. qui gratiam sanationis petaturi ad Christum

A *accedebant, genu flexu rogabant, ut Matth.*, *XVII*,
40, accessit ad eum homo gonyperan autem, genibus
evolvens ante eum, etc. Et *Marci* (*I*, 40), *Accessit ad*
eum leprosus, deprecans eum, et gonyperans autem, genu
flexo, dicit ei, etc. Et sic alii alibi. Quid vero, quod
Christus ipse in monte Oliveti (*Luc.*, *XXII*, 41) *θεῖς*
τὰ γόνατα προσήγειτο, positus genibus orabat? Et hic
est, quem DEUS exaltavit... ut in *Nomine* *JESU* πάν
γόνυ κάμψη, omne genu flectatur, etc. (*Philipp.*,
II, 10).

Maxime igitur convenit, etiam baptizandos in genua
procumbere, et DEUM orare pro tam illustri dono,
per quod, cum antea in peccatum lapsi fuissent, de-
nuo erigantur ad salutem; namque, ut Author *QQ.*
ad Orthodox. in *Resp. ad Q. 115*, ait: *γονυκλισία σύμ-*
βολόν ἐστι τῆς ἐν ταῖς ἀμαρτίαις πτώσεως. *Genuum flexio*
signum est lapsus in peccata.

Pervigiliis. *Pervigilium*, Græcis *πικνοχημῆς*, pro-
prie loquendo, est longius durans, ac per totam
noctem, vel saltem magnam ejus partem, protracta
vigilia; cum alias *vigilia* simpliciter dicta, sit somni
etiam per brevius tempus repressio. Utriusque dis-
crimen accurate notavit *Martialis*, *I. V, Epig. 70*:

Nam *vigilare* leve est, *pervigilare* grave.

Unde et *Arnob.*, *I. IV Instit.*, inquit: *Quibus san-*
cta illa pervigilia consecrata sunt, et pannychismi gra-
ves, etc.

Minime autem hic nobis sermo est de gentiliū per-
vigiliis, de quibus *Cic.*, *I. II de LL.*, ait: *Novos Deos,*
et in his colendis pervigilationes, sic Aristophanes
vexat, etc. De his etiam *Tacitus* (*I. V Annal.*, c. 44)
loquitur: *Lectisternia et pervigilia celebrare semi-*
na, quibus mariti erant. Sed apage ista, cum maxi-
mis plerumque obscœnitatibus conjuncta! nobis enim
de longe sanctioribus pervigiliis agendum est, jam in
prima Ecclesia, ut satis vel ex ipso *Tertulliano* nostro
discimus, frequentatis. Erant autem hæc *pervigilia*
aut *publica*, quæ ab integro ejuslibet Ecclesiæ cœtu,
aut *privata*, quæ a singulis domi suæ celebrabantur.
Illa singulis festis solemnioribus, atque *Martyrum*
etiam memoriis, præmittebantur: hæc inter privata
pœnitentium opera erant, præsertim, et frequentius,
a baptizandis suscipienda: unde S. *Greg. Naz. Orat.*
in *S. Lavacr.* ita Catechumenum instruit: *Bona tibi*
auxilia erunt ad ea, quæ desideras, consequenda, vigi-
lie, jejunia, chameunie (humi dormitiones) oratio-
nes, lachrymæ, ærumnæ, indigentium opitulatio, etc.
Atque his *vigiliis* in Antiqua Ecclesia semper *jejunia*
innectebantur, postea autem, ob subreptentes abusus
abrogatis *vigiliis*, una cum solo eorundem nomine,
jejunia retenta fuere.

Delictorum. Sicut peccata nulli hominum in hæc
providentia remittuntur, absque prævia eorum per
actum quemdam pœnitentiæ retractatione, ita et
adultis ad remissionem peccatorum actualium, quam
Baptismus præstabat, adeoque ad hunc ipsum *fruc-*
tuose suscipiendum, necessarii erant actus quidam
pœnitentiæ, et quidem exteriori quodam signo mani-
festati, publica videlicet peccatorum confessione; ita
enim antiquissima quoque monumenta testantur. Sic
enim S. *Justin. M. in Dial. cum Tryph.* p. m. 177,
dicit, etiam in antiquo Testam. ablutiones non pro-
fuisse, nisi antea pœnitentibus, ita inquit: *τοῦτο*
ἐκεῖνο πάλαι τὸ σωτήριον λουτρὸν ἦν ὃ εἶπετο τοῖς μετανοή-
κοιςιν, i. e. Hoc illud olim salutare lavacrum erat,
quod consequebatur eos qui pœnitentiam agebant. Et
cum istud *Isaiæ* prolixo testimonio confirmasset, sub-
jungit: *τοῦτ' ἐκεῖνο τὸ βάπτισμα, τὸ μόνον καθάρσις τοῖς*
μετανοήσαντας δύναμιον, hoc est illud Baptisma, quod
solum pœnitentes purificare potest. Quanto autem id
rectius ad Baptismum nostrum *Apol. II* requirit,
p. m. 73, ita inquit: *Εὐχεσθαί τε καὶ αἰτεῖν νηστεύου-*
τες παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν προημαρτημένων ἁρεσιν διδάσκονται
ἡμῶν συνευχαριστῶν, καὶ συνηστεύοντων αὐτοῖς *ἵπεται ἄγο-*
ται ὑπ' ἡμῶν ἕνθα ὕδωρ ἐστὶ, κ. τ. λ. Orare aulem et petere
jejunantes a deo præcedentium peccatorum remissio-

perc vacaret, facile integras corollas necere possem.

VI. Cæterum ex sola et quacumque styli discordantia, nisi aliorum, et graviorum quidem, argumentorum adminicula concurrant, vix authorem suspectum fieri, ne dicam, aliquid contra eundem decerni posse, pridem sensere alii optimæ notæ Critici, ex quibus vel unum adduco *Guilielmum Caveum*, qui in *Hist. suæ Liter. Prolegomenis Sect. IV, n. 64.* tum demum *ὑπερβολῆς* seu suppositionis, argumentum præberi ait, *si stylus, totiusque orationis contextus, sit longe diversus ab eo dicendi caractere, quo in genuinis suis usus est auctor.* Atquin vero adeo non longe diversum quivis legens deprehendet, ut potius præter paucas quasdam phrases, paulo excitatiores, et in aliis Tertulliani scriptis vix occurrentes, Afrum illud, ac concisum eloquii genus, uni ferme Tertulliano proprium, illa deinde styli velut quædam majestas, sensuumque in singulis prope verbis ubertas, illa grandis eloquentia, quæ, utut dura sit, nescio quomodo tamen lectorem vel invitum ad se rapere potest, non minus in hoc libro triumphet: ut nil dicam de aliis phrasibus, ex aliis ejusdem libris tam sedulo expressis, quas suis locis studio e annotabo.

VII. Fatetur dein ipse *Beatus Rhenanus, authorem hujus libri verbis et figuris iisdem uti, et quisquis fuerit, ejus indubie esse sæculi, et Tertulliani studiosissimum*; quidni vero TERTULLIANUM ipsum? quis enim alius styllum ejus, certe singularem, et vix a quopiam imitabilem, tam scite expresserit, ut apud *S. Pacianum*, Sæc. IV. scriptorem, omnesque alios per plusquam XI Sæcula ad *Erasmum* usque, pro ipso Tertulliano fecellerit, et nulli unquam ex styli diversitate quidpiam de alio Libri hujus authore suboluerit?

VIII. Tandem ergo ex illa qualicumque demum styli discordantia plus argui non posse censemus, quam Tertullianum, cum adhuc vegetiori esset ætate vivaciorique ingenio, hanc scriptionem suscepisse. Solent enim ingenia ejusmodi fervida ac agilia, instar apum per varios flores circumvolitare, atque ex alienis etiam rebus allegorias et metaphoras exsugere, suumque in alvear comportare, etc. Solet item ætate sensim proveciori subsidere stylus, temperatiorque et robustior fieri. Sic quoque ipse Oratorum Princeps TULLIUS Orationes suas pro *P. Quinctio*, et *Roscio Amerino* (quarum priorem, omniumque primam, annos, ut *A. Gell. Noct. Attic. lib. XV: cap. 28.* perhibet, natus 26, alteram mox anno seq. in judicio dixerat) floridis ejusmodi elegantiss, posteriorem præsertim, nonnihil intemperantius conspersisse (nimirum a *Malone*, ultimo magistro suo ab hac sermonis ubertate frustra cohibito illius tam vivido florentique ingenio) quibusdam videtur, ab aliis vero laudatur etiam; nam adultiori sensim ætate, sponteque decido hoc florum ornatu in fructus eo constantiores maturescebat, atque velut consolidabatur virilior deinceps eloquentiæ gravitas ac majestas.

IX. Et denique haud facile scriptorem quisquam reperiet, qui perpetuo sibi constet, præsertim si non uno continuo opere protraxerit, sed per varias, ne-

que coherentes materias, variis temporibus, annisque ipsis interpolatas, circumduxerit calanum. Est enim quædam suapte natura tristior aut humilior, atque exsucca magis, quæ juvenilis quoque ingenii vigorem satis retundat atque deprimat, et ad quam succulenta cæteroquin virorum eloquentia exarescat: est autem alia rursus materia suavior, amœniorque, et ipsius auctoris genio accommodatior, quæ languidius cæteroquin ingenium satis excitare ac stimulare queat: est denique ita vivax, ac radiosum quidpiam diffundens, quæ scribentem penitus incendere, ac inflammare, quin et ex senectute jamjam cineritiam in consopitos igniculos quandoque suscitare valeat. Sunt deinde alia quoque, scribenti aliunde, ac velut per obliquum, advenientia, quæ tamen ad ejus ingenium, ut ita dicam, alterandum, quandoque multum possunt. Quid mirum igitur, si neque Tertullianus undequaque sibi constet, sed, cum primitus, licet jam adultiori ætate, se ad scribendum contulit, nonnihil alaeriori stylo usus fuerit, deinceps in aliis ejus libris nonnihil magis subsidente, majorique eruditionis apparatu ornatum velut compensante. Sed hæc de *ἡ παρότρῳ*, quanquam nonnihil prolixius, dicta sunt.

X. Si jam vero TEMPUS ipsum scriptionis, paulo propinquius (quamquam id præcise fieri nequeat) designandum sit, ita opinor, hanc tractationem circa ante A. C. 200, et verisimiliter anno 197, aut fortasse maturius, literis consignatam fuisse, certe autem et hujus, et alterius de Baptismo scripti, tempus haud procul invicem distare.

XI. An vero librum de Baptismo huic de Pœnitentia, an hunc illi, scribendi ordine, subjunxerit, vix quidquam determinari potest. Verisimilius tamen, mihi quidem videtur, subjunxisse; si enim hunc de Pœnitentia præmisisset, credo, in cap. ultim. de Baptismo, ubi de Pœnitentia Baptismo instar præparationis præmittenda, agit, hujus, ceu jam alibi fusius pertractatæ, nonnullam mentionem facturum fuisse. Certè autem, in ipso libro de Baptismo, ad finem cap. 15, Lectores suos ad alium de eodem tractatum, jam antea græco sermone exaratum, solerter remittit. Quis ergo male videbitur opinari, si materiam hanc de Pœnitentia, quam ad calcem libri de Bapt. nonnihil brevius perstrinxerat, novo consilio, et in peculiari libro ampliorem ejus tractationem postea suscepisse dicatur, et quidem partim in Catechumenorum gratiam, ut hi eo majorem de Baptismi pretio estimationem conciperent, quem intelligerent tam laboriosæ pœnitentiæ operibus comparandum esse? Quidni ergo in his se eo ardentiori deinceps studio exercerent, ut tam largiter propositum Baptismi præmium, ejusque gratiam, eo certius consequerentur, eoque tutius deinceps conservarent?

XII. Denique vero præclarum de hoc libro judicium audiendum est, quod ipse beatus Rhenanus, vir magni judicii, in præmisso ad eundem argumentum tulit, nempe *Commentarium huic esse ejusmodi, ut theologi eum debeant ad unguem ediscere; non epigram, pergil, monumentum est antiquitatis; tunc autem*

promissionis FILII sumus. Ib. v. 28.

Peculia. Non temporalia tantum, sed spiritualia maxime, novæ huic vitæ sustentandæ necessaria, aut mire conducentia.

Apertum est vobis. Matth. VII, 10 et seqq. Tandemque ibi Christus subjicit: Si ergo vos, cum mali

A sitis, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis PATER vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se.

Peccatoris. Insigne humilitatis specimen! Quam autem alius a se ipso Tertullianus, deinceps *Montani sui spiritu* (non afflante utique, sed inflante) tumens!

DISSERTATIO,

DE AFFINITATE INTER BAPTISMUM ET POENITENTIAM, SEQUENTIS LIBRI AUTHORE, ET EJUSDEM SCRIPTI TEMPORE.

I. Postquam ergo Tertulliani *Librum de Baptismo* absolvimus, non recto quidem et communi Sacramentorum nostrorum ordine, atamen neque *per saltum*, ad ejusdem *Librum de Pœnitentia*, pariter notis quibusdam illustrandum, deferimur; nam et ipse Author Sacramenta intermedia, *Confirmationem* et *Eucharistiam*, non penitus transiit, sed illam quidem in prioris sui Libri *Cap. VI* et *VII* velut quoddam *Baptismi* complementum, haud perfunctorie tractavit: hanc vero *Cap. XVI* (ut ibi notavimus) saltem leviter attigit.

II. Est autem præterea singularis quædam, vel ipsius necessitatis ratione, inter *Baptismum* et *Pœnitentiam* connexio. Cum enim rerum omnium Creator DEUS Primum Hominem in hoc Universum, ceu patentissimum mare quoddam, effudisset, ac toti humano generi deinceps velut *Archithalassum* dedisset, is vero noxiæ cupiditatis suæ fluctibus abreptus, navim suam in durissimum scopulum *Peccati originalis* allisisset, ac non sui solius, sed nostrum omnium miserimum naufragium fecisset, immensa SALVATORIS nostri BONITAS primam nobis porrexit *tabulam*, BAPTISMUM, qua arrepta in portum salutis denuo emergeremus. At vero cum in ipso hoc *portu* plurima hominum, novis cursus fluctibus involvendorum, naufragia futura prænosceret, labefactæ nimiumque instabili voluntati nostræ, idem Sacramentorum Institutore Christus secundam post naufragium *tabulam* POENITENTIAM, nobis projecit, qua adjuti denuo in securum litus enataremus. Atque hic quidem ille BAPTISMUS est, quem Conc. Trid. Sess. XIV, *Cap. 2*. LABORIOSUM appellat; in quo sane per ardua Pœnitentiæ opera vehementer elaborandum est, ut delicta non jam alieno aquarum fonte, sed propriis nostris lacrymis eluamus.

III. Itaque sequens Liber priori eo aptius a nobis subjungitur, quod prior ille in ipsam Pœnitentiam, tanquam præparationem Baptismo in adultis necessariam, desierit, hic vero, idonea velut commissura, eandem latius prosequatur, et illam quoque Pœnitentiam, quæ post Baptismum relapsis superest, enucleatius pertractet.

IV. Non una autem inter Baptismum et Pœnitentiam differentia est. 1° quidem ratione *finis*; est enim Baptismus institutus præcipue ad delendum *peccatum originale*, et reliqua in adultis eidem adhærentia; deinde ut per illum homo aggregetur Populo DEI, fiatque membrum Ecclesiæ; neque enim alius ad eandem, quam per hanc Baptismi, omnium Sacra-

mentorum primi, et cum primis necessarii, *januam*, ingressus patet. At vero Pœnitentia adhibenda est ad delenda peccata *actualia*, ac præcipue ea, quæ

post Baptismum deinceps commissa sunt. 2° ratione *effectus*; nam in Baptismo una cum *culpa* aufertur quoque omnis *reatus pœnæ*, tam *æternæ*, quam *temporalis*: Pœnitentiæ autem quoad posteriorem hunc, non jam eadem efficacia est: remanet enim pœna temporalis in purgatorio persolvenda, nisi in hac vita pro peccatis plena *satisfactio* per opera pœnitentiæ præstita fuerit. 3° ratione *intrinsicæ suæ naturæ*; Baptismus enim est *regeneratio*, spiritualis nimirum, et secundum *animam*, quæ, sicut generatio *carnalis*, non nisi semel fieri potest; atque ideo Baptismus in eo, qui eundem semel valide suscepit, *reiterari* nequit, hinc velut impresso quodam sigillo, *character* videlicet, obsignatus. At Pœnitentia fit in forma *judicii* in quo homo tanquam *reus*, sui que simul *accusator*, a delictis suis absolvitur. Sicut autem reus post novum quodlibet delictum, atque relapsum, ad tribunal humanum pertrahi potest, ita post Baptismum lapsus, cum semel pœnitentiam egit, eadem, cum denuo relapsus fuerit, toties eidem iteranda est, ideoque nunquam character quodam obsignatur, quoniam nec misericordia DEI deinceps eidem occluditur. 4° ratione *necessitatis*; Baptismus enim omnibus hominibus, etiam *parvulis* (qui tamen non nisi *peccato originali* coinquinati sunt) ad salutem necessarius est: pœnitentia vero solis *adultis*, qui peccatis propria voluntate, seu ante, seu post Baptismum commissis, obnoxii sunt; nec de *peccato originali* vera ac proprie dicta pœnitentia, sed non nisi in latiori sensu, cujuslibet nimirum displicentiæ

ac detestationis mali præteriti, agi potest. Consulto autem prætereo alias differentias; cum impræsentiarum de Sacramento Pœnitentiæ abstrahere animus sit.

V. Nunc ad AUTHOREM hujus Libri veniendum est: quem quidem Tertullianum esse, nemo neque olim dubitavit, neque nunc dubitat. Unus erat Erasmus Roterodamus, eundem Tertulliano detrahere conatus, quem non nisi Beatus Rhenanus secutus est, uterque uni huic argumento, satis utique imbecilli, innixus, *styli diversitati*. Atque hunc quidem non nego in hoc libro paulo *floridiorem* esse, sed non magna a reliquorum, etiam quos extrema ferme ætate scripsit, diversitate, et solum in quibusdam *allegoriis* ac *metaphoris* paulo illustrioribus sita. Quod si vero similes flosculos ex aliis ejusdem areolis decer-